

DE GODDELOZE GERECHTVAARDIGD

Levensbeschrijving van
DR. H. F. KOHLBRUGGE, 1803-1875

Predikant te
Elberfeld, Duitsland

Verwerkte gegevens zijn o.a. uit:

„H. F. Kohlbrugge.”
Door H. Klugkist Hesse:

Door

P. M. Donkersloot

Uitgegeven door
NV DE BANIER, UTRECHT

STICHTING DE GIHONBRON
Voltaweg 18
MIDDELBURG
2010

INHOUD

Inleiding

- 1. Ontwakend leven**
- 2. De goddeloze gerechtvaardigd**
- 3. De goddeloze geheiligd**
- 4. De achtergrond van de prediking van Kohlbrugge**
- 5. Kohlbrugge was geen antinomiaan**
- 6. Eenzaam en verstoten**
- 7. Opnieuw naar Elberfeld**
- 8. De pastor van Elberfeld**
- 9. Kohlbrugge en de bevinding**
- 10. Vrienden van Kohlbrugge of neo- Kohlbruggianen?**
- 11. Boeken van en over Kohlbrugge**

INLEIDING

Nog steeds, en waar men het niet verwachten zou soms, wordt Kohlbrugge gelezen. Zijn preken zijn vaak meer dan honderd jaar oud en toch ze spreken ons nog altijd aan. Zijn gemeente in Elberfeld bestaat nog steeds, ondanks alle verstrooiing in en na de tweede wereldoorlog. En als men op straat de weg vraagt naar „die Niederländisch Reformierte Gemeinde”, dan zegt men bijna altijd: „O ja, u bedoelt de gemeente van Kohlbrugge.”

Nog steeds wordt Kohlbrugge ook verkeerd begrepen. Nog steeds wordt hij bijvoorbeeld beschuldigd van antinomianisme. Komt dit omdat men maar al te oppervlakkig leest, of is hier wat anders aan de hand? Men zegt dat zijn taal moeilijk is. Hij sprak de taal van de vorige eeuw, dat is zo, maar dat is echt geen overwegend bezwaar. Neen, ik geloof dat het ergens anders in zit. Luther zei eens van zijn theologie het volgende: „Mijn theologie heb ik niet op eenmaal geleerd, maar ik heb er steeds dieper naar moeten vorsen. Daar hebben mijn aanvechtingen mij toe gebracht, want de Heilige Schrift kan men nooit verstaan zonder de listige omleidingen en aanvechtingen. Dat ontbreekt de dwepers en sektenmakers, dat zij de rechte tegenspreker, namelijk de duivel, niet hebben, die het een mens wel leert. Zo heeft ook de heilige Paulus een duivel gehad, die hem met vuisten sloeg, en hem zo met zijn aanvechtingen dreef om vlijtig in de Heilige Schrift te studeren. Zo heb ik de paus, de universiteiten en alle geleerden, en door hen de duivel, aan de hals gehad; die hebben mij naar de Bijbel gedreven, zodat ik hem vlijtig gelezen heb en daardoor eindelijk tot het recht verstand ervan gekomen. ben. Als wij zulk een duivel niet brilden, dan zijn wij slechts bespiegelende theologen, die van hun denkvermogen een slecht gebruik maken en met hun verstand alleen bedenken dat het zo en zo moet zijn; zoals enigmate de monniken in de kloosters ook gedaan hebben.”

Welnu, ditzelfde zou Kohlbrugge ook hebben kunnen zeggen. Want één ding is hij zeker niet geweest, namelijk een bespiegelend theoloog. Hij spreekt uit ervaring, want God heeft het hem geleerd, betuigt hij op meer dan één plaats. Geen dorre filosofie brengt Kohlbrugge, maar het levende Woord van God. En het Woord brengen, wil zeggen: Christus prediken. Hoor, wat Kohlbrugge zelf zegt:

„Wij hebben en lezen tehuis het Woord Gods, hetzij des morgens, des middags of des avonds, de huisvaders en de huismoeders met allen, die tot het gezin behoren. Wilt daarbij niet aan de gedachte plaats geven: wij willen dit of dat overslaan, want wij hebben daaraan niets tot onze stichting; Gods Woord wordt niet zo aanstonds in al zijn heerlijkheid verstaan. Het gaat er mede als met het eten en drinken, wat men dikwijls doet uit gewoonte, zonder hongerig of dorstig te zijn. De spijs komt in de maag en werkt in het verborgene; en zo komt het Woord Gods in de ziel en werkt in het verborgen, zelfs in de slaap. En door de omstandigheden des levens wijst de Heilige Geest als met de vinger er op heen; en het overkomt ons dat, waar wij het vinden, wij het niet eens in de Bijbel kunnen vinden. God geeft het Woord: „Er staat geschreven”, want zonder dat wat geschreven is, geeft God niets. Het gaat in zonde, in nood, opdat God ons het ene en het andere doe verstaan. Wederom geeft God de zuivere prediking, opdat wij in het Woord ingeleid worden, niet opdat wij tot dweperij geleid worden, maar in het Woord, om dan in zonde en nood datgene te vinden wat ons geneest en vertroost. Wat wij nu vóór alle dingen in het Woord moeten vinden, is Christus; Christus ons leven tegen onze dood, Christus onze zonde tegen onze zonden, Christus

onze schuld tegen onze schuld, Christus onze vloek tegen onze vloek, Christus onze volmaaktheid tegen onze onvolmaaktheid.” Wie dat begrepen heeft, die vindt in Kohlbrugge’s prediking een rijke, troostvolle, immer ontdekkende prediking. Zeker, hij was geen heilige; Kohlbrugge zelf deelt zich bij de goddelozen in. Liever, God heeft hem daarbij ingedeeld, en hij was daar tevreden mee, *want God rechtvaardigt de goddelozen*. En als God rechtvaardigt, wie zou dan verdoemen?

Dit boek heeft geen wetenschappelijke pretenties. Het wil alleen maar een inleiding zijn tot de werken van Kohlbrugge. Het geeft dus een uitvoerig overzicht van zijn leven en voornaamste werken en het bespreekt - zeer eenvoudig - zijn leer. In de bibliografie kunt u de weg tot een dieper gaande studie vinden en ook waar u Kohlbrugge’s werken kunt verkrijgen.

Ik heb zoveel mogelijk Kohlbrugge zelf laten spreken, dat leek me het eerlijkst. Ik heb hiervoor de bronnen naarstig nagezocht en al is de keuze der citaten natuurlijk subjectief, toch hoop ik dat ze u een duidelijk beeld geven van deze begaafde predikant, en bovenal dat u hem zelf zult gaan lezen.

Ik heb Kohlbrugge niet verdedigd, dat kan hij zelf wel, en men kan het in hoofdzaak met zijn theologie eens zijn, zonder alles te onderschrijven wat hij zegt. Ik kan me voorstellen, dat er lezers zullen zijn, die beslist niet onderschrijven wat Kohlbrugge over de Afscheiding zegt bijvoorbeeld. Eén uitzondering heb ik gemeend te moeten maken, en de titel van het hoofdstuk „Kohlbrugge was geen Antinomiaan” spreekt in deze voor zichzelf.

Ondanks vijfdaagse werkweken en wat dies meer zij, vinden de mensen in deze gejaagde eeuw maar weinig tijd voor Bijbelstudie en meditatie. Waarschijnlijk heeft men er ook weinig behoefte aan. Op een heuvel in Elberfeld ligt het kerkhof en het eenvoudige bedehuis van de gemeente van Kohlbrugge. Op elke plaats ligt een Bijbel, want alleen Gods Woord is ook in deze tijd het enige betrouwbare richtsnoer voor ons leven. En waar dat Woord is, is ook de Heilige Geest. Naar dat Woord, naar Jezus Christus wijst Kohlbrugge’s prediking ons heen. En daarom is zij juist voor onze tijd zo belangrijk. Daar alleen is de rust te vinden in onrustige tijden. „Want ons hart is onrustig in ons, tot het rust vindt in U, o God” zegt Augustinus.

Ik hoop, dat u deze rust door Gods genade moge vinden en hervinden.

P. M. DONKERSLOOT

ONTWAKEND LEVEN

De eerste helft van de 19e eeuw is een tijd van armoede. Zeer zeker ook in stoffelijk opzicht. Vooral de arbeiders, men noemde ze in die tijd wel „armen”, hadden het be-droevend slecht. Om nog wat geld bij een te krijgen om te kunnen eten moesten niet alleen de vrouwen, maar ook kinderen werken. Deze treurige toestand zou in ons land vrij laat pas aangepakt worden. De voeding was zeer eenzijdig: grote hoeveelheden aardappelen met wat azijn en mosterd met alleen op bijzondere dagen wat olie of vet. Brood was te duur, zeker tarwebrood, men at op zijn hoogst roggebrood of brood uit gort- of aardappelmeel. De meeste arbeiders aten nooit vlees. Meestal at men na ast de aardappel alleen wat goedkope meelpap. Men dronk veel jenever om het gevoel van holheid in de maag te verdrijven. Het drankmisbruik nam af toen de lonen omhoog gingen en men beter kon eten. De woningtoestanden waren volgens een commissie „hoogst ongunstig.” Op een gezin van acht leden vond men soms maar één bedstee. Laat ieder die graag terug wil naar die „goede oude tijd” maar eens het meesterwerk van Prof. Dr. I. J. Brugmans lezen, „De arbeidende klasse in Nederland in de 19e eeuw.”

Maar, zult u wellicht zeggen, in geestelijk opzicht waren de zaken veel beter dan In onze 'geesteloze dagen. Het spijt me erg, maar ook nu weer moet ik u teleur stellen. Als ik in geestelijk opzicht de eerste helft der 19e eeuw zou moeten karakteriseren, dan zou het woord slaperigheid zeker niet misplaatst zijn. Alles dommelt in ons land, en een Duits professor, die hier een bezoek 'gebracht heeft, zegt dan ook: „De Hollanders zijn allemaal slaapkoppen.”

Pas na 1830 komt een zekere opleving, veroorzaakt door de nationale uitdaging van de Belgische scheiding, die vooral na 1840 gaat doorzetten. Maar zo pas na de verschrikkingen van de oorlogen van Napoleon is ieder bedacht op rust. Eén van de weinige werkers is de koning, Willem I, die men graag laat bedisselen. Wat dat aangaat is het „Wien Neérlandsch bloed” wel de meest volkomen uiting van de volksmening: „Bewaar de Vorst, bewaar zijn huis, en ons zijn huisgezin.”

Het eind van de 18e eeuw was de tijd geweest van het verstand. Alles moet door de rede of ratio verklaard worden: de tijd van het rationalisme noemen we deze periode dan ook wel, of naar een Duits woord de verlichting. De tijden van bijgeloof waren voorbij, en men was nu in een gouden eeuw, het toppunt van het menselijk kunnen en denken gekomen. In het begin van de 19e eeuw komt er natuurlijk weer een derde: de romantiek. Dan wordt weer het accent gelegd op het gevoel. Maar men blijft in een optimistische geest, die gelooft in de vooruitgang der mensheid. Ook op godsdienstig gebied is dit zo. Wel komt er een reactie op de al te koele nuchterheid der liberale theologie. De Groninger richting gaat weer de nadruk leggen op het gevoelen en beleven van de godsdienst. Maar de wijze professoren uit Groningen moeten van de orthodoxe „bloedtheologie”, zoals ze schimpen, niets hebben. Hun tijdschrift heet, en de naam is al een program, „Waarheid in Liefde”, en ze propageren een algemeen christendom boven geloofsverdeeldheid. Men wilde een rustig, praktisch christendom, waarin het vooral op doen aankomt. Treffend is dit te vinden in het leesboekje van N. Anslijn, dat in 1867 nog een 50e druk zou beleven. In „De brave Hendrik”, zoals dit kinderboekje heet, staat het volgende typerende vers:

*„Een deugdzaam kind
Ziet zich bemind*

*Bij alle brave mensen:
 Wie zou daar niet naar wensen?
 Maar groter loon
 En erekroon
 Kan hij bij God verwachten:
 Wie zou daar niet naar trachten?"*

Belangrijker dan de dogma's is het geloof des harten, maar toch wil men aan de Bijbel vasthouden, zonder de resultaten van de moderne filosofie opzij te zetten. Een mengelmoes van Kant met zijn: God, deugd en onsterfelijkheid met enkele Bijbelse gedachten. „Halfheid, er is geen ander woord.”

In zijn grondgedachte is de toonaangevende theologie van die dagen, die de Nederlands Hervormde Kerk beheerste, niet anders dan humanisme, want men gaat uit van de mens, de brave, vrome mens, die steeds verder opklimt op het pad der deugd. Van orthodoxe zijde komt langzamerhand verzet. Het begint bij Bilderdijk, de bekende dichter, de baanbreker in ons land van het reveil.

Hij ondergaat de invloed van de romantiek, want ook bij hem vindt men een nadruk leggen op het gevoel. Ergens zegt hij: „de gehele godsdienst behoort tot het gevoel, is waarlijk gegrond in de inwendige bevinding.” In Leiden weet hij een kleine kring jongeren te boeien door zijn voorlezingen over de vaderlandse geschiedenis. Kohlbrugge heeft hem meermalen ontmoet, en op zijn huwelijksreis bracht hij met zijn vrouw deze grote figuur een bezoek. De beste leerling van Bilderdijk was wel de ons 'bekende Da Costa, - door Meijer terecht een Joods romanticus genoemd. Kort na zijn overgang tot het christendom schreef hij „ook tegen zichzelf” zijn „Bezwaren tegen de geest der eeuw.” Hij gaat hierin wel eens te ver, zoals in het veroordelen van aardappels eten en in het goedkeuren van de slavernij, maar als „geboortekreet van het reveil” is dit boekje erg belangrijk. Hij wilde de oude orthodoxe leer van Dordt niet alleen in eer herstellen, maar pook met het hart beleven. De deftige *Arnheemsche Courant* noemde Da Costa „een ellendeling”, anderen spraken van “gekras van nachtgevogelte.” Da Costa werd gemeden als de pest, rechercheurs noteerden wie zijn huis binnen gingen.

Het reveil zelf geeft trouwens allerlei schakeringen te zien. Eén van de vrienden van Da Costa is Willem de Clercq geweest, die later onder invloed van Kohlbrugge kwam. Hij was een 'invloedrijk man, als secretaris van de Nederlandse Handelsmaatschappij, en heeft een voor de 'geschiedvorsers uiterst belangrijk dagboek bijgehouden. Op 20 oktober 1828 beschrijft hij een bijeenkomst van vrienden in het huis van Da- Costa aldus:

„Midden onder het gesprek hoorde ik vragen, of men niet zou beginnen, daar het anders zo laat werd, en nu zag ik, dat men zich gereed maakte een oefening in forma te houden. Ik schiet hiervan eerst, daar ik altijd vrees voor die bijeenkomsten gehad heb, doch zag nog meer op, toen Kohlbrugge, wiens uiterlijk mij niet bijzonder ingenomen had, voor een grote Bijbel ging zitten. Ook aan ons werden Bijbels uitgedeeld. Wij zongen eerst een psalm, dat mij wel beviel. Toen was er gebed, toen preek, nog tweemaal zingen, een nagebed en eindelijk een zegen.”

De Clercq moet dan nog niet veel van Kohlbrugge weten, maar ook tegen de bijeenkomsten heeft hij bezwaren: Ze kunnen aanleiding geven tot geestelijke hoogmoed. Misschien ook wel omdat hij bang is voor een beweging, die steeds meer een onkerkelijk karakter gaat krijgen. Het zijn zij, die door de verlichte liberalen van die tijd wel „dweepers” en „1618- ponders” wonden genoemd. Mensen, die vast-

houdend aam de oude leer geen zielevoedsel meer in de oude vaderlandse kerk konden vinden. Begrijpelijk als men weet, dat de kerk toen getypeerd werd door een versje, dat in de voorgevel van een Gronings kerkje te vinden was:

*„Leer hier uw hogen stand
Uw waarde als mens beseffen,
En tracht door Jezus' geest
U daartoe te verheffen.”*

Zo zag het er van binnen ook uit. Meestal verenigden de bezwaarden zich tot gezelschappen, waarin oefenaars voorgingen. Voor het tot Afscheiding kwam nam de regering op grond van hun sympathie voor Da Costa al maatregelen. Op grond van onze Franse wetgeving was het houden van vergaderingen van meer dan twintig personen behoudens goedkeuring van de overheid verboden. Later zou men tegen de afgescheidenen nog erger optreden overigens. Deze mensen kregen moeite bij het dopen van hun kinderen. Men wilde zijn kind niet bij een onrechtzinnige leraar laten dopen, en noemde dat zelfs zijn kind „de moloch offeren.” Door dat de doop verzuimd werd, kwam er behoefte aan Afscheiding. Toen deze dan kwam in 1834, werden zij verzameld, die allang los stonden van de Hervormde Kerk. We zullen in verband met Kohlbrugges leven nog gelegenheid krijgen op deze beweging nader in te gaan. Met al deze besproken groepen is Kohlbrugge trouwens in conflict gekomen. Loos zegt terecht: „Wij krijgen van Kohlbrugge vaak een harde, onverzettelijke, zeer intolerante indruk, alsof in het Woord der Schrift regelrecht van hem geschreven staat: Zijn hand was tegen allen, en de hand van allen was tegen hem. Kohlbrugge heeft in zijn veelbewogen leven veel alleen gestaan. Nauwelijks was het ene conflict afgelopen, of een nieuwe controverse deed zich voor.”

Het wordt tijd, dat we deze figuur eens wat nader gaan bezien.

2. DE GODDELOZE GERECHTVAARDIGD

De familie Kohlbrugge komt uit Duitsland. In de zestiende eeuw waren ze als drukkers werkzaam om Luthers denkbeelden te verspreiden. Toen heetten ze nog Kohl trouwens Later kwam daar nog Brücke” of brug bij en daarom schrijft men in het Duits nog Kohlbrugge. De overgrootvader - ook een Hermann Friedrich - maakte drie reizen om de wereld als koopman, sprak wel dertien talen en kwam rijk terug. De vader van Kohlbrugge, Hermann Gerhard, trok naar Amsterdam. Hij huwde met Petronella Teerhuys uit Monnikendam, dochter van een welgestelde kammies bij de rederij daar. Hij had een bloeiende zeepziederij en behoorde tot de hersteld Lutherse Gemeente.

Op 15 augustus 1803 werd hun eerstgeboren zoon Hermann Friedrich geboren. Hij werd in de Hervormde Kerk in Amsterdam gedoopt, daar zijn vader slechts dooplid was van de Hersteld Lutherse Gemeente en zijn moeder nog lid was van de Hervormde of Gereformeerde Kerk. Zijn vader moet een godvruchtig mens geweest zijn, die hem eens gezegd heeft: „Verstaat ge de vijf boeken van Mozes, dan verstaat gij de ganse Heilige Schrift.” Maar vooral van zijn grootmoeder heeft de jongen veel geleerd. Zij vertelde hem de Bijbelse geschiedenis en toen hij - wegens een ernstige oogkwaal toen pas - als kind van een jaar of tien naar school ging en lezen leerde, werd hij vooral door het Oude Testament geboeid. Het spreekt vanzelf dat ook de Vaderlandse geschiedenis hem boeide en de liefde voor Oranje zat hem al vroeg in het bloed.

Al jong was hij een „ziener.” Zelf heeft hij het bij de viering van zijn 25- jarig ambtsjubileum aan de jeugd van zijn gemeente eens zo verteld: „Toen ik zes á zeven jaar oud was, leidde een onzichtbare hand mij in een droom op een zeer hoge berg. Wonderschoon was Hij, Die mij leidde, zo groot als een mens, maar Hij werd al groter en groter, en ik ging zo dicht mogelijk naast Hem. Beneden in het dal zag ik paarden en zeldzame kostbaarheden van allerlei aard, wat maar aantrekkelijk is voor de begeerlijkheden der jonkheid, om mij van mijn Leidsman weg te lokken; doch ik versmaadde al deze helse heerlijkheid en pracht. Hoe liefelijk, hoe heerlijk evenwel de Man was, Die mij leidde, kan ik niet uitspreken.

Al hoger werd ik gevoerd over vreselijke afgronden heen, en over verschrikkelijke diepten werd ik heen gedragen, heel zacht en veilig, totdat ik in de hoogte op een uitgestrekte vlakte kwam, die door wonderschoon licht beschenen was. Daar zag ik een menigte schapen; deze alle prezen en loofden God op de troon en het Lam. God zag ik niet met mijn ogen, maar het Lam zag Ik; en Die Mij leidde, was Zelf het Lam. Toen ik deze schapen hoorde zingen, vroeg Ik: „Ik houd van deze schaapjes. Wilt Gij mij niet zo'n schaap geven?” Daarop antwoordde Hij: „Nee, nu niet; je bent nog te jong; Ik zal ze weiden. Maar wanneer je groot geworden bent, zal Ik je een menigte schapen toevertrouwen.”

Dat was de droom, die ik had, en deze droom is nu in vervulling gegaan.

De volgende nacht voelde ik mij ijskoud, en vóór mij stond een deftig heer. Hij vroeg mij of ik niet in zijn dienst wilde treden, hij zou een geleerde doctor van mij maken. Daarbij beloofde hij mij een kostbaar juweel en liet mij twee zakken met dukaten zien. Toen hij vroeg: „Wat verlang je nog meer?” antwoordde ik: „Niets anders dan dat ge mijn kamer verlaat; want vorige nacht heb ik mij aan een andere heer verbonden. Ga weg!” Daarop heeft hij mij gezegd, dat hij mij mijn leven lang zou vervolgen, totdat

hij mij om het leven had gebracht. Maar het is hem niet gelukt. God de Heere heeft mij naar Zijn beloften schapen gegeven. Hij heeft mij genade en eer gegeven

Later volgde hij het godsdienstonderwijs van de catechiseermeester J. F. Schultze, die, goed luthers, fel van leer trok tegen specifiek calvinistische leerstukken.

De zaken van zijn vader gingen ondertussen niet zo goed door het Continentaal Stelsel van Napoleon, waardoor bijna alle handel overzee onmogelijk gemaakt werd. Meermalen, ook later toen hij ijverig studeerde, moest Kohlbrugge in de zaak assisteren. Met de ene hand stookte hij dan de oven en met de andere hand hield hij zijn studieboek vast. Zeker, een makkelijke jeugd heeft Kohlbrugge niet gehad. In 1819 kreeg hij van zijn vader verlof het gymnasium te bezoeken. Men noemde deze instelling toen de Latijnse School en bij de overgang en het verlaten der school behaalde Kohlbrugge vele prijzen, die naar de gewoonte vier dagen aan de beste leerlingen werden uitgereikt. Vooral in de taalstudie blonk de jongen uit. Daarna ging hij naar het Atheneum in Amsterdam; hij was toen achttien jaar. Wel is hij ingeschreven als student in de theologie, maar voor- hands nemen taalstudiën hem meer in beslag. Hij studeert de klassieke schrijvers, maar vooral ook oosterse talen, als Hebreeuws, Arabisch, Syrisch, enz.

„Ik werd een geestdriftig humanist”, zal hij later getuigen over deze tijd. Hij gaat dan ook zijn eerste gedichten schrijven. Al heeft later Kohlbrugge zijn godsdienstig leven in die jaren scherp veroordeeld, toch is ze uitermate belangrijk geweest. De diepgaande studie van de oosterse talen, zodat hij zelfs met rabbijnen daarin kon disputeren, legde de grondslag voor het verstaan van de Bijbel in de grondtekst. Deze studie mag geen predikant veronachtzamen. Wel wordt Kohlbrugge in deze jaren een vroom, deugdzaam Christen. Diepe wegen zouden nodig zijn om hem daarvan af te brengen.

Zijn vader had zich door de achteruitgang van zijn zaak moeten associëren met een compagnon, die hem echter bedroog. Door allerlei lelijke handelingen wist hij Kohlbrugge's vader na een proces uit zijn eigen vaak te inrijgen, ook al moest de rechter getuigen dat de compagnon als een schurk gehandeld had. Zo werd de familie brodeloos prijs gegeven aan de grootste armoede. De vader stierf weldra van verdriet en zorgen. Alle zorgen kwamen nu op de oudste zoon neer. Voordat de vader stierf, had hij zijn zoon bij zich aan het sterfbed geroepen en ernstig met hem gesproken.

Kohlbrugge zelf heeft het aldus ons nagelaten: „Eens was er voor mij in het geheel geen hoop meer, dat ik op de kansel zou komen. Ik had voor mijn broers en zusters in de zeepziederij te zorgen. Doch toen ik er reeds van afgezien had ooit de kansel te kunnen betreden, maar daarnaast toch voor mijzelf voortdurend theologie studeerde, en mijn vader de dood nabij was, moest ik hem aan zijn sterfbed nog beloven, dat ik doctor in de Godgeleerdheid zou worden. Ik zei tot hem: „Lieve vader, weet u ook hoeveel honderd guldens dat kost? Ik heb niet eens zoveel stuivers.”

„Wat?” antwoordde hij, “Daar moet je niet naar vragen. Geef mij echter de hand en belooft het mij!”

Ik antwoordde daarop: „Hier vader, hebt u mijn hand.”

Hij nam ze en zei: „Nu sterf ik rustig”, en weg was hij

En in een groot gedicht van zijn hand: „Bij de dood van mijnen vader”, treffen ons de volgende regels:

“Hij zweeg — en boeg mij reeds gelijk een engel tegen,

Hij bad — hij bad voor mij, en gaf mij toen den zegen.

*„Leef wel, mijn dier'bre zoon! dat Jezus' reine leer
uw raad, uw troostbron zij; als gij geen vader meer*

*om raad 'kunt vragen. Kniel in 't stil vertrek ter neder,
God zal uw Vader zijn — eens zien wij elkander weder.”*

Terwijl hij door lessen te geven probeert in het onderhoud van zijn familie te voorzien, studeert hij ijverig theologie en wordt in 1825 kandidaat in de theologie. Zijn innerlijke onrust blijft en hij zoekt het nu bij mystieke schrijvers als Jacob Boehme. Hij bereidt dan zijn eerste predicatie voor, die hij in Loenen aan de Vecht zal houden over Romeinen 5 : 1. Toen gebeurde wat Kohlbrugge zijn eerste bekering heeft genoemd. In een brief van 1844 aan zijn vriend Drost beschrijft hij het als volgt: „In het jaar 1826 had ik, die nooit enig idee van bekering, Gods volk, of iets van die aard gehad had, in deze allerdonkerste weg en benauwdheid der hel, de Bijbel voor mij, en in een punt des tijds schoot in mijn hart dat ik niet beschrijven kan — het was sneller dan de bliksem en de verwen (waarschijnlijk gloed, D.) kan ik ook niet uitspreken, maar de woonden in die teneur, die gij in Jesaja 54 : 7- 10 leest, heb Ik toen gehoord en gelezen. (*Voor een klein ogenblik heb Ik u verlaten; maar met grote ontfermingen zal Ik u vergaderen In een kleine toorn neb Ik Mijn aangezicht van u een ogenblik verborgen; maar met eeuwige goedertierenheid zal Ik Mij uwer ontfermen, zegt de Heere, uw Verlosser. Want dat zal Mij zijn als de wateren van Noach, toen ik zwoer, dat de wateren van Noach niet meer over de aarde zouden gaan; also heb Ik gezworen, dat Ik niet meer op u toornen, noch u schelden zal. Want bergen zullen wijken, en heuvelen wankelen; maar Mijn goedertierenheid zal van u niet wijken, en het verbond Mijns vredes zal Met wankelen, zegt de Heere, uw Ontfermer*).

Een wolk van diepe vrede was in mij en om mij heen, en al mijn zonden waren van mij af. Ik sprak toen dadelijk zulk een spraak, dat de oudste vromen mij voor zeer oud in de genade hielden. Zo is het voortgegaan. Ik wies en nam toe boven de anderen in de wet, en allen die mij gekend hebben, kunnen getuigen dat ik hun gelijk of te boven was en velen namen zelfs aanstoot uit zoveel heiligheid, als ik voorstond en nog meer daaraan, dat ik ze zo consequent doorzette en beoefende.”

Gelukkig, zoals we bij de gebeurtenissen in 1833 zullen zien, gaat de brief nog verder. Hij werd een ijverig, nauwgezet, wettisch christen, maar dat zijn prediking in die oppervlakkige tijd wel indruk moest maken, spreekt vanzelf.

Voor al de mensen van het reveil stroomden toe om naar Kohlbrugge te kunnen luisteren. Op 29 oktober legde Kohlbrugge het proponentsexamen bij de Hersteld Lutherse Gemeente te Amsterdam af, en werd na goed gevolg meteen benoemd int hulpprediker.

Natuurlijk bracht de prediking van het Evangelie ook veel vijandschap met zich mee. Zo werd hem eens een etui met scheermes gezonden met het verzoek er bij het terstond te proberen. Kohlbrugge deed dit, en toen de barbier naar de gewoonte van die dagen aanbelde, zei Kohlbrugge hem, dat hij niet meer door hem geschoren behoefde te worden. De man schrok zichtbaar en vertrok. Later werd Kohlbrugge bij een sterfbed geroepen. Het bleek toen zijn barbier te zijn, die bekende, dat hij op die dag een vergiftigd scheermes had meegenomen. Zo werd Kohlbrugge wonderlijk gespaard.

Al spoedig komt er echter een scherp en diep ingrijpend conflict in de Hersteld Lutherse Gemeente. De oudste predikant preekte op zondag 13 mei 1827 over Joh. 16: 5- 15. Het was een naar de gewoonte dier dagen zeer oppervlakkige prediking, waar Kohlbrugge zich bezwaard door gevoelde. Jammer dat hij met de predikant niet eerst de vaak heeft doorgenomen, maar vrienden van hem raadden dit af, en zo diende

Kohlbrugge een bezwaarschrift in tegen de prediking van Ds. Uckerman, behalve door hem nog door vijf anderen getekend. Hierin werd Ds. Uckerman van Pelagianisme beschuldigd in de wijze waarop hij de bekering voorstelde o.m.: „... Zijne Eerwaarde verwijdde zorgvuldig de woorden van wedergeboorte en bekering, en bezigde voortdurend het woord verbetering; sprak niets van de wijze waarop een zondaar gerechtvaardigd wordt door het geloof; niets van Christus Jezus, in zo verre Hij de enige Grondslag des geloofs is; niets er van, dat de mens van nature dood is in zonde en ongerechtigheid; niets er van, dat wij van nature in vijandschap zijn tegen God en onze naasten; niets van onze blindheid, naaktheid en natuurlijk onvermogen tot enig goed; niets van de geestelijke behoeften aan de kracht Gods, die ons alleen bewaart tot zaligheid; niets van onze gedurige afhankelijkheid; verminkte de plaats van Petrus (1 Petrus 1 : 23), en grondde het grootste gedeelte zijner leerrede op een zedelijke verbetering door eigen kracht en eigen wil. “

Dit stuk alleen al — en het is slechts een klein gedeelte van de gehele aanklacht - vormt een ernstige beschuldiging. Er volgde een zeer onverkwikkelijke strijd, zoals altijd in zaken van theologisch belang. Ds. Uckerman bracht het op Tweede Pinksterdag (4 juni) zelfs op de kansel, terwijl hij de gemeente waarschuwde voor „dweepers, die de mens tot wanhoop en zelfmoord brachten, en naar wie de gemeente niet moest horen.”

s Avonds moest Kohlbrugge optreden, die vertroost was met de woorden: „Vrees niet, Ik ben met u; wijk niet, Ik ben uw God. Ik sterk u door de rechterhand Mijner gerechtigheid.” Kohlbrugge wees er in een inleidend woord op, dat wat hij predikte, hem van de Heere geleerd was. Na lange onderhandelingen en een geweldige herrie op een kerkenraadsvergadering, na een mededeling van Ds. Uckerman, dat hij Kohlbrugge niet meer ontvangen wilde en nadat men Kohlbrugge wilde pressen te herroepen, wat deze beslist niet kon en mocht doen, werd na geruime bedenktijd Kohlbrugge afgezet. Na zestien maal in de Lutherse kerk gepredikt te hebben, bleven daar de kansels voor goed voor hem gesloten. Wel hebben zijn vele vrienden in deze kerk nog geprobeerd het oordeel herzien te krijgen op alle mogelijke manier, maar dit mislukte, en zo stond hij, die gezegd heeft: „Zonder de kansel, zonder de prediking kan ik niet leven”, ambteloos en brodeloos, en dat niet voor de laatste maal. Belangrijker was echter, dat hij naar het opschrift boven de kerkdeur der Lutherse kerk in Amsterdam, gebleven was in de leer van de apostel. Kohlbrugges levensspreuk werd nu het woord van Luther: *perfer et obdura*”, dat is: *verdraag en blijf hard*. En God troostte hem met de woorden uit Psalm 124: 7, 8.

Dan komt een zeer moeilijke tijd voor Kohlbrugge, die zeker zijn karakter wat hoekig gemaakt heeft, maar waarin hij ook van wonderlijke uitredingen kon gewagen. Verhalen, die ons altijd weer stil maken. Ik weet het, in onze tijd is men geneigd hierom te lachen en dit als onwaarschijnlijk af te doen. Kohlbrugge zag hierin de goede band Gods over hem. Eens bad hij: “... *o God, Gij weet, dat ik om Uw waarheid lijd, wilt Gij mij door honger laten sterven, zo geschiede Uw wil. Maar wilt Gij mij tot Uw eer nog laten leven, Uwer is beide al het zilver en het goud der wereld*. Toen las ik tot mijn bijzondere vertroosting het twaalfde hoofdstuk van Lukas, de evangelist. En nog diezelfde dag ontving ik van een mij tot nog toe onbekende hand vijftientig gulden bankpapier, en reeds een weinig tevoren bad ik een verbazend grote zak met de smakelijkste tabak ontvangen. Over alles had ik zegen, en alles strekte zeer lang.”

In 1828 begaf hij zich naar Utrecht om zijn dissertatie te schrijven. Ook hier mag hij getuigen: „Gemeenlijk ontving ik juist zoveel als ik behoefde.”

Hij schreef een dissertatie over Psalm 45, en terwijl hij naar Amsterdam gaat om daar een drukker te vinden voor de Syrische letters wordt hij zwaar ziek. Maar hij doet een ontdekking, die allang bij hem sluimerde overigens, die van het grootste theologische belang is. De liberale theologie van zijn tijd nam een voortgaande openbaring aan. Het Oude Testament zelf was niet zo belangrijk, misschien was het zelfs beter zich maar van dat „Jodenboek” te ontdoen. Pas het Nieuwe Testament is van belang. En zo had men ook nog vrij baan voor het steeds toenemende Antisemitisme. Kohlbrugge leert op zijn ziekbed van het Oude naar het Nieuwe Testament te zien. En naar dat beginsel werkt hij zijn dissertatie om. Na een taalkundig gedeelte komt een exegetisch gedeelte, waarin hij Psalm 45 uitlegt als te zijn geschreven van Christus en Zijn bruid, de gemeente, en niet zoals men toen - en ook nu wel - typerende van koning Salomo, en het dus alleen zag als een Oosters bruiloftslied. Later zal Kohlbrugge over deze zienswijze van het Oude Testament een apart werk publiceren: „Waartoe het Oude Testament”, waarin hij nog eens uitvoerig op deze kwestie ingaat. Al zou het chronologisch gezien dus iets verder in mijn boek behandeld moeten worden, toch ga ik er hier wat dieper op in. Het is belangrijk om Kohlbrugge te kunnen begrijpen, en bovendien zijn zijn ideeën over deze kwestie na zijn ziekbed niet meer veranderd. Niemand die de Bijbel uitleg ter harte gaat, zou dit boekje ongelezen mogen laten. Het is trouwens zo helder en eenvoudig geschreven, dat vrijwel ieder zijn betoogtrant kan volgen. Kohlbrugge toont eerst aan „dat er in de tijd der eerste christenen geen andere Bijbel was dan het tegenwoordig zo genaamde „Oude Testament”...” Daarna gaat hij zeer uitvoerig in op de benaming, die hij onjuist vindt. Waarschijnlijk komt dit uit een onnadenkend lezen van 2 Kor. 3 : 14 (Want tot op de dag van heden blijft hetzelfde deksel in het lezen des ouden testaments of verbonds). Paulus noemt de boeken, die wij Oude Testament plegen te noemen altijd de Schrift(en), Mozes en de profeten. En Kohlbrugge gaat verder: „Dat men de woorden van Paulus verkeerd en willekeurig uitgelegd heeft is zonneklaar, want toen hij zijn brieven schreef, bestond er nog geen Nieuw Testament als zodanig; derhalve kon de apostel aan de tegenstelling, die men sedert gemaakt heeft, niet denken.” Paulus beroept zich juist voor zijn prediking op de Schriften, vergelijk 1 Kor. 15. „Naar de Schriften”, dat wil zeggen, dat de Korintiërs het lezen kunnen in Mozes en de profeten.

„Wie zich voor zijn leer op een reeds bestaande en geschreven leer, als van alléén geldend gezag, beroept en daarmee te verstaan geeft, dat hij niets daarbuiten voorgedragen heeft, die kan zulk een leer noch oud, noch de zijne nieuw noemen; is zijn eigen leer Evangelie, is zij een Nieuw Testament, zo moeten de boeken, op welke hij zich voor haar beroept, voor hem ook als zodanig gegolden hebben. Men ziet uit het geheel, dat de apostel 2 Kor. 3 een onderscheiding aangeeft tussen bediening en bediening, die der letter en die des Geestes. Dientengevolge waren de schriften van Mozes en van de profeten voor hem, Cr letter Of geest; een Nieuw Testament of het Oude Testament. Hij noemde hun gezamenlijke inhoud „het Oude Testament”, in zoverre dezelve ze gelezen en verstaan werden, als de Joden, die niet tot Christus kwamen, die lazen; en Met Nieuwe Testament”, in zoverre men die boeken las naar die regel, welke hij „in Christus” noemt. De apostel geeft duidelijk te verstaan, dat hij aan de boeken van Mozes de benaming „Oude Testament” niet geeft, maar dat hij dezelve zo noemt naar het gebruik, hetwelk de Joodse mening daarvan maakte: zodat het niet aan de boeken lag, els waren deze een Oud Testament, maar aan de mensen, doordien zij die boeken met een deksel op het hart 927pn, en zo maakten zij die tot een Oud Testament. Deze benaming gold bij hem alleenlijk naar de Joodse opvatting van het hardnekkige ongeloof ten aanzien van die boeken, die voor hem Nieuw Testament waren. Hij las die met een geheel ander, of zoals hij zegt, met een ongedekt

aangezicht.” En zegt Kohlbrugge even verder nog eens: „Dientengevolge was één en dezelfde wet het ene of het andere, al naar de gesteldheid des harten van degenen, die de wet hoorden”

En Kohlbrugge zelf onderscheidt de Bijbel met schriftmatige uitspraken als Mozes en de profeten”, en voor wat wij Nieuwe Testament noemen: „Evangelisten en apostelen.” En laat niemand dit muggenzifterij noemen, want maar al te vaak is in de christelijke kerk door een verkeerde benaming tevens een on-Schriftuurlijke leer ingeslopen. Zoals dan ook in de 19e eeuw duidelijk uitkwam En zoals men tot in onze tijd toe psalmboeken uitgeeft met alleen maar het laatste gedeelte van de Bijbel er in. Beter zou het zijn, als op iedere plaats in de kerkgebouwen een complete Bijbel lag, zoals dan ook heden ten dage nog het geval is in de oude gemeente van Kohlbrugge in Elberfeld. Want alles wat naar dit Woord niet is, zal geen dageraad hebben, en evenmin als men dit Woord leest als „Oude Testament.”

Intermezzo. Enkele woorden over het proefschrift van Dr. H.F. Kohlbrugge over Psalm 45. Het proefschrift is verschenen bij De Banier - Utrecht 1995. Philologisch-Theologisch proefschrift inhoudend een Commentaar op Psalm 45.

In de inleiding van zijn proefschrift bestrijdt Kohlbrugge de opvatting van hen, die beweren, dat onze Heere en Heiland een nieuwe leer verkondigd heeft, die met de leer van het zogenaamde Oude Testament niet in overeenstemming is. Hij beroept zich daarbij op het vijfde hoofdstuk van het Evangelie van Matthéüs, waarin onze Heere Jezus van vers 5 tot en met vers 48 de ware zin van de op de Sinäi gegeven Wet verdedigt tegen de overlevering van de Joden en Farizeeën, opdat allen van hun zonden overtuigd en als schuldig aan overtreding van de Wet Gods aan de kaak gesteld zouden worden.

Hij wijst op de overeenstemming van Matthéüs 5 : 28 met Exodus 20 : 17, van Matthéüs 5 : 34 niet Exodus 20 : 7. Hij wijst erop, dat de Farizeeën het bevel, dat God aan de overheid gegeven heeft in Exodus 21:23-25; Leviticus 24 : 19 en 20 en Matthéüs 5 : 38 te eigen behoefte aanwendden om zich persoonlijk te wreken, terwijl ons bijvoorbeeld door Exodus 23 : 4 en 5, Spreuken 25 : 21 en 22 de liefde tot de vijand ingescherpt wordt, evenals ook in Leviticus 19 : 9-18 de liefde tot de naaste. Wat de echtscheiding betreft, die Mozes heeft toegelaten wegens de hardheid des harten, Christus zegt uitdrukkelijk: „Van de beginne is het niet zó geweest”. En de volmaaktheid, die Christus eist, als Hij zegt: „Daarom zult gij volmaakt zijn, gelijk uw Vader in de hemel volmaakt is”, is zij niet dezelfde, die God eist in Deuteronomium 6: 5, Leviticus 19 : 2 en 11 : 45, vergelijk 1 Petrus 1 : 16? Zo handhaaft Christus dezelfde Wet, die ons in het zogenaamde Oude Testament wordt voorgehouden, opdat geen mens, die zondaar is, zichzelf enige roem zal toeschrijven, maar al zijn heil zoeken in het Evangelie der genade, en zó volmaakt zal zijn voor God in Christus, in wie alleen onze volmaaktheid en gerechtigheid is (Colossenzen 2 : 10).

Kohlbrugge beroept zich ook op zijn overeenstemming met Henricus Woerman, die in 1820 te Utrecht de gouden medaille had ontvangen, nadat deze in een verhandeling bewezen had, dat God aangaande Christus als Zijn Gezondene getuigenis heeft gegeven in de Schriften van Mozes en de Profeten (Johannes 5 : 38 en 39), dat Mozes en de Profeten op volmaakte wijze hebben geleerd, hoe men goed en gelukkig leven moet (Lucas 16: 19-31), en dat Christus niet gekomen is om de Wet en de Profeten te ontbinden, maar te vervullen (Matthéüs 5 : 17). En zoals de Heere Jezus, zó hebben de apostelen geleerd, bijvoorbeeld in II Timotheüs 3 : 14-17; Romeinen 15 : 4; 1

Corinthiërs 15 : 3 en 4; I Petrus 1 : 10-12.

Van de vroegste tijden af heeft God de mensen Zijn waarheid geopenbaard; daarom zijn het zogenaamde Oude en het zogenaamde Nieuwe Testament volstrekt met elkaar in overeenstemming in de leer aangaande het heil in Christus.

Zo zijn ook de gebeden tegen de vijanden, die wij vaak in de Psalmen lezen, niet gericht tegen persoonlijke vijanden, maar tegen de vijanden van God, van Zijn Gezalfde en van Zijn Gemeente. Dat zien wij uit Psalm 139 : 21 en 22, zoals ook Paulus schrijft in II Timotheüs 4 : 14 en Johannes in II Johannes : 10 en Openbaring 6 : 10, en Christus Zelf is, nadat Hij met tranen tijdens Zijn dagen in het vlees de droeve toestand van Jeruzalem had beweend, veertig jaar later aan deze stad verschenen als een rechtvaardige Rechter, als een strenge Koning en heilige Wreker van Zijn eigen bloed en van het bloed van Zijn profeten en al Zijn heiligen (Matthéüs 23 : 35).

Vervolgens toont Dr. Kohlbrugge met de woorden van Dr. Woerman aan, dat zowel in personen als in zaken Christus en het heil in Hem in het zogenaamde Oude Testament als in typen zijn afgebeeld, bijvoorbeeld in Deuteronomium 18 : 18; Psalm 110 : 4; II Samuel 7 : 12; Hebréeën 8 : 5 e.v.; 9 : 8 en 24; 10 : 1. De Wet kon weliswaar in geen enkel opzicht het volmaakte brengen, maar een betere hoop wordt gewekt, waardoor wij nader tot God komen (Hebréeën 7 : 19), nl. door het offer van Christus, waardoor Hij de zonden van de mens heeft verzoend. De reinigingen, in het bijzonder de Grote Verzoendag, moesten de afschuwelijkheden van de zonde, die weggenomen worden, voor ogen stellen, evenals ook het enige middel, dat God daartoe verordende en waarvan de profeten getuigenis aflegden.

Velen beweren, dat de Heere Jezus en Zijn apostelen bij de uitleg van het zogenaamde Oude Testament zich bij de verkeerde opvattingen van de Joden zouden hebben aangepast. Maar de Heere Jezus heeft Zijn discipelen ook bij Zijn naderende dood nooit anders geleerd (Matthéüs 26 : 54; Lucas 18 : 31; Johannes 13 : 18; 15 : 25), en na Zijn opstanding heeft Hij Zijn discipelen berispt, omdat zij de profeten niet hadden geloofd (Lucas 24 : 25, 27, 44 en 45), zoals ook deze discipelen, beter ingelicht, over de Joden hebben geklaagd, omdat zij de profeten niet geloofden (Handelingen 3 : 8-21; 10 : 43; 13 : 33-41; 18 : 24-28); en niet alleen tegenover de Joden, maar ook tegenover de heidenen hebben zij zich op de voorzeggingen van de profeten beroepen (Handelingen 10 : 43; Romeinen 16 : 26).

Aan het slot van de voorrede getuigt Dr. Kohlbrugge, hoezeer hij zich zou verblijden, wanneer alle twijfel zou worden weggenomen met betrekking tot de waarheid, waarvan hij met zijn werkstuk getuigenis afgelegd heeft, en des te meer geprezen zou worden de rijkdom van de liefde en barmhartigheid Gods, die Hij de Gemeente heeft toegezegd, gelijk een man zijn vrouw, en hij wier aankondiging de profeet niet alleen zichzelf en zijn tijdgenoten gediend heeft, maar ook ons en alle ware en oprechte discipelen van Christus tot op de laatste tijden, opdat zij en wij tegen alle wederwaardigheden een vaste troost zouden hebben, wanneer wij uit deze 45ste Psalm zien, hoe groot de kracht en heerlijkheid van de Gemeente is, die met de allerhoogste Koning, onze Heere Jezus Christus, door een zó innige liefdeband verbonden is.

Einde Intermezzo.

De professoren in Utrecht moesten ondertussen van zo'n dissertatie niets hebben. Het was echter een bijzonder knap geschreven boek. Naar de gewoonte dier dagen in goed Latijn. Bovendien blijkt Kohlbrugge bijzonder begaafd te zijn in de Oosterse talen en enorm belezen. En zo komt het dat men hem uiteindelijk zelfs cum laude (dat is met

lof) liet promoveren. Een blijde dag voor hem, deze 4e juni 1829. Dat jaar treedt hij ook in het huwelijk. Zijn verloofde, Cato Engelbert, geboren in 1808, was hem trouw gebleven. Ze was een rijk meisje, dat haar moeder op vijfjarige leeftijd verloor en met heer zeventiende jaar wees was. Haar oom, tevens haar voogd, was erg tegen het huwelijk gekant vanwege de aanklacht tegen Ds. Uckerman. Op haar 21e verjaardag werd ze zelfs het huis uitgezet. Op de dag van Kohlbrugges promotie kreeg ze echter toestemming van haar grootmoeder met hen te trouwen.

Hij vertelde dit later aan de jeugd van zijn gemeente aldus: „Toen ik promoveerde, vroeg die goede grootmoeder: „Zeg toch eens, Cato, wat doet Kohlbrugge eigenlijk?”

„Wel, hij verdedigt Psalm 45.”

„Hoe legt hij die Psalm dan uit?”

„Van Christus en Zijn bruid.”

„En willen ze dat niet aannemen?”

„Nee, dat willen ze niet voor geldig verklaren, ze willen hem laten zakken.”

„Wat denk je, zal hij er toch doorkomen?”

„Ja zeker.”

Waarop grootmoeder antwoordde: „Nu, als hij als doctor terugkeert, dan kun je hem gelukwensen en hem zeggen, dat jullie mogen trouwen; want als hij Christus en Zijn bruid zo verdedigt en zich hunner niet schaamt, dan schaam ik mij zijner ook niet.”

En zo trouwden ze op 30 juli 1829.

In 1830 vestigde het jonge paar zich in Utrecht. 26 april 1830 werd daar hun eersteling geboren: zijn zoon Gerrit.

Voordien had hij al gevraagd lid te mogen worden van de Hervormde Kerk aldaar. Hij schrijft er zelf aldus over: „Nadat het Gode behaagd had, tot troost na mijn afzetting en daarop volgende beproevingen, mij de profeten te leren verstaan, werd het mij al duidelijker wat de apostel bedoelt met Romeinen 9, 10 en 11, en werd ik geheel overtuigd van het christelijk gereformeerd gevoelen aangaande de predestinatie en verkiezing tot zaligheid, zoals hetzelfde ook geleerd wordt in de Canones van de Dordtse Synode en de geloofsbelijdenis der vaderlandse kerk.”

Studie van Calvijn en Olevianus bracht hem bovendien tot de overtuiging, dat hij het veel meer met hun leer der sacramenten eens was dan met die van Luther. Na zich eerst tot een Amsterdams predikant gewend te hebben, een rechtzinnig man, die bang was om Kohlbrugge aan te nemen, ging Kohlbrugge na zijn verhuizing naar Utrecht naar de oudste dienstdoende predikant, Ds. van Beuningen. Deze was daartoe wel genegen, mits Kohlbrugge een getuigenis meenam van enkele leden der Hervormde Kerk. De kerkenraad in Utrecht dacht er evenwel anders over. Zij vergde een bewijs van goed zedelijk gedrag van het Hersteld Luthers Kerkgenootschap. Dit kon deze moeilijk doen zonder haar eigen handelwijze te veroordelen. Uiteindelijk gaf deze kerkenraad toch een bewijs van Lidmaatschap, wat op de keper beschouwd ruimschoots voldoende geacht mocht worden. Wel mocht Kohlbrugge zijn zontje laten dopen, mits een lid der gemeente als getuige optrad, maar met de aanvraag van Kohlbrugge richtte de kerkenraad van Utrecht zich bot de synode. Het is verdrietig te lezen wat men allemaal voor uitvluchten zocht.

Wel gaf de Lutherse kerkenraad toch nog een attest van goed zedelijk gedrag met een omschrijving waarom Kohlbrugge als proponent was afgezet er bij, maar toen deze Ds. van Blochteren te Hoorn bezocht, die president was van het provinciaal kerkbestuur en het jaar daarvoor lid was geweest van de Synode, kwam de aap uit de mouw: „Wij moeten rust hebben in onze kerk; rust moeten wij hebben.” Een onruststoker als Kohlbrugge, iemand die vast durfde te houden aan het Woord van

God, kon men in de Hervormde Kerk niet gebruiken.

Terecht kon Kohlbrugge spreken van *zedelijke moord*. Na lange maanden kreeg hij pas in 1832 bericht zonder opgave van redenen, dat hij niet tot de Hervormde Kerk kon worden toegelaten! In 1833 publiceert Kohlbrugge alle gewisselde stukken in zijn boek: „Het lidmaatschap bij de Hervormde Gemeente hier te lande mij willekeurig belet.” „Zo werd ik dan met mijn gezin van alle kerkelijke gemeenschap uitgesloten, van mijn eer en goede naam beroofd en zonder uitzicht op toelating, voor de maatschappij gedood.” Hij besluit het boekje met de aanhaling van Psalm 10 : 17 -18 en Psalm 119: 81- 88. Ontstellend te zien waar de onverdraagzame verdraagzaamheid van het liberalisme toe leiden kan.

Het boekje zelf bracht een grote deining teweeg. Velen schreven hem hartelijke brieven, anderen hoopten dat Kohlbrugge zich aan het hoofd van een afscheidingsbeweging zou stellen. Vooral zijn vriend Twent van Rosenberg was erg voor scheiding. Da Costa en anderen waren daar tegen, hoewel ze zeer zeker met het lot van Kohlbrugge begaan waren. Men heeft zelfs een bijeenkomst gehouden om eens te spreken met elkaar wat men voor Kohlbrugge doen kon.

De Clercq heeft ons in zijn Dagboek er een verslag van nagelaten. „Er was in alles iets stijfs, iets deftigs, dat mij niet beviel.” Men beraadslaagde lange tijd, ieder bracht wat in het midden, maar men besloot uiteindelijk toch niets te doen.

„Ik”, zegt Willem de Clercq, „voelde mij ook niet zo broederlijk gestemd als het moest, daar de beredenering van dit alles meer verstandig dan hartelijk geweest was, en toch was er een zegen op de zaak geweest, dat kan niemand ontkennen, want alles was met de meeste bedaardheid en waardigheid beoordeeld. Ik kon mij dan ook met het zingen van de 131e Psalm, in het kort, maar recht hartelijk gebed van Westendorp zeer goed verenigen.”

Zeer juist zegt Van Lonkhuijzen in zijn dissertatie over Kohlbrugge: „Onder het gemoedelijk zingen van Psalm 131 liet men een broeder het smadelijkst onrecht ervaren. Waarlijk, wij zien hier het Reveil niet van zijn beste kant.”

Terecht merkte Kohlbrugge op, dat het waar was, wat men zei, dat Da Costa zo gematigd was geworden

Zijn vrouw was ondertussen ernstig ziek geworden In september 1832 was hun nog een tweede zontje, Jakob, geboren, maar spoedig daarna gaf zij bloed op. Haar hele familie was aan tuberculose gestorven en Kohlbrugge was dan ook zeer verontrust. Wel komt er nog een korte opleving, maar spoedig daarna verzoekt Kohlbrugge aan zijn vrienden om de voorbede.

Dan op 12 februari 1833 moet de veelbeproevede Kohlbrugge aan zijn vrienden schrijven:

„Veel geliefden in de Heere Jezus Christus, de Eerste en de Laatste, Die de sleutelen draagt van hel en dood, Die ‘s duivels macht verbroken heeft, Die de dood heeft teniet gedaan, Die ons leven is, Die de armen van geest het Koninkrijk der hemelen geeft, Die Zijn klein kuddeke doorvoert als een getrouwe Herder, onze Kracht, onze Gerechtigheid.

Mijn dierbare en getrouwe Catharina, die steeds bekommerde en zichzelf altoos onwaardig achtende, die nederige dienstmaagd van onze lieve en getrouwe Heiland, is heden, de 12e dezer, des morgens ten drie ure, met blijdschap en verheuging ingegaan in het paleis onzes Heeren en Konings, in het paradijs onzes Gods; ik heb met haar gestreden, ben met haar in duisternis der schaduw des doods geweest, en heb met haar mogen juichen; ik ben met haar tot aan de poorten des hemels geweest, en toen zij was ingegaan, heb ik de Heere geloofd over Zijn ontferming en getrouwheid.

Dat wij ons tezamen verblijden in de Heere, Die ons gemaakt heeft; Hij heeft een

welbehagen aan Zijn volk. Gedenkt mijner in uw gebeden, opdat de almachtige kracht onzes Heeren mij verder sterke, vooral op de dag als haar dierbaar overschot ten grave daalt, welke is maandag de 18de dezer. Zij heeft haar kinderkens gezegend met dierbare zegeningen.

Hij houde Zijn krachtige hand op de mond van mijn vlees en bloed, dat nu stille is, en dan weder hevig uitbarsten wil. Wie in de Zoon gelooft, zal leven, al ware hij ook gestorven. Hij, Christus, sterft niet. De Algenoegzame en Volzalige zij met u en de uwen.”

Kohlbrugge hield zelf de lijkrede. Een doodgraver werd er zo door getroffen, dat hij hem later nog eens kwam opzoeken.

Op advies van de artsen gaat Kohlbrugge dan een vakantiereis maken naar Duitsland. Geen wonder dat zijn gezondheid geschokt was. Zijn vrouw gestorven en In april kwam ook de tijding van het overlijden van zijn broer Jakob in 1832 op de rede van Pasoeroean op Java. Voeg daarbij de grote vijandschap en de spot, zelfs van de professoren op hun kolleges, gevoegd bij het niet vervuld worden van zijn levensdoel, namelijk het prediken van het evangelie. Zijn jongste zoontje liet hij in Utrecht achter, maar met zijn drie jaar oude Gerrit vertrok Kohlbrugge naar Ruhrort. Hij vond zijn kamer daar bezet en werd door een zekere Nettelbeck uitgenodigd mee te gaan naar Elberfeld in het Wuppertal. Ook in Duitsland heerste toen de geest van het rationalisme, maar in het dal van de Wupper heerste nog een diepgaander geest. Vooral de oude Krummacher, namelijk Gottfried Wilhelm Krummacher, in tegenstelling tot de zgn. jonge Friedrich Wilhelm Krummacher, zijn neef, was als een rots in de branding. Kohlbrugge vergeleek hem wel met Elia Koldbrugge was hier doordat hij eens preken van Ds. Strausz uit Elberfeld vertaald had enigszins bekend en hij werd er zeer hartelijk ontvangen. Hij woonde In bij de eenvoudige Nettelbeck en mocht verschillende malen preken In de kring der predikanten wordt hij aanstonds opgenomen. Wel heel anders dan in zijn vaderland.

In deze tijd komt het tot wat Kohlbrugge zal noemen zijn tweede bekering. In zijn hierboven geciteerde brief aan Drost beschrijft hij het aldus:

(Dit stuk sluit dus aan bij zijn consequent streven naar heiligheid.)

„Dat heeft zo geduurd tot 1833. Na die tijd komt er „een keer in mijn leven, en de vraag rees bij mij op: Waarom is het u toch zo? Ik ben toen in een weg gekomen, waarin het mij nog verwondert, dat ik niet vergaan ben. De openbaringen van God en Christus vermenigvuldigden en herhaalden zich elke morgen, eer dat de nacht was voorbijgegaan, en tot tweemaal toe ben ik er weer uitgekomen, als bij een oorlapje uit de muil des satan. De eerste maal had ik Romeinen 7 : 14, bij de tweede: „Gij zijt om niet verkocht, gij zult om niet gelost worden.” Bij de eerste werd mij Gods gerechtigheid geopenbaard, bij de tweede leed mijn gerechtigheid totale schipbreuk.

Ik heb lang volgehouden om met de wet in mijn hand tot de volmaaktheid te komen en tot bloedens toe te strijden. Ik zonk er daarbij al dieper in, en waar ik niet dieper kon, maar ver beneden de duivel verzonken lag, daar, in mijn verlorenheid en radeloosheid, is de Heere mij ontmoet en heeft tot mij gezegd: *Zo als ge zijt, zo zijt gij heilig; daar niets af, daar niets toe.* Dat was mij onverwacht en ongedacht. Ik zag een Lam ter rechterhand der Heerlijkheid, en daar heb ik afstand gedaan van de wet, van alle heiligheid, van al mijn weten van goed en kwaad, van mijn wedergeboren-, bekeerd-, vroom-zijn, van mijn God kennen, God beschouwen, van alle godsvrucht, van alles wat vlees heeft en geeft en werkt, en nu is mijn enig heil in de hoogte en in de diepte: *Met ons God*, en dat Hij is, is mijn eeuwige, enige vreugde en vrede en leven, en blijdschap en Evangelie en wet en gebod - al het andere acht ik, gelijk mijzelf, stof en

nul.

Die gelofte heb ik aan de Heere gedaan, dat zo Hij er mij ooit uithaalde, ik allen, die het horen wilden, zou leren en verkondigen, dat Hij goddelozen rechtvaardigt, en dat Jezus de enige Gezalfde, de in het vlees Gekomene is. Die gelofte heb ik betaald en zal ze betalen, zo lang ik in deze tabernakel wezen zal - maar zij zijn mij met hopen tegen geweest, zodra ik heb begonnen Gods wet te bewaren. Dat had mij toch dronken gemaakt van troost, dat, toen ik vanwege mijn ongerechtigheid niet zien kon, toen zij meer waren dan de haren mijns hoofds, en mijn hart mij verlaten had, toen mijn melaatsheid met haar plagen tot op het hoogste gestegen was, de Heere tot mij zeide: Gij melaatse zijt rein! gij hebt de oude mens afgelegd, uw oude mens is medegekruisigd, gij hebt de nieuwe mens aangedaan. En wie was ik, dat ik niet geloven zou wat de Heere tot mij zeide? En of wel van toen af de duivel opnieuw met alle woede telkens mij uit dat Woord zocht te verdringen, zo is het toch dat Woord, waaraan ik in al mijn ellende ben blijven hangen, sterker geweest dan alles, wat tegen mij was - en dat Woord is mijn stok en mijn staf en lamp voor mijn voet.”

Zo leerde Kohlbrugge, dat God niet vromen, niet gelovige mensen rechtvaardigt, maar dat God de goddelozen rechtvaardigt om niet, alleen om Christus' wil.

Dat dit consequenties had voor zijn prediking, spreekt vanzelf.

3. DE GODDELOZE GEHEILIGD

In het Wupperdal heeft Kohlbrugge in 1833 wel zestien maal gepreekt, maar het meest bekend is wel zijn preek over Romeinen 7: 14 geworden. Hij zelf schrijft over het ontstaan van zijn preek op 23 november 1833 aan Jonkvrouwe U. Ph. van Verschuer, die later zijn tweede echtgenote werd, het volgende:

„De aanleiding tot de preek was deze: des maandagsavonds was ik in het Zendingshuis, las daar Romeinen 7 en meende, dat het 14e vers aldus gelezen moest worden: „Ik ben vleselijk verkocht onder de zonde”, maar zonder komma; des avonds te huis komende was er een boodschap van de oude Krummacher, of ik des woensdags voor hem prediken wilde. Dinsdagmorgen ga ik tot hem, vind hem krank, en neem de preekbeurt op wij. Ik kom te huis, bid God om een tekst, sla in het Grieks Romeinen 7 : 14 op, en lees: „*Ik ben vleselijk, onder de zonde verkocht.*” Ik weet niet, dat mij in mijn leven iets meer heeft aangegrepen, als die komma te zien. Ik viel neer voor de Heere, loofde Zijn Naam, prees Zijn erbarming, en schreef met een mijzelf onbegrijpelijke snelheid de preek op zonder tussenpozen. Van buiten leren kan ik dezelve niet, daar het mij onmogelijk is niet te improviseren; de gehouden preek moet nog sterker geweest zijn, intussen Is de gedrukte zakelijk dezelfde.”

Waar gaat het nu eigenlijk om bij het lezen van die komma? In het Grieks schreef men geen leestekens, maar in het Nederlands moet deze komma er inderdaad staan. Er staat in Romeinen 7: 14 n.l.: „Want wij weten, dat de wet geestelijk is, maar ik ben vleselijk, verkocht onder de zonde.” Kohlbrugge las dus eerst zo: voor zover ik vleselijk ben, ben ik verkocht onder de zonde. Voor zover ik dus geestelijk ben, wedergeboren en bekeerd ben, ben ik vrij van de zonde. Zo zijn er dus in de - vrome mens twee beginselen: vlees en geest. Opeens ontdekt nu Kohlbrugge, dat er staat: ik wedergeboorne, bekeerde, vrome mens, ik ben in mijzelf slechts vleselijk, verkocht onder de zonde. In het Grieks is „vleselijk” geen !bijwoord, maar als bijvoeglijk naamwoord gebruikt; het hoort dus niet bij het werkwoord verkocht, maar bij ik! Het scheelt maar één letter, want er staat „sarkinos” in plaats van „sarkinoos”, maar het maakt van de exegese een enorm verschil.

We willen de preek van Kohlbrugge - u moet hem in zijn geheel lezen trouwens - even op de voet volgen. Naar de gewoonte dier dagen begint hij met een voorafsprak, waarin Kohlbrugge uitvoerig uitlegt, waartoe de wet gepredikt wordt. Meestal slaat men inleidingen maar over, en ik ben bang, dat het ook hier maar al te vaak gebeurd is. Doet u dat bij deze preek in ieder geval niet, want dat is funest. Men heeft Kohlbrugge wel verachting voor de wet verweten, maar dan kan men toch beslist niet lezen. Men zou het veel beter kunnen omdraaien: Kohlbrugge heeft alleen Gods wet gepredikt, maar dan moet ik er meteen bij zeggen, hij betreft Gods heilige wet altijd op de genade. Kohlbrugge maakt n.l. geen scheiding tussen wet en Evangelie, maar ziet veel meer een eenheid. Hij ziet die eenheid dan ook vervuld in Jezus Christus. De gehele prediking van Kohlbrugge is één grote lofzang op de genade Gods in Zijn Zoon. En genade betekent niet afschaffing van de wet, maar integendeel de waarachtige vervulling van de wet. Kohlbrugge begint zijn preek over Romeinen 7 : 14 dan ook aldus:

„Door de gehele Heilige Schrift heen wordt door de evangelieprediking Gods wet in haar onwrikbaarheid bevestigd. In het nieuwe verbond is haar openbaarmaking evenwel zoveel te geestelijker, omdat de schaduwen verdwenen zijn, en het

tegenbeeld en het wezen van hetgeen er te doen was, zonder het deksel van Mozes, er nu bij staat. Dat de wet heilig is, en rechtvaardig en goed, dat wordt thans eerst recht openbaar, nadat Hij, Die de wet op Sinaï gegeven had, haar ook Zelf vervulde, en daardoor de Zijnen vrijmaakte van de wet (Rom. 7 : 6).

En toch laat Christus ook nu onder het nieuwe verbond de wet prediken, en in haar volle geestelijkheid onthullen:.

En dan geeft Kohlbrugge enige redenen op, waarom de wet gepredikt wordt. Ik geef deze nu verkort weer:

1. opdat er geen verontschuldiging zij;
2. tegen naamchristenen en huichelaars, die zich op hun werken beroemen;
3. tegen hen, die menende onder de genade te zijn, daarop los zondigt, en, als had hij geen kwaad gedaan, naar het vlees wandelt In zijn onreine lust;
4. opdat men kome tot erkenning van onze zonde en onmacht;
5. opdat de verootmoedigde ziel haar zaligheid geheel en al in de handen des barmhartigen Gods en Zaligmakers overgeve;
6. dat, terwijl wij in onszelf hoe langer hoe meer zonde en ellende gewaar worden, desnietteenstaande de Vader ons iin. Christus Jezus voor Zijn lieve kinderen houdt, als hadden wij nooit enige zonde gedaan of gehad.

En dan vat Kohlbrugge nogmaals samen: „Zo zegge dan een ieder onzer vrijmoedig, uit kracht van de waarheid Gods en van het getuigenis des Heiligen Geestes in ons: Ik ben heilig en rechtvaardig - ofschoon ons geweten ons aanklaagt dat wij zonder ophouden tot alle boosheid geneigd zijn.”

Kohlbrugge begint zijn tekstverklaring dan met aan te sluiten bij het zesde vers: „maar nu zijn wij vrijgemaakt van de wet, overmits wij die gestorven zijn.”

In dit verband kan hij zijn preek dan ook aldus beginnen: „Wij moeten eens voor altoos óf door verdienste, óf door genade leven, door de gehele wet óf geheel door Christus; wij moeten het geheel met onze vroomheid en werken, óf geheel met Christus houden.... ; het betaamt ons dat wij de één of de ander toebehoren, anders zijn wij ontrouw. Houdt een echtgenote het met een andere man, terwijl haar eigen man leeft, dan is zij een overspeelster Zo zijn wij dan ook overspelers, als wij menen dat wij eensdeels door onze vroomheid, en in een ander opzicht door Christus zouden kunnen leven. Maar daarvoor zullen wij het houden, dat de wet ons een lijk is, hetwelk wij rechtmatig begraven hebben, en dat wij der wet ook een lijk geworden zijn, aangezien zij ons ten dood geworden is - dat wij niets meer met dezelve uit te Staan of te doen hebben, nadat wij van Christus geworden zijn, Die, opgewekt van de doden, ons met Zich omhoog in het eeuwige leven in triomf heeft binnengebracht, en ons voor altoos van de wet vrijgemaakt en verlost heeft.”

Daarna geeft Kohlbrugge een verklaring van de woorden: „Want wij weten dat de wet geestelijk is.” De wet wil niet alleen uiterlijke werken, zij vordert niet alleen heiligheid van de gehele mens, maar zij wil boven alles dat wij uit eigen vrije wil en met eigen krachten alles was zij ons oplegt, volwaardig volvoeren. Zij wil dat wij zo heilig zijn als Adam en Eva in het Paradijs, en ze volkomen als onze Vader in de hemelen volkomen is. Kohlbrugge bewijst uit de Schrift, dat wij de wet nooit kunnen houden; wij kunnen immers niets dan zondigen. En op de door hem uitgesproken vraag: „Wat moet Ik dan doen?” antwoordt hij: „Werp uw heiligingskrukken weg, verre van u weg, gij komt er de berg Sion niet mee op! Ruk drie lompen af, waarmee gij uw wonden bedekt houdt, en toon u aan Hem, Die heilig en rechtvaardig is, zoals gij zijt! Laat al het uwe los, hier aan zichzelf te wanhopen is zaligheid. Geef Gode recht en veroordeel voor God uzelf en gij doet wat God wil dat gedaan worde - en

wacht reikhalzende op Zijn genade, die u aangebracht is in Christus, Zijn Zoon - die toch wordt zijn geloof tot gerechtigheid gerekend, die niet werkt, maar in Hem gelooft, Die de goddeloze rechtvaardigt (Rom. 4 : 5). Hoort gij wat de Schrift zegt? Die niet degenen, welke in de liefde staan, niet heiligen, rechtvaardigen en vromen, neen, neen maar de goddeloze rechtvaardigt."

Ik ben vleselijk.

„Wanneer ik ook ten halve vleselijk, ten halve geestelijk was, wij zouden toch niet in vrede met elkander kunnen leven, omdat ik altoos het werk der wet niet verder dan tot de helft brengen zonde. Ik ben geheel geestelijk, zoals ik Inwendig en uitwendig leef, geheel uit vlees geboren, uit zondig zaad geteeld, en in zonden ontvangen. Al mijn gewaande gerechtigheden zijn een wegwerpelijk doek en in mij woont niets goeds. Het betekent nu ben ik vleselijk." En ook nu weer komt Kohlbrugge zo tot een Schriftuurlijke, rijke Christusprediking, als hij voortgaat: „Maar hoe kon dan Paulus Gode behagen? Niet anders dan als een arme en ellendige, die de genade evenzo deelachtig was als de moordenaar aan het kruis dezelve ontving; niet anders dan zoals hij In God geloofde, Welke Die, Die van geen zonde wist, voor ons tot zonde gemaakt heeft, opdat wij werden gerechtigheid Gods in Hem."

En even verder lezen wij:

„Er zijn vele christenen, welke menen dat de heiliging hun werk is, nadat zij gerechtvaardigd zijn; daarop leggen zij zich nu met alle vlijt toe. Maar in plaats van vooruit te komen, bespeuren zij meer en meer, dat zij teruggaan, zij worden geesteloos en als een dorre boom, en het ongeloof breekt er op in, de satan krijgt weer de handen ruim - en nu, eer zij het nog vermoeden, wordt hun alles duister. Het verderf, dat in het hart zit, laat zich meer en meer zien, en thans komt het hun in de zin, of zij wel ooit ware genade ontvangen hebben, en zijn nu bezig met het gehele werk Gods in hen, al is het dan niet met het gehele hart, dan toch met hun woorden, in twijfel te trekken en te verloochenen....

Vat het toch eens: bidden, zingen, de Bijbel en stichtelijke boeken lezen, de eenzaamheid opzoeken, ter kerk en ten avondmaal gaan, zich dagelijks twee- of driemaal afzonderen voor God, zich van dit of dat onthouden, het volk des Heeren opzoeken, daarnaar voor alle dingen staan, dat wij God uit de grond des harten liefhebben en vrezen, in Hem geloven, op Hem vertrouwen, de zonde doden, tegen wereld en zonde strijden, en wat dergelijke heilige verrichtingen er meer zijn, mitsgaders zijn naasten alle liefde betonen en toedragen, niet wrevelig of gramstorig zijn jegens de onzen, kuis, eerlijk, braaf en heilig in het verborgen en in het openbaar bij God en de mensen leven; niet de minste lust in onze harten laten opkomen, en Gode alles gelovig overgeven - dit en dergelijk is alles op zichzelf werk der wet (Jes. 55 : 2- 3) en deze dingen moeten geestelijk bedreven en volkomen volbracht worden, en zulks van de jeugd af aan tot het einde van ons leven, zonder nalating, met lust en ijver en blijmoedige zin. Want de wet is geestelijk. En nu, beproeft het. U bent vleselijk!

Daarom, houdt op met alle werken en uw beste betoningen! - hebt u Christus niet geheel, dan zijn het alles tezamen werken, die u der wet schuldig zijt - en hebt u Hem dan nog blijft het alles vleselijk, wat uit u, als uit u, voortkomt; zoekt Christus en Zijn gerechtigheid, en leert het, zonder iets, u bloot op Gods genade en Zijn barmhartigheid te laten drijven, en tracht daarnaar, dat gij gedurig meer en meer in Christus wordt gevonden. Hebt u Hem, de Hogepriester dan hebt u alles; van Hem, Die het Hoofd Is, daalt dan op u, Zijn leden, genade voor genade neer, zodat het u aan geen deugd ontbreekt, welke God in u wil aanschouwen."

Verkocht onder de zonde.

Paulus zegt, dat hij een slaaf is der zonde en er ds alleen maar troost en heil bij Christus te vinden. En Kohlbrugge besloot zijn preek aldus:

„Dat Christus gestorven is, dat is Hij der zonde gestorven in eens; maar dat Hij leeft, dat leeft Hij Gode alzo ook gijlieden, houdt het daarvoor, dat gij der zonde gestorven zijt, en levende zijt Gode in Christus Jezus, onze Heere. - En hebt u waarlijk vergiffenis uwer zonden in het bloed van Christus, zeg dan vrijmoedig: Ik ben heilig - wanneer u ook niets dan onreinheid in u ziet. Zalig zijn die niet gezien hebben en nochtans geloofd hebben.”

Op de ommezijde van het blad met de schets van de preek heeft Kohlbrugge geschreven: „gehouden in Elberfeld 31 juli 1833” en een aanhaling van Bunyan: „Gemerkt de zaak zó staat, dan wil ik voortgaan, en wagen mijn eeuwige staat aan Christus, ‘t zij dat ik hier troost heb of niet. Zo God niet mede wil, ik loop van de ladder blindelings de eeuwigheid in, ik zink of drijf, ik kom in de hemel of in de hel! Heere Jezus, indien Gij mij wilt grijpen, doet het, en indien niet, ik waag het in Uw Naam.”

Deze preek werd gedrukt en kwam ook in handen van de ons bekende Izak da Costa. Deze schreef naar aanleiding van deze predicatie een uitvoerige brief aan Kohlbrugge, waarin hij al in de eerste alinea Kohlbrugge beschuldigt van antinomianisme. Voorwaar een ernstige beschuldiging, die trouwens bij alle vijanden van Kohlbrugge steeds weer naar voren komt, en door hem en zijn vrienden krachtig bestreden is. Da Costa bedoelde met zijn beschuldiging, dat voor Kohlbrugge de wet voor de gelovigen heeft afgedaan en geheel geen geldigheid meer zou bezitten. Da Costa maakt dan de volgende opmerkingen:

1. De rechtvaardigmaking geschiedt in Christus. Da Costa noemt dit de Christus vóór ons.
2. De heiligmaking is het werk van Christus in ons.
3. Kohlbrugge heeft het alleen maar over zonde, ellende en verlossing, maar niet over de dankbaarheid.

Uit het vervolg van de brief blijkt dan, dat Da Costa de heiligmaking beschouwt als de wording van de gestalte van Christus *in* ons door de Heilige Geest. Christus heeft drie ambten en gebruikt in alle drie deze zelfde wet, maar alle drie op verschillende wijze. „In Zijn profetisch ambt schrijft Hij deze wet op stenen tafelen, tot veroordeling en ontdekking; in het hogepriesterlijke draagt Hij deze zelfde wet in Zijn ingewand, om dezelve voor en in de plaats der Zijnen volmaakt te vervullen en te voldoen; in het koninklijk ambt schrijft Hij wederom met eigen vinger, dat is door de Heilige Geest, deze zelfde wet in de harten der Zijnen.” En van het Koninklijk ambt vindt Da Costa in deze preek niets.

„Eindelijk, terwijl gij van het werk en de Persoon des Vaders en des Zoons veel waarachtig Schriftuurlijk predikt en schrijft, vind ik van het werk en de Persoon des Heiligen Geestes in uw preek, en in het algemeen in uw stelsel, weinig of nauwelijks enig nadrukkelijk gewag gemaakt.”

Een zeer ernstige beschuldiging, voorwaar. Terecht is Kohlbrugge er dan ook zeer uitvoerig op ingegaan. Hij heeft de klacht echter nauwkeurig onderzocht, want hij schreef, dat hij alle antinomiaanse boeken, die hij machtig kon worden, las en herlas, om te zien of van de beschuldiging iets waar was. Maar hij bevond dat God hem voor een dergelijke schadelijke leer bewaard had.

En inderdaad al in de voorafsprak tot de preek lazen we hoe belangrijk Kohlbrugge de prediking der wet vindt. Hij leert dan ook volstrekt niet, dat de wet voor de gelovigen zou hebben afgedaan, integendeel. Maar, zegt Dr. Locher bij de hernieuwde uitgave van deze briefwisseling, Kohlbrugge wilde onze verhouding tot de wet anders zien dan Da Costa. Deze en vele andere Réveilmensen leerden, dat de gelovige, gerechtvaardigd door Christus, nu moet streven naar heiligmaking. Hij bereikt de volmaaktheid nooit, maar wel moet hij trapsgewijze hierin vorderen! Kohlbrugge verwerpt niet de heiligmaking, maar wel drie heiligmaking, welke de christen zich voorstelt naar een wettische en niet evangelische wijze. Zo schrijft hij dan ook aan Da Costa in een zeer uitvoerig schrijven te zijner verdediging.

De aanval was scherp, de verdediging niet minder. Het ging dan ook om zeer belangrijke zaken Kohlbrugge nam het vooral Da Costa kwalijk, hem niet eerst gevraagd te hebben of bewezen te hebben, dat hij dwaalde. Zeer zeker verwierp Kohlbrugge het derde deel van de Catechismus niet. Maar hij merkt terecht op, dat de nieuwe mens niet is Christus in ons, maar zegt hij, naar de nieuwe geboorte zijn wij Gods maaksel, schepsel in Christus. En te spreken over de Christus in ons, acht Kohlbrugge onschriftmatig en daarom verwerpelijk. Want: „Was nu die nieuwe mens: Christus in ons, dan was Christus een schepsel, hetwelk een godslastering zou zijn. Wij als wedergeborenen en vernieuwden zijn door de Geest des Heeren, Welke Hij ons gegeven heeft, door het geloof verenigd met Christus, zijn zó in Hem, gelijk ook Hij in ons, en weten daarin, dat wij ook in Hem blijven en Hij in ons, dat Hij ons van Zijn Geest gegeven heeft (1 Joh. 4 : 13). “Gij ziet dus, dat de nieuwe mens niet is de Christus in ons, maar dat de nieuwe mens met Christus verenigd is door den gelove, en dat Christus in de nieuwe mens woont, niet de nieuwe mens in ons is; anders waren ook wij vernieuwden Christus zelve.”

„Was de nieuwe mens de Christus in ons, dan moesten wij met de mystieken God in de grond der ziel zoeken. - Wij zijn geschapen met de ogen hemelwaarts! naar boven zullen wij opzien. En even verder gaat Kohlbrugge voort: „Christus vóór ons en Christus in ons, als van elkander wezenlijk onderscheiden, ken ik sedert ik geloof, dat Gods verkiezing ten eeuwigen leven vaststaat, zo weinig meer, als de onderscheiding van dogmatiek en christelijke moraal. Die de algemene genade of conditionele verkiezing in de tijd geloven, drijven dit.”

Daarna gaat Kohlbrugge uitvoerig zijn opvatting over de heiliging bewijzen uit de Schrift. Bovendien wijst hij nog op het volgende: „Meent gij, dat wat bij u heiligmaking is, dit bij de catechismusschrijvers *dankbaarheid* heet - lees dan nog eens de heerlijke verklaring der Tien Gebeden. Rijst hier niet dadelijk de vraag op: *Kunt gij dit alles volkomenlijk houden?* Nu, waar blijft dan uw heiligmaking, welke gij durft voorstellen als het slot en de kroon van het geheel der zaligheidsleer! Zij gaat op in vraag en antwoord 114. En het slot en de kroon van het geheel der zaligheidleer heb ik in vraag en antwoord 115: vergeving der zonden, gerechtigheid in Christus, God bidden om de genade des Heiligen Geestes. Zie ook antwoord 86: „*Opdat wij hoe langer hoe meer naar dat evenbeeld Gods vernieuwd worden!*”

Kohlbrugge verwijst dan naar art. 24 der Nederlandse Geloofsbelijdenis: „Onze consciënties zouden altijd gekweld werden, indien zij niet steunden op de verdiensten des lijdens en stervens onzes Zaligmakers.”

Verder haalt Kohlbrugge nog Luther, Calvijn en Comrie aan, maar het zou te ver voeren dit allemaal te citeren. Juister lijkt het me om voor een juiste beschouwing van Kohlbrugges gedachten over de heiliging en wat daarmee samen hangt, ook eens andere geschriften van hem te raadplegen.

In een brief van 17 februari 1838 schrijft hij:

„ ... Al dat tobben met de wet en met de heiligmaking doet de duivel groot genoeg. Och wat zijn wij toch groot in onze ogen! nog langer als onze schaduw! En wat houden wij het voor een gewichtig stuk om langs een geregelde praktijk onzes zelfs zaligheid uit te werken en ferm op de benen te staan! Ik lig, mijn lieve vrienden, kreupel en lam, dood en verrot, vraag naar zonden noch heiligheid, naar wet noch evangelie, naar hemel noch hel, ik kan geen vinger verroeren, geen veer van de mond blazen - het is allemaal over met mij - en daarom loop ik, sta ik, spring en dans ik, zing Psalm 119, ben een almachtig man, en al wie zou willen beschuldigen, moet de mond gestopt worden - want één ding weet ik, en daarvan ben ik verzekerd, dat noch dood, noch leven, noch het tegenwoordige, noch het toekomstige ons zal kunnen scheiden van de liefde Gods in Christus Jezus.”

En in een brief van 7 maart 1833, dus voor het houden van de preek vond ik het volgende gedichtje:

Vraagt gij naar heiligheid?

*Ik weet gewis, dat niemand in waarheid heilig is
dan een arme zondaar die in de wonden
van zijn Heiland heeft gevonden
genade en vree.*

Belangrijk in dit opzicht is ook een brief van 14 oktober 1833, die Kohlbrugge vanuit Elberfeld naar een vriend in Utrecht geschreven heeft. In deze brief lezen we weer dezelfde gedachten als in de preek. En hij vervolgt dan:

„Wanneer zullen wij toch eens recht bankroet spelen en onze boedel aangeven als desolaat. Er is toch geen vrolijker leven als dat men opgenomen geworden is in Gods grote armenhuis, waar men niets, niets, niets behoeft te werken, maar alles wonder geld ontvangt, en opdat wij niet menen dat wij liet met onze dankbaarheid goed maken kunnen, alles om niet, om niet heeft, en zo goede sier maken kan en mag van eens anderen goed. God zegt: *wie Ik genadig ben, die ben Ik genadig*. Ei, dat is toch in waarheid een woord, enig rijk aan troost. Hij neemt mijn schulden weg en schenkt mij schatten. Hij ontnemt mij mijn lappen en lompen en kleedt mij als een Koningskind. Hij ontnemt mij mijn krukken en kookt er mij een kostelijke spijs op. En als ik geheel melaats ben, ben ik rein. En als ik zwart ben, noemt Hij mij toch liefelijk, en als ik te zwak ben om een veer van de mond te blazen, ben ik een almachtig man; als ik kruip, zweef ik over de bergen Jeruzalems; als ik mijzelf verdoem, prijst Hij mij zalig, en als ik knok-mager ben, ben ik juist niet te licht bevonden voor Zijn weegschaal. Dat gaat wel alles dwars tegen onze gedachten en overleggingen in, maar juist zo gaat het goed. Een andere weg van genade ligt er naar Jeruzalem niet, en ik begeer ook geen andere. Het is een grote genade als God ons met onze heiligheid en vroomheid in de drek stoot en in het vuur werpt; en Hij doet het een iegelijk onzer, zo wij in genade zijn, éénen andermaal en nog eens en herhaalt het; en zo bekennen we eerst recht en ondervinden het hoe wij onszelf ongenadig zijn, als wij het in onze vroomheid en in een heiligmaking half van Christus en half uit ons zoeken, en hoe Hij alleen genadig is, die Hij genadig is, daarin dat Hij hem al zijn fraaie kaartenhuisjes overhoop blaast en gedurig afbreekt wat wij opbouwen.”

Tegen deze prediking van Kohlbrugge nu zijn grote bezwaren ingebracht. Niet alleen dat Da Costa het woord Antinomiaan gebruikte, nee, tot in onze tijd toe wordt dit herhaald. Steeds weer wordt Kohlbrugge van deze gruwelijke ketterij beschuldigd.

We willen in een volgend hoofdstuk hier eens uitvoerig op ingaan, want u begrijpt dat onze waardering voor Kohlbrugge hiermede staat of valt.

4. DE ACHTERGROND VAN DE PREDIKING VAN KOHLBRUGGE

Voor de biografen van Kohlbrugge is het altijd moeilijk geweest om zijn theologie weer te geven. Kohlbrugge zelf heeft namelijk nooit een dogmatiek geschreven. Het grootste gedeelte van zijn geschriften bestaat uit preken en brieven. Daarnaast zijn enkele kleinere theologische werken van zijn hand verschenen, maar men zal vooral zijn preken en Bijbelverklaringen moeten naspeuren. Wel heeft zijn schoonzoon Eduard Böhl in zijn geest een dogmatiek geschreven. Toch vormt zijn theologische gedachtegang een geheel. Vele theologen hebben reeds hierop gewezen. Vooral van gereformeerde zijde heeft men helaas Kohlbrugge vaak verkeerd begrepen. Het begon al met zijn biograaf Van Lonkhuijzen, die een dissertatie van ruim 500 bladzijden aan Kohlbrugge en zijn prediking gewijd heeft, maar hem tevens in het schema van Kuypers heeft willen wringen. Dit lukt bij Kohlbrugge echter niet. Want al gebruikt Kohlbrugge natuurlijk de theologische taal van zijn tijd, hij geeft er bijna altijd een veel Bijbels inhoud aan. Kohlbrugge probeert altijd zoveel mogelijk theologisch te spreken, en zich dus van de filosofie te ontdoen. Daardoor zijn zijne gedachten ook voor eenvoudigen begrijpelijk. Bij deze prediker zal men tevergeefs vertoon van menselijke geleerdheid zoeken, hoewel hij zeer begaafd was. Zijn enig doel was de Schrift uit te leggen, waarbij zijn grote kennis van de grondtekst hem natuurlijk zeer te pas kwam

Op zijn catechisatie gebruikte Kohlbrugge altijd de Heidelbergse Catechismus. Ter eigen voorbereiding schreef hij in 1846 zijn „Leer des Heils.” Pas in 1903, dus bijna dertig jaar na zijn dood werd dit boekje uitgegeven. Het was nooit Kohlbrugges bedoeling dus de Catechismus te vervangen, integendeel, maar het diende als voorbereiding voor zijn lessen. Toch geeft dit werkje een uitnemende leidraad om de achtergrond, van zijn preken te schetsen.

Kohlbrugge wijst steeds weer terug op het Woord Gods. Het Woord van God is echter een levend en scheppend Woord. „Want waar het Woord komt, terstond maakt het de dingen anders dan zij vroeger waren. Daar is ineens een nieuwe schepping, een nieuw verbond, een nieuwe mens. Want daar komt Christus en brengt mede Zijn leven, Zijn Geest, Zijn genade, Zijn vrede, ware vreugd, eeuwige aflat van alle zonden, waarachtige verlossing van de duivel en de dood. Daar komen alle dingen niet meer in aanmerking. Er is een geheel nieuwe toestand, waarin men overgegaan is.”

Dit Woord nu is vlees geworden *Dat Woord is Jezus Christus*. En dat Woord wordt ons door de prediking verkondigd: „Op dezelfde wijze wordt de Heere aldoor in de wereld ingebracht, als het Evangelie Zijner genade verkondigd wordt, en wie dat Woord ontvangt, ontvangt Hem; waar dat Woord komt, komt Hij, waar dat Woord wordt aangenomen, wordt Hij aangenomen.”

Kohlbrugge wil dus geen scheiding tussen het Woord en Hij, Die dit Woord sprak. De Schrift is niet dood en krachteloos, want God werkt daardoor in de vervulling van Zijn beloften en het openbaren van Zijn gerechtigheid.

Men heeft dit maar al te vaak verkeerd begrepen, waarbij Kohlbrugge dan ook maar weer eens werd beschuldigd het werk van de Heilige Geest min of meer te ontkennen. We zullen nog gelegenheid hebben op dit laatste terug te komen, maar in vraag 4 van zijn *Leer des Heils* staat: “Hoe kunt ge in God alleen uw heil stellen in leven en sterven?

En het antwoord luidt: Ik weet het uit de Schrift en uit de ervaring en met die ervaring

bedoelt hij de bevinding, het werk van de Heilige Geest.

Wat leert hij dan?

Drie zaken:

1. dat ik een mens ben en niets meer;
2. dat God Góð is;
3. dat Hij Zijn beloften ook aan mij vervult.

Het eerste gedeelte van het boekje correspondeert dus met de eerste afdeling van de Heidelberger.

Ook Kohlbrugge gaat er van uit, dat de mens boos en onder de zonde verkocht is. Dat is niet de schuld van God, Die ons goed geschapen heeft. En meteen komen we weer op een typerend aspect van Kohlbrugges prediking. Hij zegt namelijk, dat God de mens geschapen heeft *in* Zijn beeld en naar Zijn gelijkenis. Mis zeiden alle Kuyperianen, in onze dogmatiek staat *naar* Gods beeld, vergetend, dat de uitdrukking *in* Gods beeld al door de Statenvertalers in de kanttekening wordt aangegeven en inderdaad Genesis 1 : 27 zo juist vertaalt. In het Hebreeuws staat inderdaad \beth *be* en dat betekent *in* en er staat niet \beth *ke*, dat naar betekend zou hebben. Nu zult u moeten toegeven, dat het niet opgaat om over een woord te twisten, het gaat er om, wat bedoelt Kohlbrugge hier mee. Hij bedoelde geenszins te ontkennen, dat de mens is geschapen naar Gods gelijkenis, in ware gerechtigheid en heiligheid. Hij zegt dat trouwens duidelijk genoeg in vraag 12 van zijn *Leer des Heils*, als hij zegt, dat „naar Zijn gelijkenis” betekent, dat het God behaagd heeft een zichtbare uitdrukking te geven van Zijn onzichtbaar wezen.

Kohlbrugge bedoelt echter hiermee weer te geven de verhouding tussen God en de mens. Hij gaat niet filosoferen wie God is, en hij begint niet met een mensbeschouwing op te hangen, maar hij spreekt - en dat naar de zin en mening der Heilige Schrift - hoe deze beide, God en mens, tegenover elkaar staan. Hij zegt dus niet: Gods beeld is in de mens, zoals velen in feite doen, maar hij zegt: *de mens is in het beeld Gods*. In een brief aan zijn vriend Drost verklaart hij dit aldus: God schiep de mens in Zijn beeld. Daar Gods Geest is, is Zijn beeld: de afstraling Gods, de uiting van Zijn wezen, Zijn heerlijkheid. Uit die heerlijkheid, uit dat beeld is de mens uit, hij is dus de plaats uit, waarin God hem schiep, also totaal goddeloos, zodat er geen vezel van verbintenis meer is van hem aan God. In zulk een uit het beeld uit zijn, in niks een geheel ontgoddelijkt zijn, zo gans buiten zijn plaats, neemt de mens de wet op, en wil zich met de wet verder in de plaats wringen, waarin hij vroeger was. Hij bedient zich daartoe niet alleen van zijn vermeende kennis van goed en kwaad, alsof hij wist, wat goed of kwaad was, maar hij meent ook nog de gelijkenis Gods te kennen en zich met de wet te perfectioneren, om de oorspronkelijke gelijkenis het naast bij te komen, en het beeld zoekt hij in zich hersteld te krijgen, in plaats dat hij erkenne, dat het beeld Gods nooit in hem, maar hij in het beeld Gods geschapen is geweest, en dat hij weer in dat beeld in moet. “

Ds. de Groot uit Voorst heeft het eens zo omschreven, en dan wordt het ons opeens heel duidelijk waar het om gaat:

„Ook de Heidelbergse Catechismus huldigt die opvatting. Wij lezen toch in antwoord 6: *God heeft de mens naar Zijn evenbeeld geschapen, dat is in ware gerechtigheid en heiligheid*. Hoe wil men het ooit sterker? Ware gerechtigheid en heiligheid, ziedaar volgens de Catechismus het beeld Gods. Maar eilieve, als dat iets anders zou zijn dan een verhouding (om nu bij dat woord eens te blijven), maar tot welke onzin vervallen wij dan? De mens Adam, heilig en rechtvaardig, voor zover hij blijft in de verhouding

tot God, die God Zelf in het leven geroepen heeft, dat kan ik begrijpen. Dan heeft hij slechts te blijven op de plaats, waar God hem gesteld heeft. Te werken het werk dat God hem bevolen heeft. Te bedienen het ambt dat God hem op de hand gezet heeft. En in deze zuivere verhouding weerkaatst hij Gods heerlijkheid.... Daarentegen, wanneer hij uit die verhouding treedt, dan is hij weer wat hij tevoren geweest is: leem en aarde, stof en as.... Wat is het schepsel zonder de band met de Schepper? Niets. Een dood ding. Wat gij echter het beeld Gods anders op; zal ik u laten zien tot welke ongerijmdheid gij alsdan vervalt? Dan heeft de mens niet gerechtigheid en heiligheid, voor zover hij in de juiste verhouding tot God staat. Neen, maar dan heeft hij ze in zichzelf. Wel van God gekregen, uit ongehouden liefde en goedheid. Maar dan toch: hij heeft ze. Welnu, hoe noemen wij iemand, die gerechtigheid en heiligheid heeft in zichzelf? Ik zie geen andere naam voor zulk een wezen dan: God. Hij staat minstens op één lijn met de Zoon, *Wie de Vader ook gegeven heeft; het leven te hebben in Zichzelf*. Ziehier dan de godslastering in volle gang. Hoe het voorts mogelijk is dat zulk een mens ooit vallen kon, vermag ik niet te vatten. Ja, al bezat hij al de heiligheid en rechtvaardigheid slechts voor een duizendste part, als een inwonende eigenschap, dan kan hij niet geheel verdorven zijn. Dan zal dat duizendste part zich in hem een overwinningskracht betonen, die al de andere 999 duizendste parten terug veroverd. En een buiten hem staande Middelaar heeft zulk een mens niet nodig. Het in hem duizende part gerechtigheid en heiligheid kan het zelf wel af, naar zijn aard.”

En nu zet Kohlbrugge in zijn brief aan Drost zijn verklaring over wat Paulus in Rom. 6 : 6 en Ef. 4 : 22 en 24 bedoelt met de oude en de nieuwe mens voort. Dit tweede gedeelte van de brief wil ik nu geheel citeren. U kunt hem vinden in de bijlage B. blz. 19-21 van de dissertatie van Van Lonkhuyzen. Dit gedeelte is volgens mij onmisbaar wil men Kohlbrugge verstaan. Hier vindt men kort samengevat de gehele inhoud van Kohlbrugges prediking.

Ter beter verstaan gaan we eerst in de Bijbel opzoeken Romeinen 6 : 6, waar staat: „Dit wetende, dat onze oude mens met Hem gekruisigd is, opdat het lichaam der zonde te niet gedaan worde, opdat wij niet meer de zonde dienen.”

En in Efeze 4 : 22- 24 lezen we: „Te weten dat gij zoudt afleggen, aangaande de vorige wandeling, de oude mens, die verdorven wordt door de begeerlijkheden der verleiding; en dat gij zoudt vernieuwd worden in de geest uws gemoeds, en de nieuwe mens aandoen, die naar God geschapen is in ware rechtvaardigheid en heiligheid.”

Kohlbrugge verklaart dan als volgt:

„Oude mens noemt de apostel - nemende daarmee in een woord tezamen ‘s mensen toestand ten opzichte van God - in de val uit de heerlijkheid - in zijn pretenties daarna met de wet, en in zijn Joods tegenchristelijk bestaan – en in alle uitvloeiselen daarvan zichtbaar •in de letterlijke overtredingen of in het oog springende werken des vlees.

Die oude mens is mede gekruisigd. Onder de figuur worden wij zelf dus verstaan in onze werkzaamheid jegens God buiten de heerlijkheid Gods, medegekruisigd voor al deszelfs eer de smaaddood ingegaan, en alle vloek, schuld en straf en dood en verdoemenis is van ons af; want die mens is daar op een gans legale wijze ten onder gegaan, ten onder gebracht, te niet gemaakt met Die en Diens vlees, Die vlees werd, en in vlees leed om ons tot God gebracht te hebben.

Zonde is alles, wat buiten die heerlijkheid gedacht of gedaan wordt, het heette dan godzalig of goddeloos naar onze moraal. *Lichaam der zonde* is hier die gehele samenvatting van al het zichtbare dat het onzichtbare schijnt te logenstraffen. Zonde dienen is niet: wellust dienen, in een bordeel zijn, maar *ons dienstbaar stellen* aan welke betrekking ook, hetzij zij hemels of hels hete, welke een andere wezen zou dan

de betrekking van in de plaats te zijn, welke alleen gerechtigheid is in de ogen van God. Zet eens alles zo tegenover elkander:

(Wet) - Oud verbond - Nieuw verbond God Zelf.

(Wij met de wet) - Oude mens - Nieuwe mens, met ons God en dan verstaat gij vanzelf, wat „nieuwe mens” is: met ons God, of: “Emanuël”, de gemeenschap met de Vader en de Zoon. *Onze Heere Jezus Christus hebt aangedaan*, zegt de apostel, Rom. 13 : 14, en bedient u niet van des vlees neuswijsheid tot begeerlijkheden, dat is: tegen deze enige waarheid Gods bedenkingen op te werpen, die alleen daaruit voortkomen, dat men liever als uit werken van wet wil rechtvaardig geacht en aangenomen worden, in plaats van als goddeloze, die radeloos is, omdat hij heeft voor Gods Woord, maar niet weet hoe het overeind komt. De vrees, om dat alzo te erkennen en zich daaraan te houden, wat er geschreven staat, is bij allen en niettegenstaande alle bekommering een bewijs, dat men met alle angst en strijden er tegen, de zonde, zijn eigen lust en genot liever heeft dan Jesu Christi genade, Gods liefde en des Heiligen Geestes gemeenschap, en vandaar dan de ocht en achts, en dat de vrede toch enkel bitterheid is....

Christus is Gods beeld, zegt de apostel. „Weer in het beeld in”, is dan *in* Hem gevonden te zijn.

Afgelegd hebben en aangedaan hebben de oude mens en de nieuwe mens drukt de apostel op een andere plaats ook zo uit: Is iemand in Christus Jezus, die is een nieuw schepsel, het oude is voorbij gegaan, ziet het is alles nieuw geworden; en: Zijn maaksel zijn wij, geschapen in Christus Jezus in goede werken, welke God tevoren bereid heeft, opdat wij er In zouden gewandeld hebben. „Nieuwe mens” zijn wij dus, zo wij Gade gelovig zijn geworden, en dat er gezegd wordt, dat wij die aangedaan hebben, geeft te kennen, dat wij die betrekking, die gesteldheid onder dat nieuwe verbond niet gemaakt hebben, maar dat het een rein maaksel van ‘s Heeren barmhartigheid en ontferming is, en dat het als een kleed is vol gestikt van bedekkingen, van genade, van vrucht des Geestes, van de gehele zielenarbeid Christi, van het gehele maaksel Gods - compleet zo als de eeuwig blijvende, heilige wet Coda is en het hebben wil - over onze totale naaktheid heen.

„Vernieuwd worden” is: toeneming in de kermis van de ingewanden Gods, van Zijn gerechtigheid; toeneming en bevinding, hoe wij in de Heere Heere gerechtigheid hebben en sterkte, en hoe Hij altijd bij ons is en in ons, en ons als met een tent bedekt en geschikt gemaakt heeft tot alle goed werk, en ons Zijn wil doet doen, en Zijn geboden bewaren, niettegenstaande al onze miserie, en ongeschiktheid en nulliteit.

De nieuwe mens is: naar God geschapen. De apostel zegt: dat hij het is. Zo als in Rom. 8 : 27 ook staat: „Naar God”, en wil zeggen: geheel overeenkomstig Gods wet, raad en voornemen, gelijk hij alles in Christus gewrocht heeft, welbehagen.

In gerechtigheid is hij geschapen, zodat hij door God is geschapen geheel in die stand, die in de ogen Gods recht en goed is. In geheelheid der waarheid, zodat wat hij is, waarachtig reëel is, zodat er niets bij of afgaat, en hij gans volmaakt en volkomen is van denken en doen, wat ook de aanklager der broeders er tegen meent te kunnen inbrengen.

Bij wie, nu de twee grote vragen liggen en leven: waar blijft de wet? en: waar blijft de zonde? - wie het om God, Zijn wil en wet te doen is - die neemt het aan om niet en houdt het vast in de eeuwige vertroosting des Heiligen Geestes, en hij ziet zich omgeven en aangedaan met alle vrucht des Geestes op grond van Jezus Christus, in vlees gekomen, op grond van zijn mede opgewekt en mede gezet zijn met Hem in de hemelen, en alles is hem bij de hand op grond van al de overdierbare beloften Gods, 2 Petrus 1: 4. Wat hij ziet is dood; wat hij bevindt, is eeuwige trouw en

goedertierenheid, een aaneenschakeling van wonderen van ontferming, genade en waarheid. Omdat ik van mijn eigen niets heb, heb ik alles; omdat ik niets weet, weet ik alles; omdat ik niets kan of vermag, vermag ik alles in Christus, Die mij in Hem kracht geeft tot alle dingen. 's Mensen hoogmoed is oorzaak van klagen over alles. Die waarachtig verloren is, het gaat hem om God, en hij is behouden en slaakt en ervaart en looft de zaligheid Gods, de Naam onzes Heeren Jesu Christi te midden zijner verlorenheid.

De Heere heeft gezegd, dat die in de Zoon gelooft, niet sterft. Voor het gezicht der ogen is het evenwel zo, dat de dood hem breekt en overwint, en evenwel is het niet zo, maar in zijn stenen overwint hij de dood en de duivel, gelijk hij ook reeds lang dood en gestorven is, voordat hij sterft, en al lang bij de Heere is, voordat hij bij de Heere komt; evenzo is het met het afgelegd hebben van de oude mens, en het aangedaan hebben van de nieuwe mens. Wie niet ziet, en (waar?) gelooft, heeft het. Mag ik het geloven? Ik moet, vanwege mijn anders zware ellendigheid, nog meer vanwege God, Die geen ellendigen, die 't om Zijn wet te doen is bedriegt. Wie het niet gelooft, loochent tot daartoe de Vader en de Zoon en rookt aan zijn eigen garen. Te zeggen, dat God als in de modderpoel nederdaalt; God doet meer. Dat is het wonder der schepping Zijner genade: te midden van zonde, duivel, dood en wereld zet hij een mens te midden van zijn onheiligheid in heiligheid Gods, in volkomenheid voor Zich in de Geliefde, en heeft er een eeuwig welbehagen in, en laat lopen de weg Zijner geboden, wat niet lopen kan, en de boze vat hem niet, en geen dood kan hem bij, en geen wereld krijgt hem neder, want hij is in de cherubim en in de raderen, 't gaat al recht voor zich heen, vrijwillig in die band, en vol van blijdschap, en vol ogen in donkerheid en doodsbenauwdheid, 't is vrezende en beven en klapwieken, gezicht en handen en voeten bedekt, zodat men zijn eigen gang niet ziet, 't is gehoorzaamheid uit vrijwillige liefde, want in zulke raderen is de Geest.

Vaarwel. De genade onzes Heeren Jesu Christi met u.

Uw vriend en dienaar, Utrecht, 12 maart 1844.

H. F. Kohlbrugge.

Dat is de zonde van God te willen beschouwen in opklimming tot Hem, dat gans tegen Gods raad en wil is. Hij wilde daarom, dat er een staketsel rondom de berg zou gemaakt worden. „Ik zal tot u komen, en gij zult Mijn woord hebben”, „God geopenbaard in het vlees”, dat is het, waarop onze ogen, die wij mensen zijn, zien zullen, waar wij met onze harten op steunen zullen, en wat wij belijden zullen; want niemand is in de hemel opgeklommen dan de nedergedaalde uit de hemel, de Zoon des mensen, de Wezenaar zijnde in de hemel. Daarmee stemt overeen Rom. 10 : 6, 11, en deze dingen deelachtig te zijn is waarachtige wedergeboorte.”

Zonde is voor Kohlbrugge dus, niet blijven in Gods Woord en het Woord Gods niet geloven. Het is niet alleen Adams zonde, maar ook onze zonde. In zijn *Leer des Heils* zegt Kohlbrugge: „Wij mogen de schuld niet op Adam werpen; wij toch hebben het Evangelie der vrijheid Gods, en nochtans doen wij dagelijks opnieuw datgene wat Adam deed.”

En verder in vraag 34 vraagt hij: „Waarom bestaat dan uw zonde?”

Antwoord: Daarin dat ik mij onbekwaam heb gemaakt voor alles wat goed is, en derhalve Gods Woord niet geloof, niet vertrouw, maar met mijn oordelen over goed en kwaad steeds in datgene, wat zichtbaar is, mijn heil zoek.”

De wet leert ons onze zonde kennen. De wet is de zichtbare plaatsvervanger van God

op aarde. Zij leert ons zien, dat wij in Adam zijn, dat wil zeggen, dat wij „vlees” zijn en onze werken boos en zonde. Uit de wet der Tien woorden alleen kunnen wij Gods wil weten, en wij hebben daarnaar onze handel en wandel in te richten. En Kohlbrugge zegt letterlijk, alle laster ten spijt: „De wet moet dus hoog geëerd en gehandhaafd blijven in de gemeente.” Geen spoor van wetsverachting. Wie dat zegt, heeft Kohlbrugge niet begrepen. Niet voor niets heeft hij in het eerste deel van de Leer des Heils een uitvoerige verklaring gegeven van de Tien geboden. „Maar”, gaat hij voort, „aangezien wij mensen en zondaren zijn, moeten wij geheel en al afstand gedaan hebben van onze waan, dat wij ook slechts één enkel gebod der wet zouden kunnen vervullen, en moeten geheel in Christus gevonden zijn, opdat de wet niet geschonden, maar in waarheid bij ons vervuld zij.”

Ook hier weer wijst Kohlbrugge naar Christus. In zijn gehele theologie immers staat Christus in het middelpunt. Want het gaat uiteindelijk om de triomf van Gods genade.

Het tweede gedeelte van zijn Leer des Heils dat God Gód is gaat dus over de verlossing.

Het eerste gedeelte leerde ons, wat wij mensen zijn voor God. Ook in het tweede deel houdt Kohlbrugge zich niet met ijdele bespiegelingen op. Hij gaat niet filosoferen over God, maar hij spreekt van God in Zijn betrekking tot de mens. Dat God God is, betekent voor Kohlbrugge: „Erkennende een mens, een zondaar te zijn, laat ik God Zijn eer, dat Hij geen andere is, dan zoals Hij Zich mij in Zijn Woord bekend maakt.” God openbaart Zich aan ons In Jezus Christus, onze Zaligmaker.

Want vraagt Kohlbrugge: „Hoe heeft dan God Zijn wet opgericht, de zonde uit het midden weggedaan en de mens in gerechtigheid voor Zich gesteld?”

Antwoord: In Zijn eniggeboren en geliefde Zoon Jezus Christus, onze Heere.” Hij gaat dan in zijn *Leer des Heils* uitvoerig in over de geboorte van Christus, wat ik liever uitstel nu tot het volgend hoofdstuk, omdat ik dan ook zijn boek over Mattheüs 1 wil bespreken. Dit hangt nauw samen nl. met de beschuldiging van antinomianisme, die altijd weer tegen Kohlbrugge is ingebracht.

Maar ook in de Leer des Heils komt duidelijk uit, dat Kohlbrugge Christus ziet als God en als mens. Het Woord is vlees geworden. God Zelf heeft het losgeld betaald. Want Christus is Degene, Die de wet Gods heeft vervuld. Dat betekent ook, dat Hij het deksel van onze ogen wegneemt, zodat wij aan Hem zien, wat Gods wil is en wat Zijn wet in werkelijkheid eist. Want „uit onszelf vertrouwen wij God niet als onze Vader, veeleer zien wij Hem voor een God aan, voor Wie wij ons hebben af te sloven, opdat Hij niet zuur kijke.”

Maar de bedoeling van Gods wet is, dat wij, verlorenen en verdoemenswaardige mensen „in Christus bij God in genade zijn aangenomen, opdat wij in Zijn wet zouden wandelen, aan Zijn hand, naar Zijn Geest, en niet naar ons goeddunken.” Het pelagianisme wordt door Kohlbrugge fel bestreden. Al onze werken, vrome en goddeloze, kunnen voor Gods aangezicht niet bestaan. Wij zijn rechtvaardig voor God, alleen door Christus. Dat wij vergeving van zonden hebben, hangt zelfs niet af van ons geloof. God maakt ons niet zalig wegens onze wedergeboorte, maar uit Zijn grote genade en barmhartigheid, niet welke Hij ons verlorenen in Christus bezocht heeft. Jezus Christus heeft Zich door het geloof aan Gods beloften vastgehouden en Zijn geloof bedekt de schuld van ons ongelooft.

En na uitvoerig over het werk van Christus te hebben gesproken geeft Kohlbrugge een samenvatting in vraag 271: „Zeg mij de hoofdinhoud van de ganse raad Gods in Christus?”

Antwoord: Ten eerste: aan de wet is genoeg gedaan door de dood des Zoons Gods, en

dientengevolge heeft de duivel zijn recht op ons verloren.

Ten andere: wij zijn in de opstanding van Christus, aan de hand van de Geest Gods, in Christus met de wet in overeenstemming gebracht en derhalve verlost van de heerschappij der zonde en zijn dienstknechten Gods geworden.

En ten derde: ten onderpand, dat God in Christus dit alles voor ons gedaan heeft, wordt ons gegeven de belofte Zijns Geestes, door Welke wij ook van alle beloften Gods ter zaligheid voor dit en het toekomstige leven verzekerd worden”

In het derde gedeelte van zijn De leer des Heils spreekt Kohlbrugge over: *Dat God Zijn beloften ook aan mij vervult.*

Begrijpt u goed, Kohlbrugge moet er niets van hebben, dat wij Gods beloften gaan vervullen Nee, wij mensen kunnen niets, maar God vervult Zijn beloften door Zijn Geest.

Ook dit wil ik nader bezien in het hoofdstuk: Kohlbrugge en de bevinding. Nu alvast dit: Dat God Zijn beloften vervult weet hij „uit de Heilige Schrift en de ervaring.” Want de beloften zijn gedaan aan mensen, dat wil zeggen zondaren. En uit de ervaring weet hij het „daaraan, dat God bij mij in alle bekommernissen Zijn Woord zeer getrouw vervult, dat Hij de ellendigen heerlijk helpt, ook mij door Zijn beloften rust geeft.”

Omdat ik daar in de andere hoofdstukken niet meer aan toe kom, wil ik dit hoofdstuk besluiten door iets te zeggen van Kohlbrugges gedachten over *de doop*.

U moet hiervoor beslist eens lezen een preek van Kohlbrugge over Kolossenzen 2 : 10- 12. Deze preek is gehouden in 1849 te Elberfeld in een dienst waarin 16 kinderen gedoopt werden. Deze preek is ook afgedrukt in het boek „25 leerredenen.”

Hij bestrijdt hierin de wederdopers, want Kohlbrugge is een groot voorstander van de kinderdoop. Even erg, ja nog erger zijn, volgens Kohlbrugge, allen, die hun eigen doop en de kinderdoop op een of andere wijze voor niets achten. Hij zegt zelfs in zijn voorafpraak: „Als wij het doopwater niet onderscheiden, als wij niet onderscheiden wat de besprenging met het doopwater betekent, dan dopen wij even zeker ons tot een oordeel, als wij ons tot een oordeel eten en drinken, wanneer wij in het Heilig Avondmaal niet onderscheiden het lichaam des Heeren.” Dat moge ieder, die doop en avondmaal rustig scheidt, zich voor gezegd houden. Het zijn beide sacramenten, en ze betekenen in feite precies hetzelfde. Velen echter hebben grote zwarigheden tegen het „zomaar” toelopen aan het avondmaal, alsof het „zomaar” kinderen dopen niet even erg is. Over de doop geeft Kohlbrugge in zijn bovengenoemde preek de volgende samenvatting:

„Toen gij gedoopt zijt, hebt gij de belofte ontvangen, dat gij door Christus bloed en Geest van de onreinheid uwer zielen, dat is van al uw zonden gewassen zijt, evenzo zeker, als gij uiterlijk met het water des doops zijt besprengd geworden.

Toen gij gedoopt zijt, hebt gij de belofte ontvangen van uw vernieuwing door de Geest van Christus; de belofte, dat gij herschapen zijt in Christus, wedergeboren tot een levende hoop door de opstanding van Jezus Christus uit de doden; de belofte, dat gij in Christus Jezus geschapen zijt in alle goede werken, opdat gij moogt bevonden zijn op Zijn dag als zulken, die daarin gewandeld hebben.

Toen gij gedoopt zijt, zijt gij met Christus in Zijn dood en in Zijn graf ingegaan; toen hebt gij in Hem de oude mens afgelegd, en zijt voorts met Hem uit de doden weder te voorschijn gekomen en opgewekt, „een nieuwe mens”, om Hem te leven en Hem te dienen in ware gerechtigheid en heiligheid, en dat een eeuwig leven lang.

Toen wij gedoopt zijn, hebben wij van Godswege het getuigenis bekomen, dat God in eeuwigheid onze God en genadige Vader zijn zal.

Toen wij gedoopt zijn, heeft het bloed van Christus ons besprengd en gereinigd van onze zonden; wij zijn toen door Zijn Geest herschapen van kinderen des toorns tot kinderen Gods, en sedert staan wij niet meer op onze naam, maar op de Naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes.

Zo is ons dan de doop gelijk de wateren van de zondvloed, die Noach in het leven behielden in de ark, d.i. Christus; de doop is de Rode Zee, door welke wij doorgaan, om verlost te zijn van de helse Farao en uit de dienstbaarheid van Egypte; hij is ons de wolk, die ons omgeeft, en die ons als des Heeren volk gescheiden houdt van de Egyptenaren als des duivels volk.

Zo stromen er in de doop allerlei onzichtbare genade en gaven op ons neder van de enige Mens in de genade, Jezus Christus, als dalar zijn: afwassing en reiniging van al onze onreinigheid, vernieuwing des Geestes, eeuwige troost en verzekering der Goddelijke goedertierenheid over ons, het gestorven en begraven zijn van de oude mens, zodat wij die hebben afgelegd met al zijn werken en het te voorschijn gekomen zijn van een nieuwe mens, die naar God geschapen is, in alle werken, die goed zijn, omdat zij in God gedaan worden.”

Maar meteen waarschuwt Kohlbrugge nadrukkelijk: „Niet alsof dit in het water des doops op zichzelf ligt, alsof dat water zulke grote dingen zou kunnen doen, als: vergeving van zonden schenken, benevens gerechtigheid des levens. Het water doet in het geheel niets, en in het water is ook niets te vinden van al deze geestelijke goederen. Christus bloed en Geest doen het, en het Woord betuigt het ons op het duidelijkst, dat Christus bloed en Geest dit doen; maar het water heeft Christus bevolen, dat het ons zij tot een teken en zegel, dat boven voor de troon der genade onze ongerechtigheid van ons weggenomen en de gerechtigheid des levens ons toegerekend en geschonken wordt in de doop.”

Van wederdoper of Baptist¹ moet nu Kohlbrugge niets hebben. Die zit in ons aller hart, zegt hij. Dat is nu echt praktisch. Niet: Wat een domme mensen toch, die in dergelijke dwalingen vervallen zijn en wat gelukkig, dat wij dan toch maar de rechte leer hebben. Van een dergelijke geestelijke hoogmoed weet Kohlbrugge niet. Nee, hij weet ons eigen hart is arglistig, wie zal het kennen? Vol van dwalingen zijn wij...” In ons aller hart zit die eigendunk, die dwaasheid, dat wij eerst de vrucht willen zien vóór dat er gezaaid wordt, dat wij eerst de boom willen hebben en dan het zaadje, waaruit de boom voortkomt.” Maar God werkt precies andersom: „Het Woord eerst, en dan de gevolgen van dat Woord: daarom de doop eerst, en daarna de gevolgen van de doop.” En nu komt Kohlbrugge tot de kern van het verschil met de baptist. Wij willen als gelovigen tot God komen en dan geeft God deze gelovige mens het teken van Zijn genade. En zo wordt het geloof weer een werk, een goed werk, dat wij moeten doen om bij God te kunnen komen. En dan heeft toch de remonstrant gelijk gehad, dat God de gelovige rechtvaardigt. Nee, zegt Kohlbrugge, en daar hebt ge weer het hart van zijn prediking: „Want wie recht gelooft, die gelooft niet als een vrome aan God, maar als een goddeloze en verlorene, die weet ook niets van zijn geloof, maar alleenlijk van de genade van Jezus Christus.”

Maar evenmin zijn we gered, omdat we gedoopt zijn. „Gaan de kinderen verloren in hun onbekeerde staat, God heeft het Zijne gedaan, Hij heeft hun alles gegeven. Ook van u volwassenen komen niet allen in de hemel; God zal nochtans goedertieren en rechtvaardig blijven.” En daarom buigt Kohlbrugge zich over de preekstoel heen, nadat hij de volwassenen vermaand heeft en hij zegt: „Gij kinderen echter, gij

¹ Kohlbrugge had Bunyan hoog staan, hoewel die een Baptist was, (red.)

jongelingen en jongedochters, die nu tot uw verstand zijn gekomen, weet het, dat gij in uw doop het eigendom van God en van Christus geworden zijt, dat gij met de Geest der genade in deze doop verzegeld zijt. Daarom, voor zovelen gij nog in de slaap uws doods ligt, zo waakt op uit de strik des duivels, buigt uw knieën in het verborgene en bidt aldus: *Ach, mijn Heere en Heiland, als ik zo blijf gelijk ik thans nog ben, zo ben ik verloren, want ik heb geen hart voor Uw genade, van welke ik verneem, dat Gij die alreeds in mijn jeugd aan mij hebt willen verzegelen; maak Gij mij zo, als ik zijn moet; bekeer Gij mij, zo zal ik bekeerd zijn, want Gij zijt mijn God.*”

5. KOHLBRUGGE WAS GEEN ANTINOMIAAN!

Toen Kohlbrugge in 1871 herdacht dat hij 25 jaar in het ambt stond, zei hij o.m.:

“En nu één ding: vurige wensen zijn tot mij gekomen, dat God mij voor u moge sparen. Mijn wensen uit een vaderlijk hart komen tot u: wandelt in de vreze des Heeren! Blijft bij de waarheid, welke ik u meegedeeld heb, waarop ik leef en sterf, en waarvan ik weet dat het datgene is, wat alle eeuwen door de beste leraars der kerk, ook onze dierbare hervormers, op grond van Gods Woord geleerd hebben. Ik sterf daarop en herroep van alles, wat ik geschreven heb, en wat gij in handen hebt, geen titel noch jota. Ik weet; dat het Gods Woord is in zuiver goud en zilver, want ik heb het niet uit de mouw geschud, maar vanuit het diepste lijden heb ik het u meegedeelde.”

Daar tegenover staat de beschuldiging van antinomianisme, d.w.z. bestrijder van de wet, die steeds weer opduikt in de literatuur over Kohlbrugge. Nu is het wel zo, dat men elkaar maar naschrijft, zonder zelfstandig onderzoek, en ik hoop daar In één der laatste hoofdstukken met name op te wijzen, maar ondertussen spreekt men toch maar een ontzettende beschuldiging uit.

Nu staat Kohlbrugge wat dat betreft niet helemaal alleen. Paulus, Luther, Calvijn en vele anderen zijn er van beschuldigd, en ik las eens dat men J. Eswijler, een eenvoudig man, die schreef: „Zielseenzame Meditatiën over de voornaamste waarheden des Evangeliums, vertonende hoedanig een ziel op vrije genade door het geloof in de Heere Jezus zal leven”, op beschuldiging van deze ketterij heeft gecensureerd.

Nu is het vreemde, dat juist Kohlbrugge de wet Gods zeer geëerd heeft. Hij heeft zelfs geprekeerd uit de brief van Jacobus en over Psalm 119, waarin het vooral gaat om de wet Gods.

Zeer duidelijk staat het ten overvloede nog eens in een preek over Deut. 33 : 2: „Tot Zijn rechterhand was een vurige wet aan hen.” Kohlbrugge begint direct met zich te keren tegen de dwaling omtrent de wet Gods, waardoor deze gemaakt wordt tot een zware last. Men zegt dan o.a.: „Ik hoop op Gods barmhartigheid. Daarom verontrust mij niet langer! Ik wil van de wet niets weten. Houd mij het Evangelie voor, dan word ik welgemoed...”

Kohlbrugge noemt dit de taal der spotters. En dan komen enkele prachtige zinnen, waarin Kohlbrugge de vreugde der wet bezingt:

„De wet is de volkomen uitdrukking van de wil van onze soevereine God, van die God, Die ons geschapen heeft, Die aan ons mensenkinderen de aarde heeft gegeven, opdat wij het goed daarop zouden hebben, en Die ook een hemel voor ons gemaakt heeft, opdat wij daarin zouden komen en eeuwig bij Hem gelukkig zijn, wanneer wij deze aarde moeten verlaten bij de dood.

Opdat wij het hier op aarde goed zouden hebben en eenmaal in de hemel komen, daartoe gaf Hij ons Zijn wet. Het innigst Wezen Gods is daarin voor ons opengelegd. *Vraagt u : wie is God? En: wat weten wij van God?* Sla dan de Tien Geboden op, en u ziet God in al Zijn heerlijkheid, in al Zijn deugden en volmaaktheden; u ziet dat Hij onuitsprekelijk goedertieren is. Hij geeft ons in enige weinige trekken, die een kind wel in zijn geheugen bewaren kan, met Zijn eigen vinger het gehele doen te kennen, dat Hij van ons eist... en elk woord verkondigt het als met luide stem: Aanschouwt Gods goedertierenheid! op deze tien pilaren rust uw ganse levensgeluk en het geluk uwer kinderen, en dat van hun kinderen na hen, tot in het duizendste geslacht.”

Maar dan komt natuurlijk de vraag: Wij moeten de wet houden, maar wij kunnen en willen niet. „Wat raad blijft er dan voor mij, opdat ik de wet bewaar, als ik het toch

niet kan?"

En dan wijst Kohlbrugge ons op Christus. Hij heeft alle goede werken gedaan. „Ziet opwaarts naar het loon, dat een ieder ontvangt, die zich in Christus in de vurige wet bevindt, die In Christus blijft in de daden Gods, uitgesproken in de Tien Geboden, in de daden, die voor ons geschapen zijn, in de werken, welke God tevoren bereid heeft. Ziet, daar staat een overtreder van alle geboden des Heeren, een afgodendienaar voor de rechterstoel Gods, verdoemd, verloren, rechtmatig aangeklaagd, door de duivel gebonden - en hij werpt zijn afgoden uit de hand; hij werpt ze in de hel, waarin hij zelf moest ingaan - en hij zelf, hij werpt zich op het Lam, Dat voor de rechterstoel Gods staat en hem in zijn verlorenheid vriendelijk aanziet; hij werpt er zich op, zoals h ij Is, en dit Lam, Het draagt hem door alle vloeden des toorns en des doods naar de gewesten der zalige onsterfelijkheid, in het zalige licht van het aangezicht des Vaders; daar heeft hij eeuwige vrede en eeuwige rust. Hij heeft het gebod gehouden, en alle duivelen, alle geestelijke boosheden uit de afgrond, die in de lucht zijn, zullen zich van hem niet meester maken - de engelen Gods dragen hem door alles heen in de heerlijkheid.”

De wet des Heeren prijst dus Kohlbrugge zeer, en ik geloof dat men gerust kan zeggen, meer dan iemand vóór hem ooit gedaan heeft. Nu kunnen wij mensen deze wet echter op twee manieren gebruiken. De mens kan de wet gebruiken onder het werkverbond. *De wet op Sinail is een vorm van het Genadeverbond, maar de mens maakt er dan een werkverbond van.* Men neemt dan het gebod in eigen hand, probeert deze uit eigen kracht te vervullen en meent zo Gode een dienst te bewijzen. Dit alles is slechts vleselijke wandel en schending van de wet. Men komt zo tot de leer van het zelfkruisigen van het vlees, men komt zo tot de leer van de trapsgewijze heiligmaking, en Kohlbrugge houdt niet op om daartegen te waarschuwen. Men kan op deze wijze ook de genade afhankelijk maken van de mens. Men doet de wet en hoopt op Goddelijke bijstand. Het ontbrekende zal Wel bewerkt worden door de hulp van de Heilige Geest en door de kracht van Christus. Door de inwerking van Gods genade komt het dan tot een effectieve verandering van de mens. Met de wedergeborene staat het anders dan met een natuurlijk mens. Met een vrijgemaakte wil neemt men het opnieuw tegen de zonde op.

Van al deze redeneringen moet Kohlbrugge niets hebben. Voor de armen en de ellendigen heeft de wet in de hand Gods in de Schrift Evangelie. De genade schaft de wet niet af, ze doet er ook niet wat af, opdat wij de rest zullen vervullen, nee, de genade is juist de waarlijke vervulling van de wet. De wet is ons uit genade gegeven, want zij is uitdrukking van Gods liefde over ons. De wet doelt ook op genade, want zij is tuchtmeester tot Christus. God handhaaft Zijn heilig gebod om de mensen voor de genade toe te bereiden. Het doel van de wet is Christus, en bij de kribbe van Bethlehem leren we het best onze zonde verstaan. En dus is de inhoud van de wet genade. De wet toont ons de weg. De Tien Geboden zijn de samenvatting van de ganse Schrift. Zijn geboden zijn: geloof, hoop en liefde. En tenslotte leest Kohlbrugge in de geboden Gods voor degenen, die de Zijnen zijn, evenveel beloften Gods. De wet is dus een werk, niet van de mens, maar van de Heilige Geest.

In zijn *Leer des Heils* zegt hij het als volgt:

„Vraag 145: Zullen wij dan... met de wet geheel in overeenstemming zijn?

Gewis, want daar geeft God Zijn Heilige Geest, Die Zijn vrucht met Zich brengt.

Vraag 146: Mag dan zodanige vrucht geen dienst van mensenhanden zijn?

Neen, want alleen de Heilige Geest weet hoe in de tien woorden der wet moet worden gewandeld. Wij hebben daarvan geen verstand. Wij leggen alles uit naar heidense, onrechtvaardige zedenleer en naar onze onbarmhartige eigenliefde, en niet naar Gods

hart.

Vraag 147. Wat is dus nodig? Dat de Heilige Geest ons drijve.”

Denkt er echter goed om - o allen, die Kohlbrugge van antinomianisme beschuldigt - dat Kohlbrugge meteen verder vraagt in vraag 148:

„Mogen wij ons van de wet ontslagen achten?

Volstrekt niet. Gods wet blijft eeuwig; en wij zijn in God gebonden en verplicht haar te houden tot op een tittel en een jota. Zo niet - wij worden getroffen door de vloek Gods. Daarom mogen wij ook niets daarvan afdoen, ook niets daaraan toedoen.”

En tenslotte vraagt hij in vraag 161: „Hoe staat dan de ware gelovige tegenover de wet?

Hij heeft haar van harte lief, want hij ziet daarin een keten van de trouwste beloften Gods en de heerlijkste handhaving, zowel van de ere Gods, als van zijn eigen heil. Daarom zichzelf prijsgevende, is het hem alleen om gerechtigheid te doen.”

Wij willen dit alles door enkele stukken uit preken van Kohlbrugge nader toelichten. In een preek over Rom. 5 : 9 zegt hij:

„De wet moet vervuld, dat is, gedaan zijn, en de mens met de wet in overeenstemming zijn; dit stond zowel bij de farizeeërs als bij de apostelen vast.

De farizeeërs zochten echter het doen der wet in het uiterlijke wezen, in de letter; de apostelen daarentegen handhaafden datgene, wat de Wetgever met de wet inderdaad bedoelde.

De farizeeërs vleiden zich er mee, dat zij met de wet in overeenstemming waren, naar het uiterlijk zoveel van de wet doende als zij met alle mogelijkheid konden, en hielden zichzelf voor rechtvaardigen; de apostelen predikten, dat slechts Eén rechtvaardig is, en dat een mens, Hem gelovende, met de wet in overeenstemming is zonder werk.

Ik zeg: „met de wet in overeenstemming”, of „overeenkomstig de wet”, want zo heeft men toen het woord „rechtvaardig-zijn” verstaan.

In de leer der apostelen nu moet het bewijs geleverd worden, dat een mens overeenkomstig de wet, met de wet in overeenstemming kan zijn, zodat hij niets te vrezen heeft, maar integendeel een levende hoop op God hebben kan, zonder dat hij zelf ooit een werk, ja ook maar één enkel werk der wet gedaan heeft.”

En dat leest Kohlbrugge dan in zijn tekst, waar hij woordelijk naar de grondtekst vertaalt: „Om veel meer, zullen wij, gerechtvaardigd zijnde nu in Zijn bloed, gered worden door Hem van de toorn.” Duidelijk zien we hierin het tweeërlei gebruik van de wet door Kohlbrugge toegelicht. Geen predicatie van hem of we zien iets daarvan doorschemeren.

Hij toont dan in deze predicatie allereerst aan dat God niets door de vingers ziet. En dat dus Gods toorn op ons rust vanwege onze overtredingen van ‘s Heeren wet. Nee, van de toorn Gods denkt de apostel niet licht. Wie over de toorn Gods schrijft, die moet geloven dat hij gedurende heel zijn leven aan deze toorn bloot staat. Maar Paulus weet ook, dat het Gods wil is, dat wij van de toorn behouden worden. En we lezen dan ook: „De wet kan niet zo onvoorwaardelijk onze verdoeming willen; zij vordert deze verdoeming slechts voor zover datgene niet vervuld wordt, wat de wet naar haar innigst wezen recht heeft om te eisen. Goed beschouwd, bestaat de wet uit een reeks van beloften; volgens het Hebreeuws staat er niet: gij moet niet, gij moet niet, maar: *gij zult niet begeren*. Het gaat dus daarom, of in waarheid deze beloften, volgens welke wij echtbrekers de echt niet breken, wij dieven niet stelen, wij doodslagers niet doodslaan, wij haters Gods en des naasten God en onze naasten liefhebben, bij ons heerschappij hebben. Een wet, die uit zulke beloften samengesteld is, kan het niet anders dan goed met ons menen, dat wij namelijk in zulke beloften zullen gelukkig

zijn.

Bijgevolg is het de wet slechts om onze vrede en om ons geluk te doen; zij kan dus niet willen dat wij in de toorn vergaan.”

En in het derde gedeelte van deze preek, geladen met inhoudvolle woorden, horen wij; „Van Sinai gaf God Zijn Tien Geboden in even zoveel beloften, en gaf ons de vorm van een verbond, naar hetwelk Hij ons genadig wil zijn. Hij wilde Zelf in ons tot stand brengen wat Hij in Zijn verbondswaarden beloofd had. Want Zijn verbondswaarden, zij waren een getuigenis te gen ons, dat wij geen van die vervulden; een getuigenis waren zij tevens vóór ons, dat zij nochtans in vervulling zouden komen.”

En dan opeens breekt het volle licht van het evangelie door, want de apostel zag, dat alles gemaakt was naar een beeld, dat de Heere aan Mozes op de berg getoond had „Toen ging de hemel voor hem open, en hij verstond waarom het aangezicht van Mozes zo glinsterde: hij zag de heerlijkheid van Jezus. Hij ging dat dit beeld niet anders was dan het beeld van de Gezalfde; Christus zag hij in de ark der getuigenis, in het verzoendeksel, in de gehele tabernakel.” En zo worden wij alleen door Hem van de toorn Gods behouden.

En in een andere predatie over Bom. 8 : 28 zegt hij over het woord “heilige” het volgende: „Bij ‚heilige’ denkt men altijd aan zedelijke volmaaktheid - denkt u echter daarbij aan de liefde Gods. Want degenen, die Hij heilig heet, heet Hij daarom zo, wijl Hij Zich hunner niet geschaamd heeft, maar hen aangenomen heeft, en hun de verzekering Zijns vredes doet toekomen. Omdat dus Zijn Woord tot hen is gekomen, daarom zijn zij heilig, en nu, houd het daarvoor, u, wie het om heiligheid gaat, dat u heilig zijt omdat het Woord tot u gekomen is. Want het Woord overdekt hen met Zijn heerlijkheid. Diegenen nu, die het Woord met Zijn heerlijkheid overdekt, zijn juist daarom in de ogen Gods heilig, omdat zij zichzelf in geen dele kunnen helpen, maar zeer zwakke vaten zijn.... Heiligen zijn dus de zodanigen, die volkomen gezondheid van node hebben en uit de grond des harten daarnaar verlangen.”

En in vraag 346 van de *Leer des Heils* zegt de prediker van Elberfeld het nog eens zo: „Naar vlees wandelen is: naar onze begrippen van godsdienst en heiligheid leven, waaruit al onze zonden voortkomen; en naar Geest wandelen is: zich alleen aan de genade van Christus houden en in Hem aan de liefde Gods, hetwelk alle heiliging des Geestes in zich bevat.”

Natuurlijk komt dan direct de vraag op: Ja maar, mag je dan maar raak leven? Komt het dan na wedergeboorte er niet op aan hoe je leeft? Je bent toch gered door het geloof? Eigenaardige vragen al. Wie stellen deze vragen? Niet de gelovigen, zij die verontrust zijn door Gods toorn. Nee, volgens Paulus zijn het de mensen, die van Gods gebod niets begrepen hebben. Nee, het geloof, dat wil zeggen het leven door de Geest uit Christus, brengt vruchten voort. Kohlbrugge zegt zo:

„Dat dierbare Evangelie wone dan ook in u alzo, dat gij heengaat en desgelijks doet, een ieder in zijn kring; want wie de lankmoedigheid Gods kent, die zal ook met de allerergste geduld hebben om hem te laten zien en proeven wat ontferming en genade is, opdat hij getrokken worde tot en gebogen zij in dat harte, dat vol ontferming is, niet over hetgeen gered is, maar over hetgeen verloren is.”

En in een andere preek: „Terug dan geliefden, tot het alledaagse, gewone, prozaïsche doen en laten van dit leven, hoe moeilijk het u ook moge vallen! Niet gehaakt naar hemelen van uw fantasie, van een godzaligheid naar eigen keus, maar Gods genade erkend en beleden, hetzij gij zijt bij de smeltoven of bij het weefgetouw, in het kraambed of aan de lessenaar - een ieder wete zijn roeping, waarin hij door God

geroepen is... ja daar de genade erkend en beleden van de God Israëls, Die tussen de Cherubim woont, en daar Hem aangeroepen.... want er is geen Heiland behalve Hij !”

En men leze eens zijn predicatie over Colossenzen 3 : 12-16, waarin hij het heeft over de vruchten van het nieuwe leven.

„Zo is het gesteld met de heiligmaking des Geestes. Zij is er, of wel de volkomen dood is er. Is zij evenwel daar, zo zal het aanschouwd worden, dat het Woord van Christus de vrucht uitdrijft en zichtbaar maakt, niet uit de mens, maar uit Christus door Zijn Geest in de mens, en zo de mens werkzaam maakt, gelijk de vrucht werkzaam is niet door zichzelf, maar door de inwendige drang, die in de boom.

Dat de vrucht niet altijd daar is of niet gezien wordt, hetzij in de gemeente of bij de leden in het bijzonder, dat zullen wij tot onze vermaning, waarschuwing, maar dan ook tot onze vertroosting, wel ter harte nemen en er dan acht op geven, hoe wij tot Christus gelokt worden, opdat de vrucht er zij, en de tegenstand overwonnen moge worden”

En dan gaat hij al deze vruchten, in dit tekstverband genoemd, aandachtig beschouwen. Zo zegt hij bijvoorbeeld van de zachtmoedigheid: „Zachtmoedigheid is het bescheiden, stil en rustig bestaan, dat zich stil houdt, en dat steeds tot zichzelf inkeert, waar het iets van anderen verneemt dat niet aldus moest - gedaan of gesproken zijn. Zachtmoedigheid breekt de staf over zichzelf en niet lichtelijk over anderen, waar het van anderer zonden en ondeugden iets verneemt. Zij is een gezindheid des harten, gans in tegenstelling met dat in toorn ontvlammend gemoedsbestaan, waaraan de patriarch Juda gehoor gaf toen hij van Thamar zei: „Brengt haar hier, opdat wij haar verbranden.” Boven alles te prijzen echter is de liefde: „ De liefde nu houdt de harten samen; de andere klederen zijn stuksgewijze; de liefde echter maakt allen tot een geheel, opdat alles van één zin, van één gemoed, van één gevoelen zij. Daar wordt het alles één en van één gemoed tussen hogen en lagen, armen en rijken, zodat het in alle opzichten vol en als uit één stuk gegoten is, zodat er een hechte eenheid en gemeenschap bestaat, zo in het kwade als in het goede, zodat elke tegenspoed door de anderen als hun eigene aangenomen wordt, en men over het kwade heenkomt, zonder dat het iemand schaadt, of aan lichaam en ziel verderf aanbrengt.”

„Dat zij dan genoeg gezegd van de geestelijke kleding, waarmede wij mogen bekleed zijn, ja moeten bekleed zijn tot ere Gods en tot heil en zegen voor onze naaste.”

En aan het einde van deze predicatie vat hij alles nog eens samen:

„Het afleggen en aandoen geschiedt evenwel niet door eigen kracht, maar het heeft zo plaats, dat de Geest der heiligmaking, der genade en des gebeds in de raderen komt, dat men bedenkt wat en hoe Christus vergeven heeft en vergeeft, en dat de ziel door de Geest des geloofs Christus aanneemt en omhelst, gelijk wij in Hem de oude mens hebben afgelegd en Hem aangedaan hebben, en ook dag aan dag al Zijn weldaden aannemen. Immers dit aandoen is een aandoen in het geweten en in het hart, zodat degene, die in zijn onreine klederen en in zijn schande, naakt daar staat, in de liefde des Geestes de Heere Christus en al Zijn gerechtigheid aanneemt als zijn eigen goed, en zich daarop verlaat. Daar wordt dan het geweten blijmoedig en verheugd, en terwijl de gemeente zich rijkelijk in Christus gedekt en bekleed ziet, wordt zij door de Geest wel warm gemaakt, om zich gaarne onder het Woord van Christus te stellen; zo komt de gewilligheid en, terwijl het gebed daar is, voelt men het oude afleggen en het nieuwe aandoen, en grijpt weldra naar de harp tegen alle aanvechtingen, dood en tegenspoed, om ook voor kranke leden de snaren aan te slaan, de machtige Koning ter eer.”

En tenslotte las ik in het Amsterdams Zondagsblad van 10 september 1899 de volgende gedachte van Kohlbrugge, lang na zijn dood nog tot ons komend:

„Wanneer God de mens bekeert, dan brengt Hij voorzeker de mens geheel van de werken der wet af, doch dan schrijft Hij tevens Zijn wet, niet in steen, maar in het hart des mensen. Hij heeft met het bloed Zijns verbonds het hart teder gemaakt, en nadat Hij dit gedaan heeft, schrijft Hij met Zijn vinger, de Heilige Geest, Zijn wil daarin, zodat de mens, in weerwil van alle strijd, van harte geneigd is tot de wil Gods, tot Zijn gebod, en dit ook in oprechtheid voor God kan betuigen. Zulk een mens weet en zegt het in zijn hart: „Wat ik leef, dat leef ik door de genade; wat ik ook doe, ik drijf op de genade; sterf ik, zo sterf ik op dezelfde genade”, doch hij kent tegelijkertijd zijn roeping, de roeping om de boze te weerstaan, alles te verrichten en staande te blijven.” Nogmaals, hoe men ooit heeft kunnen zeggen dat Kohlbrugge de wet van God verachtte, dat is mij altijd een raadsel geweest. Zeker komt het doordat hij niet paste in het systeem van Kuyper, die niet nagelaten heeft vooral zijn volgelingen zwart te maken. Maar daar komen we in het laatste hoofdstuk nog op terug.

In dit verband wil ik nog één boek van Kohlbrugge kort bespreken. Dat is zijn **„Overdenking van het eerste hoofdstuk van het Evangelie van Mattheüs”**

Op zijn sterfbed heeft Kohlbrugge juist weer dit boekje gelezen en het verschaftte hem grote troost.

Terecht noemt Van Lonkhuyzen dit geschriftje wel „zijn predicatie over Romeinen 7 : 14 *in beeld*”, en juist ook over dit boek zijn veel misverstanden ontstaan. Men heeft hem zelfs beschuldigd de Zoon van God zonde te hebben toegeschreven.

Ging het in Rom. 7 : 14 over „de wedergeborene is vleeselijk”, hier gaat het om het komen van Gods Zoon in het vlees. „Het Woord is vlees geworden.” Hiernaast moet men lezen zijn werk over de Godheid van Christus, want in Mattheüs 1 gaat het om de menselijke natuur van Christus. Mattheüs begint zijn evangelie met een register ener wording van Jezus Christus. Het gaat niet om de geboorte, dat komt pas later vanaf het 18e vers ter sprake. De belofte van Christus heeft haar begin genomen in hen, die voorwerpen van die belofte waren; „dat de belofte in al de bijzondere personen, die als erfgenamen dier belofte opkwamen, zich voortdurend ontwikkelde; dat in hen allen Christus was. Maar in geen van hen wat datgene volkomen aanwezig, wat de belofte letterlijk aanduidde, totdat Jezus de Gezalfde in het vlees kwam; in Hem zagen ze alles letterlijk, wezenlijk, volledig; in Hem het gezamenlijke, dat bij de enkelen slechts gedeeltelijk te voorschijn kwam. In Izak, Israël, David enz. zagen zij Christus worden; geworden zagen zij Hem en erkenden als zodanig Jezus de zoon van Jozef.”

Christus en Israël zijn één. Israël heeft profetisch vooruit beleefd wat later aan de Christus Israëls overkomen zou. Jezus leeft en sterft met het Oude Testament op Zijn lippen.

De wording van Jezus Christus is een wording des geloofs! Duidelijk is dit bij Abraham, en bij Izak herhaalt zich dat. „Terwijl Ismaël, de uitgeworpen, in de wereld in ieder opzicht de voorrang handhaaft, heeft Izak een onvruchtbare huisvrouw; en de erfgenaam der belofte moet tegenover zijn vrouw gedurende twintig jaren hopen en wachten onder bidden, worstelen en smeken, dat hij de belofte, die hij heeft, ook verkreeg. Eindelijk, na lang, bang wachten, komt de ure der vervulling. Maar nu gaat het eerst recht tegen en door elkander. Rebecca baart twee zonen; wie zal daaruit wijs worden? De eerste, ja, die is het, die is prachtig en sterk, heeft zelfs een wonderteken; zie daar komt de tweede, met hand en hoofd tegelijk, en aan de reeds uitgekomenen zich vasthoudende. Ach, aan de baarster der belofte is een baren beschoren, waarbij het leven der moeder en van Jacob groot gevaar loopt, een baren vol jammer en

smarten, angst en doodsnood.... En op welk een weg komt de zegen aan de rechte erfgenaam, zodat de lichamelijke eerstgeboorte teniet gemaakt werd en Gods raad en doen zegepraalde? Was het soms een wonder, of de zonde in de gestalte des geloofs? Nee, het geloof der moeder en de gehoorzaamheid der jongere in de gestaltenis ener afschuwelijke leugen, in de gestaltenis van list en bedrog! En daarna moet de erfgenaam des zegens het rijke vaderhuis verlaten, en in de vreemde een heenkomen zoeken. Dat is de gewinning Jacobs van Ezau.”

De vertaler van dit werk voegde er in een noot bij een aantekening van Calvijn bij Gen. 27 : 5, die ik hierbij overschrijf: “Maar indien wij nu naar de oorzaak van die zo grote ijver bij haar onderzoek doen, dan wordt ons haar uitnemend geloof openbaar. Want dat zij het waagde haar man uit te tarten, bittere vijandschap tussen de broeders te verwekken, haar beminde zoon Jacob aan een dadelijk doodsgevaar bloot te stellen, dit vloeide voorzeker alleen uit het geloof voort.”

Het is hier noch van Kohlbrugge, noch van Calvijn een goedpraten van de zonde. Het doen van Rebecca, van Thamar, van Rachab was zonde. Maar zij geloofden en door het geloof waren zij rechtvaardig. Het is de rechtvaardiging van het geloof, die door Luther werd beleden met de woorden: „tegelijk zondaar en rechtvaardig.”

En lees dan die mooie bladzijden over David: „Een mens was hij, die zich door zijn lust liet inpakken; een koning, wie alles ten dienste stond en die zijn macht op een zoele dag misbruikte; een praktikus, zoals vlees is, dat alles liever van de baan ziet, dan dat de straf zijner schande aan de dag kome; een mens, die nam wat hem geluste en zijn God op de achtergrond terugdrong. En nu, als bij het genomen heeft, gaat hij daarheen, het spoor bijster en als dood, zonder rust, zonder blijdschap; niet bij de duivelen, want die mochten hem toch niet lijden; niet bij God, want het hart wilde niet breken en de vrouw was hem lief geworden. Ja, al het zichtbare mag hem tot walging geweest zijn, behalve de vrouw; maar die had de plaats ingenomen tussen hem en God, alzo ook daar gal in iedere kus. Daarbij stond hij nog hoog genoeg om een ander wegens echtbreuk ter dood te veroordelen, zonder te vermoeden dat *hij* de man was; zonder dan, als hem zijn misdaad in een gelijkenis wordt voorgehouden, tot zichzelf in te keren, zichzelf aan te klagen.... Alle vlees maakt het evenzo en wordt voor het aangezicht des Heeren en door de Heilige Geest overtuigd, dat het overtreden heeft het Woord: „Gij zult niet begeren.” in zulk vlees heelt Hij, Die alleen heilig is, Zich niet geschaamd, noch gevreesd te zijn gekomen, in zulk vlees is God openbaar geworden. Het heeft Hem behaagd juist uit David en Bathseba de overvloedige rijkdom Zijner genade kond te doen; juist uit zulk een verbintenis wilde God Zijn Eerstgeborene op de meest plechtstatige wijze als Koning in de wereld inbrengen, opdat aan alle vlees de mond gestopt en Hij alleen als rechtvaardig erkend zij, en opdat zij, die Zijn gerechtigheid erkennen, in deze gerechtigheid leven, in- en uitgang hebben en weide vinden mogen.”

En in vers 16 lezen we dan: “En Jacob gewon Jozef, de man van Maria, uit welke geboren is Jezus, gezegd de Gezalfde.” Volgens Kohlbrugge is in Mattheüs het geslachtsregister van Maria geschreven, en geeft Lukas dat van Jozef.² Ook in de lijn van Jozef is Jezus de zoon van David, maar niet van Salomo, en daarom schrijft hij:

„Hier is inderdaad het onmogelijkste der onmogelijkheid. Deze Jacob, Matthans zoon, was namelijk de laatste kroonerfgenaam Davids, en het rijks- en kroonrecht was, bij uitsluiting aan zijn zaad verbonden. Dit zaad echter was een dochter. Gewis had deze

² De meeste theologen denken daar precies andersom over. Mattheüs geeft het geslachtsregister van Jozef en Lukas van Maria. De stamboom en geslachtslinie lopen over de man. Maria werd door huwelijk in het geslacht van Jozef opgenomen. Jezus was de wettige Koning uit Davids huis via Jozef, Zijn pleegvader. Uit Maria werd aan Jozef een Zoon verkregen.

dochter bij gebreke eens zoons des vaders rechten; maar de wettige troonopvolging bereikte met haar een einde en met de hoop op de beloofde Davidszoon was het voorbij. Want al kon zij ook als erf dochter door huwing met een man uit de Stam baars vaders haar geslacht rechtsgeldig voortplanten, zo kon toch geen man op aarde haar de zoon verwekken, die de belofte had. Uit het lichaam, het zaad van de koning David, moest het zaad voortkomen, en dit was bij de stand der dingen onmogelijk, of Maria moest zonder een man te kennen als maagd een zoon bekomen, die haar rechten, de troon zijns vaders David erfde en alzo over Jakob koning werd. Daar het echter naar de natuur een onmogelijkheid is, dat een maagd baart, zo was het met de belofte Gods, met de eed aan David gezworen, uit en voorbij, of de Allerhoogste moest Zelf tussenbeide komen.

Dat heeft Hij gedaan, en op een wijze gedaan, juist zoals Gods wijze en doen is.... God laat een mens geboren worden, zonder dat ook één enige ziet hoe dat toegaat; aan Zijn daden behoort men Hem waar te nemen, aan de werken, die Hij gedaan heeft; en dat doet Hij, opdat men Zijn uitspraak gelove, doende wat Hij gezegd heeft; en wie Zijn genade gehoorzaamt, zal uit Zijn werken ervaren welke God hij heeft.”

En door Gods verborgen wijze van werken schijnt het alsof Jezus de zoon van Jozef is. Zo is het Woord vlees geworden.

Velen verstaan dit niet en van dezen zegt Kohlbrugge: „Daar maakt hij zich een Heiland en tweede God, om Hem tegen een eerste God te kunnen stellen, opdat hij zijn complimenten en plichtplegingen Hem brenge; daartoe huichelt hij zich een derde God voor, om met diens hulp zich van zijn tweede gemaakte God te ontdoen. Of hij demoniseert zich uit Jezus, ik weet niet wat voor een hemelman en uit de Heilige Geest een hersen- en gevoelswezen; en zodoende, terwijl Gods zaligheid hem voor ogen ligt, ontdoet hij, vlees, stof en as, zichzelf van de troost des Heiligen Geestes. Is het waar, dat het Woord „vlees” werd, zo hebben we hier het getuigenis, hoe het vlees geworden is: vlees van vlees geboren; niet van een vleselijk reine geboorte, om quasi-erfzonde te bedekken, maar vlees zoals wij zijn, namelijk „niet Geest”, maar van God geheel en al ontvreemd, ontdaan, uit de heerlijkheid Gods uit; begrepen in geheel dezelfde verdoemenis, of eeuwige dood en vloek, waarin wij van onze geboorte aan zijn; overgegeven aan hem, die het geweld des doods heeft, dat is de duivel, evenals wij van huis uit. Zo is Hij voor ons geboren van een vrouw, en dit ons gehele wezen, met alle menselijke aandoeningen, begeerten en behoeften, „zonde” voor ons gemaakt, was Hij hier in gelijkheid van vlees van zonde in onze plaats.”

Juist deze plaats is nogal aangevallen en men heeft zelfs Kohlbrugge er van beschuldigd de zondeloosheid van Christus te loochenen. In een preek over Lukas 2 blijkt duidelijk dat dit niet het geval is. „Hij was geen kind des toorns, zoals wij, daarom is Zijn moeder niet onrein geworden door Zijn geboorte, want zij heeft niet een kind des doods, maar de Vorst des levens voortgebracht; niet een kind des toorns en der ongerechtigheid heeft zij gebaard, maar het Woord, dat in den beginne was, dat bij God was, dat God was - het Woord vol van genade en waarheid. Wij hebben dus hier een heilige moeder en een heilig Kind; een heilige moeder, omdat zij niet onder de wet ontvangt en baart, maar onder genade; en een heilig Kind, omdat het van de moeder geen dood en verdoemenis erft, maar uit de moeder voortkomt als een Overwinnaar des doods en Uitdelers van alle zegen. En nochtans moet deze heilige moeder gereinigd worden, en dit heilige Kind met haar.”

Jezus werd niet een zondaar, *maar God heeft Hem zonde voor ons gemaakt*. Hij heeft onze schuld op Zich genomen en de straf gedragen en zo heeft Hij ons verlost.

Aan Ds. J. J. le Roy van Oude Tonge, die een toelichting o.m. op deze passage

verzocht, schreef Kohlbrugge dan ook: „Moest God dat krediet terughebben? Ja, want anders kon Hij de wereld niet meer regeren, en niemand in Zijn Woord, waarin Hij alles geschapen en gesteld heeft en tot hetwelk Hij alles geschapen heeft, in eeuwig heil zetten bij Zich, want kan ik gelukkig zijn bij die, wie ik niet vertrouw? Maar wie moet God dat krediet wedergeven? Dat moet vlees doen, ik, gij; God noch de wet kunnen hier de verontschuldiging aannemen, dat wij nu vlees zijn; zo weinig als de belastingschuldige die zijn goed heeft opgemaakt zich excuseren kan; de ontvanger met de wet eert de belastingschuldige als onderdaan en kan de schuldenaar geenszins houden voor als betaald hebbende, of wij dus al vlees zijn, God eert ons als Zijn maaksel: en zo zijn wij gehouden in Hem, in Zijn wet en gebod en schuldig Hem te geloven zonder acht te geven op goed of kwaad en zonder er naar te vragen.”

Maar God heeft Zijn Zoon gezonden en van Hem zegt Kohlbrugge dan in deze brief:

„Toen Hij niet was, wat Hij was, moor was wat wij waren, voor ons, handhaafde Hij op het Woord af wat Hij was, en op dat Woord deed God alles door Hem, God was met Hem, liet dadelijk komen, wat Hij zeide en heeft Hem ook uit doden opgewekt, heeft Hem ere gegeven en een Naam boven alle namen.”

En dan komt die prachtige bladzijde bij vers 19 over Jozef, die Maria wil verlaten. En waarin bestaat dan de rechtvaardigheid van Jozef? Vraagt Kohlbrugge zich af. „Maar dit is de gerechtigheid van Jozef. Hij heeft bij zichzelf gedacht, zij is een zuster, een vrome maagd; maar - zij heeft echtbreuk bedreven, en in plaats van te bekennen verhaalt zij mij wondergeschiedenissen om haar gedrag te bemantelen: maar ik, wie ben ik, waar de wet zegt: „gij zult niet begeren.” Ook ik had van dezelfde overtreding overvallen kunnen zijn. Wat zal ik haar dus oordelen, en mij wreken. De genade heeft aan mij toch geen andere, waar zelfs de vluchtige blik, waar de blote wens naar een vreemde een oproerig gedrag is tegen Gods ordening, die wil, dat een ieder het zijne heeft. Want dat is gerechtigheid voor God, dat men bekent, wie men is en hoe men zich kent - een mens geheel en al, en zich niet boven zijn naaste verheft. De mens is echter zo gesteld, dat hij, wanneer van echtbreuk en dergelijke sprake is, dadelijk in de weer is om uit te roepen: „nu zie toch eens die zondaar, die huichelaar, helpt hem uit ons midden weg”, en voor het aangezicht van Hem, Die ogen heeft als vuurvlammen, moet zodanige schare van heiligen van de oudste tot de jongste zich van echtbreuk overtuigd zien. Daar leven zij met eerbare vrouwen, nemen boven anderen de schijn aan als waren zij engelen; en als God een uit hun midden neemt, aan wie het openbaar zal worden wie zij zijn, dan verdoemen zij hem vol ijver ter dood, als konden zij God wijs maken, dat deze handhaving der wet een bewijs was, dat zij daarvan rein waren. O, gij farizese ziel, leer uit het Evangelie, wie een rechtvaardig man is niet wie anderen reinheid voorspreekt en zelf beeft van begeerte, maar wie hun zegt: zo ben ik, zo zijt gij, en zo staat het met de genade. Slechts de liefde weet barmhartig te zijn, want zij is geboren in de afgrond van het zelf verloren zijn: zulk een liefde oordeelt slechts en verdoemt zichzelf, maar predikt aflat aan hoeren, echtbrekers en tollenaars, want slechts zulken vatten iets van de barmhartigheid.

Daarom dan gij verloren ziel, dat ik het u in Gods Naam zeg, en al moge het duizendmaal erger verleren zijn, ik predik u nochtans aflat, en alleen aflat en opnieuw aflat; en dat doe ik, omdat God mij als een in de grond verdorvene en verlorene aangenomen heeft...”

Maar men leze dit stuk verder in zijn geheel.

En men leze weer eens hoe praktikaal, ontdaan van alle bespiegelingen Kohlbrugge predikt als hij zegt: „Deze zal Zijn volk redden van hun zonden. Daarmede is nu aangeduid, wat Zijn volk is, namelijk wat zonden heeft, niet vreemde, maar eigene,

hun zonden. Er staat niet: één zonde, maar zonden. De engel geeft dus hier een kenteken op, waaraan men weten kan of men tot Zijn volk behoort, namelijk als men zonden heeft: niet zonden, die men God of Adam, de duivel of het lichaam, het hart of de omstandigheden ten laste legt, maar zonden, die men zelf in eigen persoon doet, gelijk ook David zegde: *ik, ik heb gezondigd.*”

En tenslotte schrijft Kohlbrugge:

„Jezus noemt hij het Kind. In het Hebreeuws is Jezus Eén, Die ruimte maakt. In de eerste dagen Zijns vleses maakte Hij voer de mensen ruimte in de herberg, dat zij op hun peluwen bleven, en Hij lag in een stenen trog te midden van het vee.... Aan het einde van de dagen Zijns vleses gaf Hij Zijn lichaam over, en liet Zijn bloed vergieten voor velen, en Hij werd onder de kwaaddoeners en moordenaars gerekend. Dat is van diegenen geschied, die dagelijks riepen: *Ach, dat de hulp uit Sion kwame.*

Gij vrome, erken nu, Wiens de gerechtigheid is. Werk niet, maar geloof in Hem, Die goddelozen in gerechtigheid doet leven.

Gij goddeloze, met wie het uit is, die echter in een reïne betrekking tot de wet wenst te zijn: als de Schrift zegt, dat zij de goddeloze niet rechtvaardig spreekt, zo leer, dat zij nochtans doet en kom herwaarts.”

We willen het hierbij laten, wat Mattheüs 1 aangaat. Het is een troostvolle overdenking voor zondaren en geheel in de lijn van Kohlbrugges prediking.

Helaas moesten we ons beperken, maar dat is wel goed. Des te gauwer komt u er toe om Kohlbrugge zelf te lezen. Ik wil nu nog enkele stukjes hier weergeven, om u nogmaals een idee te geven wat Kohlbrugge in zijn prediking eigenlijk beoogde.

In een predicatie over vraag en antwoord 45 van de Heidelberger (het nut van Christus opstanding), zegt hij in dit verband (bij het tweede gedeelte van het antwoord):

„... ten andere worden wij ook door Zijn kracht opgewekt tot een nieuw leven. Dat is echter een zwaar stuk. Er is een oud leven, dat is het leven in Adam. Wie geen nieuw leven ontvangt, die is des doods. Het oude leven wordt echter een mens ontnomen in de opstanding, in de wedergeboorte; dan ontvangt hij een nieuw leven, en heeft hij dit nieuwe leven ontvangen, dan gaat het hem, als wanneer een mens jong is, dan is hij blijde, fris, vrolijk, terwijl hij oud zijnde, zwak en krom is, en nauwelijks zijn handen kan gebruiken. Het nieuwe leven nu ligt in Christus, zodat men het niet ziet, en is het oude leven ook voor het oog des geloofs weg, het is nochtans aanwezig en wil het nieuwe leven boven het hoofd groeien en het verstikken, en dat gelukt het maar al te zeer, want wij zijn nu eenmaal door het zichtbare gans en al gevangen genomen. Zo kan het niet anders, of een mens, al heeft hij ook het nieuwe leven ontvangen, zou toch door het oude leven overweldigd worden, zou omkomen en het nieuwe leven verliezen, indien niet de Heere Jezus machtig ware om voortdurend het nieuwe leven niet alleen te onderhouden, maar ook voortdurend als uit de dood te voorschijn te roepen. Ja, zo is het naar de ervaring. O, wanneer wij een valse leer aanhangen, dan kunnen wij allen geestelijk levend zijn, dan kunnen wij onszelf ook levend maken; men heeft zo allerlei middelen daartoe. Maar waar het in de ziel waarheid is, daar blijft het ook waar, dat God het Zijn beminden als in de slaap geeft, dat de Heere eeuwig voor de Zijnen waakt, en daar doet Hij nog, zoals Hij deed in Gethsémané, toen de discipelen sliepen: Hij bad en wekte hun op uit hun slaap. Vandaar, dat geen kind Gods te enige dage roem voor zichzelf heeft, maar de Heere is gekomen en heeft gezegd: *Sta op uit de doden*, en de mens gaat en doet wat hij niet had willen doen, hij zou een andere weg gekozen hebben, maar hij gaat en doet Gods wil. Zo is het onze wil, maar het blijkt, dat het Gods wil en niet onze wil, niet de wil van ons vlees, ook niet van ons vrome vlees is. Veel gemakkelijker kan men uit harde doornen lieflijke

bloemen te voorschijn roepen, dan dat een kind Gods een daad doet, die in God gedaan is. Dat is een voortdurend scheppen en in het aanzijn roepen als uit de doden. De klem is er, het zaad is er, het zaad van het onvergankelijke Woord, maar zal er vrucht gedragen worden, zal er iets in gerechtigheid geschieden, zo moet er kracht van boven komen, kracht uit de opstanding Christi, en dit is de kracht, die opwekt tot een nieuw leven.

Deze waarheid moeten wij vasthouden, dan weten wij, waaraan wij ons hebben te houden, wanneer voortdurend ons alles ontzonken is. De leer, dat de mens na de wedergeboorte iets kan en vermag, voert tenslotte slechts tot huichelarij of tot wanhoop. Maar de belijdenis, dat wij midden in de dood liggen, drijft tot het ootmoedig gebed: *Heere, maak mij levend door Uw Woord*. En dit behoudt in het leven; de Heere komt en verheerlijkt aan een dode Zijn wonderbare macht, zodat een mens gelooft, al ziet hij niets dan het tegendeel. Dat is schoon uitgedrukt in Rom. 6 : 5: *Want indien wij met Hem één plant geworden zijn in de gelijkmaking Zijns doods, zo zullen wij het ook zijn in de gelijkmaking Zijner opstanding*, want in de praktijk worden wij gebracht tot dezelfde dood, zodat alle macht ons ontnomen wordt, zodat er overblijft een zuchtend schepsel, dat roept vanwege zijn dood, ja in het geheel niet meer roept, maar neerligt en dood is. De Heere Jezus wacht niet naar ons, maar wanneer Hij iemand in het leven wil behouden, dan neemt Hij hem als het ware bij de haren en zet hem hier of daar neer, en vraagt naar de gehele wereld niets. Of er kracht is of geen kracht, of er geloof is of niet, de Heere kent de Zijnen. Daar is een gebroken riet, Hij neemt het in Zijn hand, en met dit gebroken riet licht Hij de wereld uit haar voegen,

(Amsterdamsch Zondagsblad, V, blz. 118)

Op 10 januari 1858 preekte Kohlbrugge over 1 Timothéüs 1 : 8: „Doch wij weten, dat de wet goed is, zo iemand die wettelijk gebruikt.”

Hij begint dan met te zeggen: „Ik bid een iegelijk bij de overweging dezer woorden, ze op zichzelf toe te passen en niet aan anderen te denken.” Ook nu dus is Kohlbrugge, zoals altijd in zijn prediking praktikaal. Na gezegd te hebben, dat er een natuurlijke wetskennis is, en één, die door genade in ons hart geschreven is, zegt hij:

„Nu doet men echter in zijn vrees niets anders dan de wet Gods misbruiken; want in het hart is pure vijandschap tegen de wet. Zo ligt men dan met deze wet voortdurend overhoop, want men kan de wet Gods niet gunstig gezind zijn, omdat zij steeds tegen onze begeerten ingaat; en toch neemt men haar ter hand, of omdat men daarvan iets verwacht, of uit vrees, denkende: God straft mij, als ik dit en dat niet doe; Hij straft mij aan vrouw en kind, aan geld en goed, aan huis en hof; ik word niet zalig, kom niet in de hemel. Zulke vrees nu veroorzaakt enkel verkeerdheid en huichelarij, en hoogmoed bovendien..., men wil de wet houden om de straf te ontgaan.

Fijner wordt de zaak, wanneer men het doet om loon. Wel belooft de wet anders niets, maar dit is toch waar: die haar gehouden heeft, zal leven. Nu zoekt men het leven in het houden der wet; men wordt een christen, wordt bekeerd, niet echter tot God bekeerd, maar tot zichzelf. De zaak is echter zeer fijn gesponnen, en lang kan hij, die in waarheid dient, met hem, die om loon dient, samengaan, totdat waarheid en leugen openbaar worden.

Dat alles ligt niet aan de wet, maar aan ons. Niemand kan uit zichzelf God liefhebben, eren en vrezen. Er is niets dan vijandschap, vijandschap jegens God en jegens de naaste. Nu zegt de een of ander: *ik kan Gods gebod niet houden*. Welnu, wie heeft dat van u geëist? God eist van u, dat ge tot Hem komt en belijdt: ik heb de handen verbrand en kan niet werken; ik heb de voeten verbrand en kan niet lopen, ik heb mij

de ogen uitgestoken zodat ik niet kan zien; ik heb mijn hart verhard en kan het niet vertederen. Maar geen mens komt er in waarheid uit zichzelf toe, dit te belijden, maar hij is als een vat, waarin de goddeloosheid is, hetwelk door twee vrouwen, t.w. vrees en zucht naar loon, tussen hemel en aarde gedragen en naar Babel gevoerd wordt.... Geen mens op de ganse aardbodem, geen mens is in staat Gods gebod te houden. Alles in de mens is daartegen, alles is verkeerd. Maar wie ziet het? Wie belijdt het? Wie gelooft het? Alleen die onder de tucht des Heiligen Geestes staat. Hij komt voor God met de belijdenis, dat hij, hijzelf, iedere dag zevenmaal valt, dat zijn ganse doen en denken niets is dan overtreding van het heilige gebod; hij belijdt voor God met een verbrijzeld hart, dat hij op één dag zevenmaal doodgeslagen, overspel bedreven en gestolen heeft, en roept om ontferming. Nu dan, wanneer geen mens Gods wet houden kan noch wil, en alles vijandschap tegen haar is, zullen wij haar dan opheffen? Neen, wij zullen haar wel laten staan. God zal Zijn wet handhaven

Nu komt het rechte gebruik der wet:

God geeft Zijn uitverkorenen een waarachtige belijdenis, zodat zij slechts hun zonde zien en niet de zonde van anderen; zij liggen voor Gods rechterstoel en kennen maar één zondaar, dat zijn zij zelf.... en daarmee komen zij tot God. De wet drijft dezulken om de toevlucht te nemen tot ontferming; zij geven Christus de wet in handen, om Zijn heilige wil en raad te volbrengen. Zij leggen de heilige wet uit hun handen en geven haar over aan de Enige, opdat Hij het doe. God houdt niet op met Zijn wet te komen, totdat Hij de Zijnen gelukkig gemaakt heeft in God begint met de barmhartigheid; dat leert Hij de Zijnen eerst. Hij geeft een week hart, neemt het stenen hart weg en geeft een vlesens hart, dat met de olie der barmhartigheid voortdurend in het leven moet gehouden worden en gehouden wordt.

Nu vraag ik alleen naar zulk een barmhartigheid, waaruit beide, de ere Gods en des naasten nut en voordeel ontspruit. Maar waar blijf ik dan?

Ja, dat is het juist. Komt het ik er tussen, dan is alles verkeerd. Gelukkig hij, die het op zichzelf toepast, dat alles verkeerd is, als ik het ik er tussen komt. Voorwaar, als ik mij houd aan Gods eer en des naasten nut, dan zal ik niet bedrogen uitkomen.... En zolang ik leef, zal ik niet moede worden, om aan alle armen en ellendigen van deze barmhartigheid te getuigen, en mij niet bekommeren om de ondankbaarheid en verkeerdheid des mensen.”

Tot zover Kohlbrugge over dit Schriftwoord.

Hieruit blijkt weer eens zeer duidelijk het tweërlei gebruik van de wet, dat hij leert. In een volgend stukje vinden we het weer op een andere manier gezegd. Ook hier wijst Kohlbrugge er met nadruk op, dat wij ons zelf niet kunnen heiligen, hoewel hij zeer beslist geen vrijbrief geeft om nu er maar op los te zondigen. Het staat in een preek over 2 Kor. 5 : 17, en ook nu vond ik het in het Amsterdams Zondagsblad (Jaargang V, no. 32; het vorige no. 37, 38).

„Maar, zegt de apostel, het oude is voorbij gegaan, ziet het is alles nieuw geworden. Wil hij daarmee zeggen: nu zijn wij volmaakt? Nee, maar dit: alles is voor u klaar en gereed. Wat is dan klaar en gereed? De Geest der heiligmaking, Die is voor u verworven, de kracht is verworven, oprechtheid, waarheid, gerechtigheid is verworven, het is er. Gelijk nu de apostel de Korinthiërs, zo zou ik u door de prediking gaarne daarheen willen brengen, dat gij verstaat, wat gij verliest, en begrijpt, wat voor u verworven is, opdat deze stukken bij ons waar zijn: dat wij in de eerste plaats in ware ootmoed voor de Heere wandelen, dat wij voor Hem blijven arm, ellendig en verbroken; dat de dief een dief blijve, maar in het leven eerlijk zij ; dat de hoereerder een hoereerder zij voor Gods wet, maar in het openbaar en verborgen zich kuis

gedrage; dat hij, die spoedig in drift ontsteekt, zich te allen tijde voor de Heere verootmoedige vanwege zijn drift, maar onder de mensen zachtmoedig zij als een lam; dat hij, die deze of die bijzondere zonden heeft - ieder weet zelf het best waar hem de schoen wringt - begripte en versta: ik mag het niet met een Evangelie bepleisteren, maar, daar er in mij geen kracht is, en ik slechts het oude in mij bevind, moet ik tot U gaan en roepen: *Mijn Man en mijn Bruidegom; mijn Heere en mijn God, dat het toch waar zij wat Gij gezegd hebt.* Dan komt wat de engelen zongen in de nacht: *Vrede op aarde.*”

Nu nog twee kleine stukjes:

„Zo had dan de kamerling teken en zegel, dat begraven was in de dood van Christus zijn gehele oude mens; hij had teken en zegel, dat hij op zichzelf wel niet was veranderd - hij had nog de oude zwarte huid - doch dat hij voor God stond als een nieuwe mens; hij heeft de feestklederen, de wisselklederen van Jezus ontvangen, en heeft de priesterlijke hoed op. Is het nu zeker, dat Christus is opgestaan, dan kunnen dood en duivel en graf mij niet meer houden, want wat Hij is opgestaan, dat is Hij Gode opgestaan, en Hij heeft het voor mij gedaan; Hij leeft, en is mijn Voorspraak in de hemel; Hij geeft genadiglijk Zijn Heilige Geest, en Deze zal mij leren en leiden, opdat u dit ellendig leven, hoewel onrein, nochtans rein doorkome.”

En tenslotte:

„Kentekenen van genade ziet het arglistige hart in vermeende vordering in de heiligmaking, maar daar men slechts de kreeftengang waarneemt, zo wordt de genade terzijde gesteld en de mens sluit de deur tot de eeuwige vreugde en tot de vrijheid van zonde en ongerechtigheid voor zichzelf toe met een „indien, dan”, - indien ik de zonde niet meer doe, indien ik tot de rechtvaardigheid zal gekomen zijn, dan zal ik vrijmoedigheid hebben om op genade te hopen en om te geloven, dat de genade er ook voor mij is -. Zó gaat het velen, en met dat al is er een vleselijke rust, alsof men zalig kon worden, zonder voor God, met betrekking tot Zijn eeuwiggeldende wet, zó te staan gelijk het behoort. En met een in slaap gewiegd geweten droomt men van een genade, waarvan men telkens, als men door het Woord wordt wakker geschud, wel gevoelt, dat men haar in waarheid niet deelachtig is.”

En met deze ernstige waarschuwing van Kohlbrugge willen we dit hoofdstuk besluiten. Het wordt tijd, dat we het verhaal van zijn levensloop weer voortzetten, om daarna terug te komen op het werk van de Heilige Geest.

6. EENZAAM EN VERSTOTEN

De meerderheid der predikanten in het Wupperthal wilde Kohlbrugge voor hun gemeenten behouden. Hij verzocht dan ook het Koninklijk Consistorie te Koblenz hem toe te laten tot de beroepbare kandidaten in de Rijnlandse Landskerk. Dit verzoek is echter afgewezen. Formeel pas in april 1834, toen Kohlbrugge alweer terug was, maar minister Altenstein had voordien al aanbevolen om alle kansels van de Rijnprovincie voor Kohlbrugge gesloten te houden. Waarom? Zeker vooral hierom, dat Kohlbrugge tegen de invoering van een verplichte liturgie en een nieuwe kerkorde was.

Ds. Klugkist Hesse schrijft hierover het volgende: „Zestienmaal had Kohlbrugge in Nederland op de kansel gestaan, toen werd hij daar voorgoed naar beneden gehaald; en precies zestienmaal heeft hij in het Wuppertal gepreekt, toen werd de kerk voor hem toegesloten. Wat heeft daartoe geleid? Er waren immers velen, die hem te Elberfeld wilden houden, ja, er werden reeds onderhandelingen gevoerd over een colloquium (gesprek) te Koblenz om zijn leer te onderzoeken en hem op grond daarvan een beroep als predikant in het Rijnland te bezorgen. Toen echter kwam er plotseling en voor Kohlbrugge en zijn vrienden totaal onverwacht, een schrijven uit Berlijn, dat alle kansels van het Rijnland hem ontzegd waren. De oorzaak van deze noodlottige maatregel ligt hierin, dat Kohlbrugge zich al te onvoorzichtig en afkeurend uitliet over een instelling, die een stokpaardje was van koning Friedrich Wilhelm III (van Pruisen) en die hij ten dele met geweld de gemeenten wilde opdringen, over de **Union** (vereniging van Lutherse en Hervormde in één kerkverband) en de nieuwe kerkorde, die echter de Nederrijnse Kerk in de zelfstandigheid, die zij tot dusver had gehad, de doodsteek heeft toegebracht.

Men moet zich immers eens goed indenken wat destijds de nieuwe **Agenda** (verplichte liturgie) verwachtte van de oude Hervormde gemeenten. In de orde van dienst, die aan de provinciale synode in 1830 te Keulen werd voorgelegd, was sprake van een „priesterlijk ornaat, van een altaar, van gebeden op de Maria-dagen, van biechttoespraken, absolutie, van een doopformule, die als volgt luidde: *Neem aan het teken des kruises op voorhoofd en borst!* enz.

Wat waren al deze dingen toch klappen in het gezicht van de leerstellingen, zoals zij tot dusver in de Hervormde Kerk waren gehuldigd. Daarbij was het zoiets als een verzoeking, dat met het principieel aannemen van de Agenda voor de predikanten de bevoegdheid verbonden was, een uittreksel uit de liturgie, de zgn. de kleine liturgie, te gebruiken en zodoende althans op enkele punten de eenvoudige en sobere vorm van de eredienst te redden.

Het is de koninklijke commissaris, bisschop Ross, hierdoor gelukt op de provinciale synode van het Rijnland de Union en de Agenda er door te krijgen. Maar de gemeenten, die nog besef hadden van haar afkomst en niet konden vergeten dat zij eens zelfstandig de oude presbyteriale kerkorde hadden gehandhaafd, protesteerden heftig. Vooral Gottfried Daniël Krummacher en zijn vrienden vormden zoiets als een middelpunt van een oppositie; terwijl andere predikanten de nieuwe wetten minder tragisch schenen op te nemen.

In deze dagen van onrust en opwindning kwam nu ook Kohlbrugge. Het spreekt vanzelf, dat hem om zijn mening gevraagd werd; het spreekt vanzelf, dat hij ook hier aan de zijde van die eerwaardige predikant werd gevonden. Hij verklaarde het

aannemen van de kerkorde en de Agenda als een verderf voor de gemeente te Elberfeld. „Om alles”, zo riep hij uit, „mag de Hervormde Gemeente van Elberfeld niet komen onder de heerschappij van een belijdenisloos kerkbestuur.” Dat was scherp, misschien al te scherp, want „belijdenisloos” kon men het kerkbestuur niet noemen, ook al tastte het zeer zeker de Hervormde belijdenis aan.

Deze uiting kostte Kohlbrugge zijn toekomst. Zij moet minister Altenstein ter ore gekomen zijn. Het antwoord uit Berlijn was het bovengenoemde: *alle kansels van de Rijnprovincie dienen voor Dr. H. F. Kohlbrugge gesloten te worden.*

Wel trachtten vrienden, die hij te Elberfeld gekregen had, de gebroeders Von der Heydt, die vooral ook met de kroonprins, de latere koning Friedrich Wilhelm IV, bekend en bevriend waren, het voor Kohlbrugge op te nemen, en de kroonprins zal het zijne beproefd hebben. Maar het gelukte hem niet. Door niets kon men de oude koning bitterder krenken dan door zijn stokpaardje van Union en Agenda aan te tasten. Voor de tweede maal stond Kohlbrugge op straat.”

(Kerkbladje, jrg. LI, blz. 205)

4 januari 1834 verliet Kohlbrugge Elberfeld om naar Utrecht terug te keren. Op de laatste dag van zijn verblijf in Elberfeld werd hij door een oude vrouw getroost met Psalm 113: „Hij richt de geringe op uit het stof, om hem te doen zitten bij de prinsen, bij de prinsen zijns volks.”

31 oktober 1834 treedt hij voor de tweede maal in het huwelijk met Urseline Philippine barones van Verschuier uit Nijmegen. Zij was in 1794 geboren, dus wat ouder dan Kohlbrugge, en hij heeft in haar een uitnemende vrouw gehad. Zij was het in theologisch opzicht volkomen met hem eens en ze is hem tot een grote steun geweest. Na lang zoeken vond men eindelijk een predikant, die het aandurfde om Kohlbrugges huwelijk kerkelijk te bevestigen. Op het laatste ogenblik trok deze zich ook terug, bang om in conflict met de kerk te raken. De burgemeester heeft toen bij de sluiting van het huwelijk een gebed uitgesproken. Uit dit huwelijk werd een dochter Antje geboren, die later in het huwelijk trad met de Weense hoogleraar Eduard Böhl.

In 1834 kwam in ons land de Afscheiding uit de Hervormde Kerk. Met De Cock en Brummelkamp, die de leiders van deze beweging werden, was Kohlbrugge bevriend, zodat het ons niet hoeft te verwonderen, dat hij toen De Cock in moeilijkheden kwam, deze een vriendelijke brief schreef.

Bovendien kon Kohlbrugge uit ervaring spreken. Toch blijkt uit deze brief al vrij duidelijk zijn standpunt. Kohlbrugge voelt nl. niets voor actief handelen, en al in deze brief waarschuwt hij tegen daadwerkelijke afscheiding. Men heeft ook in deze kwestie vaak Kohlbrugge verkeerd begrepen, misschien ook wel niet willen begrijpen. Kohlbrugge schrijft aan De Cock o.m.:....Ware ik predikant geweest, dat is, had ik handoplegging ontvangen, gelijk gij, ik ware mijn bediening blijven waarnemen. Vervolging en dienaangaande beroving van geld en goed heb ik mij mogen getroosten, en ik had ze mij verder laten getroosten, al waren geldboeten, gevangenisstraf en dergelijke de gevolgen geweest. Uit de ene plaats gejaagd, had ik mij naar de andere begeven en daar gepredikt.

Niet geschorst, waart gij predikant van de gemeente te Ulrum, geschorst zijt gij het van de gemeente te Ulrum en van alle gemeenten waar men u horen wil. Ik zeg niet, dat u het daarom ook zo doen zou, maar ik deed het zo, indien ik predikant der Gereformeerde Gemeente en geschorst ware. Ik liet het stenen gebouw en de houten preekstoel staan waar het stond, verzette mij tegen elke gewelddadigheid, die de één of ander zou willen voorstellen ter mijner bescherming tegen het wettig bestuur, en

liet met mij doen wat men goed vond. Geweld hebben de apostelen niet gebruikt, kracht of geweld van mensen, vleselijke wapenen doen het ook niet, maar zijn een gruwel in Gods ogen, en zijn altoos nadelig voor de zaak der waarheid, zoals de geschiedenis der Hussieten duidelijk bewijst.

Passief moeten wij zijn in alles; daarmee verwerven wij ons wel geen vrienden, maar dat doet er niet toe. Die er op in willen slaan, zijn helpers van de duivel....”

Duidelijker wordt Kohlbrugge iets verder in de brief:

„Intussen hoor ik, dat gij voortgaat met uw ambt waar te nemen. Zo dit zo is, verheug ik mij, en ben in mijn geest u op zijde. Evenwel ben ik er nog niet van verzekerd, want uit de brief aan zuster Verschuur geschreven, blijkt dat gij mijn mening zó had opgevat, alsof de gemeente geweld met geweld moest keren, en gij u aan het hoofd daarvan moest stellen. Ik gruw van zulk een leer; althans weet gij nu mijn mening.... Gij blijft passief en latende na ingediend protest, waar zulks behoort, kerk en preekstoel staan waar ze staan, gaat gij voort in uw ambt op een buitengewone wijze, vergetende alles wat achter u is, en houdende de stenen kerk en preekstoel voor zodanig in de grond gezonken als kwam zij er nooit weer uit. De gemeente handelt evenzo en verder, geheel passief, niet vergetende, dat wij tot lijden gezet zijn. Bezit uw ziel in lijdzaamheid.”

Helaas heeft De Cock meer geluisterd naar Ds. Scholte van Doeveren. Hoe men ook verder over de Afscheiding denken moge, in elk geval kan niemand zeggen dat Kohlbrugge hiertoe aangespoord heeft. Wel ziet hij de mogelijkheid onder ogen van afgescheiden worden, maar zelf zich afscheiden, daaraan heeft hij nooit willen denken.

Bovendien ziet Kohlbrugge op den duur ook in, dat hij het met de leer der Afscheidenen niet eens is. Hij merkt dat op in het verwerpen van zijn preek over Rom. 7 : 14. Ik vond dit in elk geval in één van de brieven uit de verzameling, die door Böhl uitgegeven is:

Sedert gij L. gesproken hebt, is hij nog niet weder bij ons geweest; op oudejaarsavond is er veel op zijn gezelschap omgegaan; L. heeft in zijn gebed beleden, dat zij allen zo gezondigd hadden, daar zij, met de afgescheidenen toch één volk zijnde, zo lang over woorden of bijzaken in twist en verdeeldheid hadden geleefd. Zij hebben zich allen verblijd over die éénswording; gisteren was één hunner bij mij. Ik vroeg hem of mijn preek over Rom. 7 niet oorzaak van al die twist was geweest. Hij zeide: ja. Daarop vroeg ik of de afgescheidenen hun dan verklaard hadden, dat zij het met hen over die preek eens waren geworden. Antwoord: neen. Ik vroeg, waarop die eenswording, en wat zij op de oudejaarsavond ondervonden hadden, dan berustte. Hierop kon hij niet antwoorden dan: het moest toch van God wezen, waarop ik hem gezegd heb, dat zij allen tezamen met de preek tot de afgescheidenen zouden gaan en hun overeenstemming vragen, en dat zij die niet krijgende, de preek moesten aan stukken scheuren en zo die steen des aanstoots uit hun midden werpen, aangezien hij zelf gevoelde, dat hun eenswording van God was, en met die preek niet kon blijven bestaan; maar dat zij Hebr. 5 : 4- 8 niet zouden kunnen aan stukken scheuren.”

In een brief aan zijn vriend Van Heumen, schoolmeester te Delft, schrijft Kohlbrugge in 1835: „Als iemand er mij naar vraagt, zeg ik niet, zoals gij, dat hij het doe uit den gelove; neen, maar dat hij, zo hij in de Heere staat, het niet doen kan of zal, aangezien een ieder gelovige reeds lang afgescheiden is geworden; zich óf daar zullende vervoegen en vervoegende, waar zich een getuige Christi bevindt, en zich aan dezelve

aansluitende; óf zo dezelve te zijner plaatse niet is, zelf getuigende tegen alles wat afwijkt van de gezonde leer, en leidende voor het overige een patriarchaal leven. Maar wat de tegenwoordig gedreven Afscheiding aangaat, dat dezelve niets anders is dan een strik des duivels, brengende hen allen tot één corpus, om ze zo onder de wet te houden, nadat zij de waarheid Christi versmaad hebben, die hun is gepredikt geworden door hen, die de Heere daartoe getrouw heeft geacht en zijnde een rechtvaardig oordeel over hen, en een weg van openbaarmaking, van alles wat naar den vleese is, zoals nimmer te voren.”

In 1839 schrijft Brummelkamp aan Kohlbrugge in naam van de classis met het verzoek op te geven de redenen waarom hij zich van de Afscheiden tot nu toe verwijderd had, en of hij, indien hij een wettig beroep kreeg, die roeping zou willen aannemen. Kohlbrugge gaat hier zeer uitvoerig op in en schrijft o.m. het volgende:

„...voordat er een Afscheiden Gemeente was, is er een zonde begaan, is er onschuldig bloed vergoten gelaten, dat de vloek heeft doen kleven ook op deze en die, die de afscheiding begonnen, voortgezet en tot hiertoe tezamen gehouden hebben, en dat hetzij men zich daarvan bewust of onbewust was; op allen kleeft dat oordeel, die de zonde begaan of zich aan de eergeters van dat bloed aangesloten hebben, en die, zo lang het eigen er niet mede gemoeid was, gehoorzaamd hebben; zonder die zonde was er zeker geen afscheiding gekomen, en gijlieden had het heil des Heeren gezien met kracht, met wonderen en met tekenen van de God Israëls. En nu gewis, Brummelkamp! zo Hand. 2 : 42 niet tegen ulieden zal getuigen, zo merkt er op en valt in de schuld, want in die zonde ligt geheel ulieder verdere weg en loop en lijden.

En zo is dan hetgeen gij schrijft, dat ik mij van ulieden verwijderd heb, wat tenminste de Afscheiden van Utrecht en zelfs van vele andere plaatsen in ons land aangaat, een onrechtvaardige gedachte van u. Te Utrecht hebben zij tot één toe allen vóór de Afscheiding persoonlijk omgang met mij gehad. Ik bleef altijd thuis, om een iegelijk met des Heeren Woord en met de vertroosting, waarmede de Heere mij vertroostte, te dienen. Zij hebben mij, de één voor, de ander na, verlaten, zich stotende aan dat Woord.

Zo heb ik mij ook niet op mijzelf gehouden, gelijk gij schrijft. De Heere heeft mij bij Zich gehouden en geeft mij voortdurend wandelingen onder diegenen, die voor Zijn aangezicht staan. Wat kon ik arme man doen? Eerst uitgesloten van het Lutherse Consistorie, toen drie jaren gekweld van alles wat heerschappij usurpeert in de Hervormde Kerk, en uitgesloten ten laatste met vrouw en kinderen van het lidmaatschap en de sacramenten; toen door het Pruisische ministerie van de kansel der Rijnprovinciën voor altijd verbannen, omdat ik geen Union of Agenda goed kon heten; toen bij mijn terugkomst slechts door een enkele getroost, van schier allen verworpen; toen is men met een Afscheiding op de been gekomen, men heeft mij niet gezocht, niet gevraagd, wat moest ik doen? Moest ik Scholte of een ander voorganger der Afscheiden nalopen en zeggen: Neem mij toch in uw midden op? Laat mij meedoen, ik moet mede zitting hebben, mede synode houden, mede wetten en bestellingen maken? Zo had ik mij dan ongeroepen moeten indringen, en dat in een tijd dat men het goede pand, dat de Heere mij heeft toebetrouwd, op het hevigst begonnen was te verachten? In een tijd toen de Heere mij deed zien en onbewimpeld getuigen, dat juist zij, die het meest van de gerechtigheid Christi spraken, zo weinig tot die gerechtigheid Gods, geopenbaard in het evangelie des Gezalfden, kwamen, dat zij, in stede daarvan, toen zij bezig waren ook gelijk zij zelden, de Heere een tempel te bouwen, juist die terzijde legden, die van de gerechtigheid getuigde naar de wille Gods en op Zijn heilige last...

Verworpen vóór de Afscheiding, heb ik de Afscheiding zien ontstaan; wie kon mijn toevlucht zijn? Verworpen zijnde van diegenen, die ik liefhad - niemand dan de Heere, mijn God, mijn troost en mijn deel, dat is de levende God. Die was niet doof voor mijn geroep, mijn klagen. Welk een droefheid was het toch voor mij, die Jezus achterna gesmeekt had, dat de Heere voor Land en Kerk zou opstaan, dat ik, toen Hij mij Zijn heil geopenbaard had, en ik er van kwam te getuigen, dat getuigenis en alzo de Heere der heerlijkheid verworpen zag, en inmiddels allen aan het werk zag gaan om zich een kerk te bouwen....

Zeg aan die mannen, Brummelkamp, zeg aan die mannen des Heeren woord:

1. De akker waarop, en de zaaier door wie de afscheiding het eerste gezaaid werd, en gelijk zij gezaaid werd, zijn vervloekt van de Heere Zebaoth, de sterke en geweldige God, Die met Zijn getuigenis niet laat spotten, Die woont bij degene, die van een verslagen en verbroken geest is, en die voor Zijn Woord beeft, Die de nederige uit het stof verheft, maar de verwachting der huichelaren doet vergaan en de afvalligen doet wonen in het dorre.

2. De leer uwer gemeente is niet de leer Christi, is niet een wandelen naar Geest, maar naar vlees, en de geest, die nog onder ti is uitgegaan, is een leugengeest in de mond aller uwer profeten, en uw werken zijn niet vol bevonden voor God; maar gijlieden hebt des Heeren wet verlaten en loopt goden na, die geen goden zijn, maar Baä-Peors (-Berith) ...

Opzichthens ulieden antwoord ik, dat zo weinig ik de Afgescheiden Gemeente in haar ontstaan als zodanig, als Gemeente des Heeren erken, ik haar allerminst als zodanig erken voor het tegenwoordige. Want in de wijze waarop de Afgescheiden Gemeenten haar erkenning bekomen hebben of dezelve zoeken, hebben zij zich tot een sekte gemaakt en getoond, dat zij zelf niet geloven de Gemeente des Heeren te zijn....”

De woorden klinken hard, maar uit het vervolg van de brief blijkt, dat Kohlbrugge niet anders kan dan zo vermanen, maar dat hij hoopt daardoor te behouden.

„Brummelkamp! verdraag mijn woorden in zachtmoedigheid en neem ze aan gelijk ze zijn, des Heeren, en gelijk gij mij kent: recht en slecht. Verwerp ze niet, want het zal u niet goed zijn. Ik ben ulieden niet vijandig, integendeel allen, die u. vijandig zijn, zullen het oordeel dragen; het Gouvernement en de Gouvernementskerk hebben gezondigd met u te vervolgen, te kwellen, te martelen; niet-Afgescheidenen, die daar zeggen: ‚Wij belijden uw leer, wij zijn uw broeders, hebben gezondigd dat zij zich niet bij u gevoegd hebben; maar gijlieden hebt, hetzij dadelijk, hetzij door gemeenschap gezondigd, dat gij, een tempel bouwende, de Hoeksteen Gods verworpen hebt, de alleengeboren Zoon van God, Die de hemel tot Zijn troon heeft en de aarde tot een voetbank Zijner voeten. Ik weet en gevoel het, dat mijn redenen u niet aangenaam kunnen zijn, en zou altoos de gelegenheid ontweken hebben om het u zo openbaar in geschrift te zeggen, niet om mijnentwil, maar om uwentwil, omdat de verwerping dezer woorden, in de Naam des Heeren tot u gebracht, u zwaar zal vallen; en ook omdat ik diegenen haat, die van alles bij u gaarne gebruik maken, om een steen op u te werpen, en zijn toch zelf gruwelijke werkers der ongerechtigheid en even afgrijselijke hoereerders, maar nu gij mij, van mijn kant ongezoekt, er toe genodigd hebt, zou uw bloed op mijn kop staan zo ik des Heeren Woord niet bracht, hetzij gij het doet, hetzij gij het laat. Wilt gij des Heeren wil verstaan en doen, zo bekeer u tot de Heere met uw ganse hart en met uw ganse ziel en zwerf niet om. Geef de verkregen vrijheid van leer en kerken bij de maker terug, van wie gij ze ontvangen hebt. Ontbind de gehele Afgescheiden Gemeente als zodanig, onderwerp u aan de leer Christi in waarheid; doe dat evangelie, die Jezus en die Geest (die gij hebt) uit het midden van u weg, want het

is niet het evangelie van de volzalige God, het is niet die Jezus, Die gezegd heeft: "Ziet, ik kom haastelijk, het is niet die Heilige Geest - ik spreek hier van uw leer en godsdienst die gij drijft, niet van deze en gene arme en verdwaalde, die horen zal en waarvan geschreven staat: *het overblijfsel zal wederkeren*.

Brunmelkamp, gij hebt mij geen leed gedaan, de mannen, voor wie gij schreef, ook niet, integendeel, zij vragen mij - maar wat vraagt gij naar mij, ik naar u? Ik zie de grond waarop gij bouwt; ik kan tot u komen als een dienstknecht mijns Gods, tot u, tot elk in het bijzonder, ook tot die mannen; maar ik kan tot geen Afgescheiden Gemeente komen, zo als ze ontstaan, voortgezet en nu erkend is, zonder haar allereerst te prediken, dat haar grond was en haar geheel bestaan is nietigheid, en dat men naar het vlees wandelt.

Ik kan er niet in komen, zonder de afgescheiden gemeente als zodanig af te breken met het getuigenis van Jezus, een schuldenaar ben ik een iegelijk in den lande, die mij naar het Woord des Heeren vraagt; maar in het karakter van Afgescheiden Gemeente mij beroepen, daartoe hebt gij u als zodanig willende doen gelden, noch recht, noch autoriteit, want uw bestaan als zodanig is zonde."

(Amsterdamsch Zondagsblad, VII, 40)

Ter verduidelijking diene, dat in 1839 de Afgescheidenen erkenning vroegen aan de koning als „Christelijk Afgescheiden Gemeente.” Belangrijker voor Kohlbrugge is echter het leerstellige verschil tussen hem en de Afgescheidenen. Scholte heeft zelfs een formele veroordeling van Kohlbrugges preek doorgezet. Hier zijn trouwens ook wel persoonlijke geschillen tussen gekomen. Dr. K. de Groot vertelt hier tenminste over in zijn boek „Kohlbrugge en Kuyper in hun wederzijds contact.” Kohlbrugge heeft zich vaak zeer scherp uitgelaten over zijn voormalige vriend. Toen Scholte later naar Amerika vertrok, merkte hij zelfs op, dat het land nu van een aantal hypocrieten gezuiverd werd. De Groot verklaart dit als volgt:

„Men heeft van bepaalde zijde Kohlbrugges schampere uitingen over zijn vroegere vriend wel verklaard als bewijzen voor zijn afkeer van de Afscheiding en van de mensen die daartoe waren overgegaan omdat ze zijn preek over Romeinen 7 : 14 niet wilden onderschrijven. Ongetwijfeld meende Kohlbrugge dat wie het met zijn uitleg over eigen vleselijkheid en zijn oordeel over eigen heiliging niet eens konden zijn, Gods Woord niet recht verstonden. Maar veel later eens gevraagd naar zijn verhouding met Scholte ten tijde van de Afscheiding, doet Kohlbrugge over Scholtes karakter en optreden tegen zijn vroegere vriend aan wie hij zoveel te danken had (Kohlbrugge had hem geholpen bij de studie), nog een ander boekje open. Graag doet hij dat niet. „Op mijn kofferkamer staat een grote kist vol brieven en documenten, Waarmee ik nog al enigen zou kunnen compromitteren, zo ik niet steeds zulke wapenen versmaad had”, zo begint hij zijn desbetreffende mededeling.

En het slot ervan luidt aldus: „ik heb geen lust daarvan papieren op te zoeken. Begrijp ook niet waartoe die oude koeien uit de sloot opgehaald worden. Ik ben dit en zo veler ondank vergeten, en vergeet ze nog telkens, waar bleef ook anders mijn zielsrust. Doe wel en zie niet om. Ik belieft in geen chroniek te komen, al was die honderd maal in mijn avantage (voordeel). Wat begrip heeft een verdwaasde ervan om niet alleen de rok te laten, maar ook de mantel en Gode de wraak te laten - hij verdraait alles.”

Het blijkt dan dat Kohlbrugge Scholte's moeder voor hem gedane uitgaven betaald had. Het was een vrij hoog bedrag, hoeveel precies wist Kohlbrugge niet meer; het kan f 350,- of f 700,- geweest zijn. Geruime tijd later komt Scholte er mee aan, dat hij notities van zijn overleden moeder gevonden had. Helaas had Kohlbrugge indertijd geen kwitantie van de voldane rekening gevraagd. Het is inderdaad niet zakelijk, maar

onder vrienden doet men dat meestal niet. Kohlbrugge vertelt dan in een brief, dat Scholte het geld kwam opvragen. “Dit deed hij in een tijd, toen ik van mijn ambt ontzet was en tengevolge daarvan ook de lessen mij opgezegd waren en ik dus niets had, terwijl hij er goed en ruim inzat. Ik zeide zeer kalm: ik ben uw moeder niets schuldig gebleven. Hij vroeg om bewijs. Toen werd ik op het diepste verontwaardigd over zulk een ondank, daar hij zijn gehele morele opkomst mij verschuldigd was, en zeide: Staat gij er op?

Hij: ja.

Ik: goed gij zult ze hebben. En ik heb ze hem betaald, wanneer weet ik niet meer. Toen ik betaald had, had hij de laagheid om van interesten te spreken.”

In elk geval hebben dus persoonlijke factoren ook een rol gespeeld. Maar voor Kohlbrugge blijft het belangrijkste, dat hij de verlossing van God verwacht en niet van eigen activiteiten. Het gaat hem om Gods eer en Gods gebed. Ook later blijft hij consequent bij zijn weigering.

In 1865 wijst hij het verzoek om te komen preken door de scriba van een Christelijk Afscheiden Gemeente hem gedaan, af: „Veroorloof mij te herhalen, wat ik reeds meermalen bij dergelijke menigvuldige verzoeken, gelijk de uwe, geantwoord heb. Mijn plicht en roeping is te Elberfeld bij mijn eigen gemeente, en ik gevoel verder geen roeping, zo ik een enkele reis met een gerust geweten van hier kan dan op te treden in een Lands Kerk.”

En ook later nog eens antwoordt hij: „dat ik mij alleen en uitsluitend geroepen gevoel om het Woord Gods te prediken in de vanouds bestaande Landskerk en dat ik in nevenkerken geen heil zie en ook nimmer gezien heb.”

In 1863 schrijft hij aan een vriend, Lucas Smit te Westmaas het volgende:

„In 1833 verscheen van mij een leerrede over Rom. 7 : 14. Zij die spoedig daarop de afscheiding invoerden, verwierpen die leerrede en beschuldigden mij van antinomismus of wetbestrijding. Ik doorliep toen alle boeken, die ooit van de antinomianen uitgegeven zijn. Dat noemde ik en dat noem ik nog onschuldig bloed vergieten, iemand te beschuldigen (van die ketterij aller ketterijen, waarvan mijn ziel een afschuw heeft. Zij verwierpen in mijn persoon het getuigenis, waarin de redding van kerk en land lag. Tegen al mijn waarschuwingen aan werd de afscheiding begonnen en doorgezet. Honderden die zich afscheidden, vraagden eerst bij mij aan, ik zou hun in de Naam des Heeren zeggen, wat hier de rechte weg ware, hetwelk zij dan aanhoorden: weder en weder komende, zeiden zij eindelijk, zij hadden er geen licht in, en scheidden zich intussen spoedig daarop af. Zij, die de kerk waren, gingen kerkjes stichten, lieten zich door deels onbekeerde jongens drijven om naar het vlees te kunnen wandelen en verwierpen in mij de van God gezondene en door veel lijden toebereide getuige, die weer met de leer kwam welke God op het hoogst verhoogt en de mens op het diepst verootmoedigt. Die ik lief had, keerden mij de rug toe en de vijanden hadden hun wil.

Zo stonden de zaken toen; nu zijn wij ongeveer 24 jaren verder en de vijand heeft alles in. ‘t Is geschied onder Gods rechtvaardig oordeel en hoge toelating, gelijk het opkomen van koning Saul en zijn regering. Mochten er weinigen gevonden worden, die het de vroegeren napraten om mij te betichten van een ketterij, waarvan ik een afschuw heb. Onder afgescheidenen en niet-afgescheidenen zijn die mijn broeders en zusters zijn in de Heere. Moest ik in Holland thans leven zonder zelf te prediken, ik zou gaan waar ik het groene gras vond, ‘t zij niet of wel afgescheiden, latende het verdere aan de Heere over, zonder iets terug te nemen van mijn getuigenis hetzij links

of rechts.”

Zo blijft Kohlbrugge alleen en eenzaam achter in Utrecht. In 1836 stierf zijn grootmoeder. In zijn *Tale Kanaäns* zegt Kohlbrugge: „Ik had een grootmoeder die Lois heette.” Zij heeft voor zijn geestelijke vorming heel veel betekend. Nog geen jaar later sterft ook zijn moeder. In 1844 heeft men geprobeerd om hem professor in Leiden in de oosterse talen te maken. Ook dit is mislukt.

Wel studeerde Kohlbrugge in deze tijd veel. Hij geeft enige boeken uit, waaronder we vooral willen noemen zijn verklaring over Romeinen 7 in zijn geheel en een beschouwing over Mattheüs 1. Het is in het Duits geschreven en later door Van Heumen in het Nederlands vertaald. Ook dit boek wekte grote beroering, zoals u in een vorig hoofdstuk hebt kunnen lezen.

Wel hield Kohlbrugge een enorme briefwisseling, waarin hij voor velen zich een uitnemend zielszorger betoonde. Ik wil hier nog één brief overnemen over de kwestie der vaccinatie. Capadose heeft in die jaren fel geschreven tegen het Inenten. De gebroeders De Clercq hebben hierover meermalen Kohlbrugges advies gevraagd. Kohlbrugge heeft zelf zijn kinderen niet laten inenten; hij schrijft zelfs ergens over „de afgodische vaccine.” In het - als men Kohlbrugge bestudeert onmisbare - boek van Locher, *Toelichting en Verweer*, vond ik de volgende brief over deze kwestie, die wel heel duidelijk Kohlbrugges standpunt in deze te kennen geeft. Ik neem deze brief ook weer geheel over om alle misverstanden te vermijden. Locher waarschuwt terecht voor het hachelijke om lange tijd later correspondenties te bespreken. Er worden immers toestanden en uitingen besproken, die we vaak niet meer kunnen nagaan. Maar erger wordt dit als men maar een paar zinnen citeert, hetzij uit een preek of een brief en een gesprek. Hier volgt dan een brief uit het jaar 1845 aan een vriend van Kohlbrugge:

„Geliefde broeder in de Heere onze Heiland.

Op uw vraag omtrent het inenten deel ik u gaarne mijn gevoelens mee. Er komen in dit leven een menigte van dingen voor, waaromtrent wij niets vinden in de Schrift, dat voor of tegen is; op dergelijke dingen te antwoorden is hoogst kritiek, omdat het dingen zijn, waarvan het doen en laten geheel afhangt van de stand des vragen, die soms met het doen of laten beide zondigt of geen zonde doet. In dergelijke gevallen ligt het zondigen nader dan het niet zondigen, omdat het dobberend vragen twijfel tot grond heeft, want zodra iemand vraagt, zou ik dat doen of niet doen. Zit er in zijn hart de veronderstelling, dat het mogelijk zou kunnen zijn, dat hij kwaad deed. Als men zegt of denkt: Als ik wist, dat ik er kwaad mee deed, zou ik het niet doen, wandelt men in deze niet in eenvoudigheid; een eenvoudige gaat zijn weg naar liet licht en inzien dat hij er in heeft, maar zodra hij bedenkingen van goed en kwaad koestert ligt er een klem.

Zou u dat inenten laten omdat u denkt, men zou mij anders niet voor vol houden, terwijl er in uw gemoed op zichzelf dienaangaande geen ding er tegen is, zo laat het toch niet om anderen; die liefde heeft zal er u niet om oordelen, zo gij zulks met een vrij gemoed voor God gaat doen, ik althans zal er u niet om oordelen.

Maar zijn er onder de vrienden, die in eenvoudigheid daaraan aanstoot zouden nemen, zo laat het, niet om des oordeels wil, waarmee men u alsdan zoude oordelen, maar om der liefde wille. Meent u in gemoede evenwel, dat uw plicht en roeping u als vader gebiedt uw kind te laten inenten, zo gaat uw gevoel van hetgeen uw vaderplicht is voor, en u zult in liefde verdragen wat zulks niet goedkeurt. Hebt gij uw vorige

kinderen laten inenten, zo laat dit niet on-ingeënt, als u voor u geen bezwaar daarin hebt, maar zo gij twijfelt in uw gemoed, denkende daarin misschien te zondigen, of zo daar toch enige schalkheid achter zit, zodat gij geen vrije baan voelt, zo laat het, en bid de Vader der lichten, dat Hij u in deze als in alle andere dingen lere te doen wat Hem welbehaaglijk is, en te laten wat gij om mensen zoudt laten of doen, of om vroom te wezen waar geen vroomheid te pas komt, maar een vrij gemoed voor de Heere.

Ik heb een vader gekend, die zeer tegen de inenting ijvert, de drijfveer was om zo wat te wezen, wat hij toch niet was. En er zich op te goed te doen, dat hij dit en andere dingen niet deed. Zijn kind stierf aan de pokken, hij was radeloos en naderhand voor de inenting. Had hij met een vrij gemoed voor de Heere het gelaten, hij had de reden van de dood zijns kinds niet in het niet-inenten gezocht. U ziet, dat ik vóór alle dingen daarheen wil, dat een menskind met vrijheid des gewetens en Heilige Geest handele, in eenvoudigheid Christi, naar hetgeen hij weet, en niets doe of late om bijredenen.

De farizeeën ijverden voor de wet, en deden en lieten vele dingen om de wet overeind te houden en te bewaren, en hadden allerlei stelregels van hetgeen men te laten had, anders was men geen goede farizeeër, en intussen doodden zij de Heere, hun Wetgever en Koning. Zo iemand meent: dat moet ik om God doen en laten, die wete, dat God de Heere met zulk doen en laten niet gediend is; die de Heere aanhangen hebben gebaande wegen in hun harten. Zolang gij dan geen licht in deze zaak hebt, zo houdt ook dat de Heere voor, en Hij zal u ook hierin op de wagen zetten, die recht voor zich uitgaat zonder ommezien of ommekeer daarheen. Ik meen, dat mijn particulier gevoelen in deze zaak een ander niet tot regel wezen moet, maar dat een iegelijk zich deze regel gezet hebbe, dat hij met de Heere en voor Zijn aangezicht recht doorga. Daar ik tot een verstandige spreek, hoop ik, dat dit tot u voldoende zal wezen.”

H. F. Kohlbrugge

Me dunkt inderdaad dat dit duidelijk genoeg is. Het gaat Kohlbrugge er om, dat men eenvoudig en recht voor 's Heeren aangezicht wandele. Had men zich door hem laten raden, dan zou veel getwist - onnodig getwist - over vaccinatie, verzekering, enz. enz., voorkomen zijn. Zuiver Schriftuurlijk ook is hier Kohlbrugge, want hij geeft precies dezelfde raad als Paulus over het vlees-eten, waarbij we bedenken moeten, dat het vlees in de oudheid verkocht werd door de priesters bij de afgodentempels, waar het vlees geofferd, dus de afgoden gewijd was.

7. OPNIEUW NAAR ELBERFELD

Op de 14e augustus 1845 verliet Kohlbrugge op medisch advies Nederland om in Godesberg herstel van krachten te zoeken. Ook zijn vrouw en zijn toen tienjarige dochter Anna reisden mee. Zijn vrouw schreef enkele maanden later in een brief: „Ik bad, ik smeekte, ik worstelde om een klein vissersdorp, en het behaagde de Heere mij niet te horen. Zo verliet ik het vaderland, volgde blind, met gewonde ziel, in de diepte van mijn hart klonk het: de Heere heeft mij niet verhoord.”

Al spoedig is ook in Godesberg Kohlbrugge druk bezig. Oude vrienden, waaronder de gebroeders Von der Heydt uit Elberfeld, zochten hem op, zodat er vaak ‘s zondags een vergadering van twintig personen onder zijn gehoor was. Zijn drukke briefwisseling zet hij voort en bovendien schrijft hij daar zijn boek, waar we hierboven al over schreven „*Waartoe het Oude Testament.*” Bovendien schrijft hij er een verhandeling over Psalm 50 en het fragment van een Catechismus voor zijn vrienden om tot onderwijs van hun kinderen en ter eigen lering te strekken. En dat alles met zijn slechte ogen. Hij kon slechts door één oog zien, en dat nog maar zwak. Op verzoek van de gebroeders Karl en Daniël von der Heydt komt dan Kohlbrugge in 1846 naar Elberfeld. Voordien is hij naar Nederland gegaan om daar de nodige voorbereidingen voor zijn vertrek te nemen. Na hier afscheid genomen te hebben, vertrok Kohlbrugge met zijn gezin op 4 juni met de diligence uit Nijmegen over Kleef naar Elberfeld.

Om te begrijpen wat nu volgt, dienen we eerst de toestand van de Gereformeerde Gemeente daar wat nader te bezien. In 1835 moest ook in het Wupperdal de Agenda ingevoerd worden Kerkrechtelijk bezien, betekende dat een grote inmenging van de koning door middel van de door hem ingestelde besturen en personen in het bestuur van de kerk. Bovendien nog een rooms aandoende liturgie.

Vooraf Gottfried Daniël Krummacher heeft hiertegen fel geprotesteerd. Hij zei zelfs tegen de opperste ambtenaar in de Rijnprovincie: „Ik ben de onderdanigste onderdaan van Zijne Majesteit in alle dingen, die het lichamelijk leven betreffen. Maar wil de koning gebiedend ingrijpen in de kerkelijke en geestelijke aangelegenheden, dan is hij mij een voorwerp van de diepste afkeer.”

De commissaris van de koning, „bisschop” Ross, wist het verzet van de predikanten te breken door te eisen de godsdienstoefeningen te houden volgens de kleine Agenda, of anders te worden afgezet. Ook de „oude” Krummacher gaf toe. Volgens Klugkist Hesse, die deze geschiedenis uitvoerig beschrijft, was hij ernstig ziek en daardoor was zijn weerstandsvermogen verzwakt.

Uit eerbied voor de allerhoogste kabinetsorder en in vertrouwen op de verzekeringen, die door de commissaris van de koning, bisschop Ross, aan enkele leden van het kollege zijn gegeven, verder alle gegeven omstandigheden in aanmerking nemende”, kwam men op stille zaterdag „met enige tegenzin tot het besluit, het in de Agenda vervatte kleine uittreksel uit de liturgie niet ingang van Pasen in te voeren.” De gehele Agenda in te voeren, zou in Elberfeld onmogelijk zijn geweest. Ik vond in Van Lonkhuijzen de volgende bezwaren, door de Berlijnse predikanten er tegen ingebracht. Ze spreken voor zichzelf.

„De Agenda bevat te veel liturgie, de geestelijke en het koor zijn bijna alleen werkzaam in eentonige herhaling, gelijk bij de roomse mis; het vrije gebed is buitengesloten; de preek mag niet langer dan een half uur duren; bij strenge

winterkoude behoeft slechts de liturgie gelezen te worden. De Agenda is geheel naar oud- katholieke en lutherse voorbeelden gemaakt. De landsheer wordt er in aangeduid als de opperste bisschop terwijl ook de geestelijken worden verplicht, Indien zij weten dat er iets tegen de staat wordt ondernomen, daarvan kennis te geven. De Agenda is uitgegaan van het Kabinet des Konings en niet van de kerkelijke vergaderingen.”

Nadat in 1837 Gottfried Daniël Krummacher gestorven was, voelden mannen als de Von der Heydts en hun vrienden zich in de kerk niet meer thuis. Langzamerhand verlieten zo'n 38 man de oude gemeente. Kohlbrugge heeft met Elberfeld steeds contact gehouden. Reeds in 1835 schreef hij: „Een onuitsprekelijke smart en grievende droefheid heeft mijn ziel zó ingenomen, dat zij mij in mijn slaap zelfs niet begeeft, sedert ik van alles nauwkeurig onderricht ben wat er in Pruisen met de Altenden omgaat, en hoe dezelve ook in Elberfeld aangenomen zijn, en door de Krummachers afgelezen werden. Evenwel, de Heere regeert en Hij ontfermt Zich over Zijn Sion, en laat het meer en meer openbaar worden dat vlees vléés is, en Hij alleen God, Die mij tevens ook in dit smartelijke bevestigd heeft, dat ik in Zijn Naam gesproken heb toen ik die van Elberfeld en het Wupperdal heb moeten aankondigen wat nu geschied is.”

In 1838 heeft Kohlbrugge te Düsseldorf, waar hij voor zijn gezondheid heen gereisd was, opnieuw contact met enkele Eiberfeldse vrienden gehad. In 1846 schreven deze vrienden hem, dat zij hem tot hun leraar begeerden. Zo verhuist Kohlbrugge naar Elberfeld. Hij zegt 25 jaar later over hen het volgende: „Te Elberfeld aangekomen, trof ik in kerkelijk opzicht een treurige toestand aan. Let op, jonge mensen! uw ouders gingen niet meer naar de kerk, want de Agenda, zij het ook slechts de kleine, was ingevoerd. Ja, velen werkten zelfs op zondag, en omdat zij de ware prediking van Gods Woord niet hadden, was er ook allerlei strijd en ontwrichting. De één had deze vreemde opvatting, de ander die Dat was verschrikkelijk.. “

De zondag na Pinksteren begon Kohlbrugge zijn arbeid door in zijn eigen huis te preken. Er waren 35 personen aanwezig. Er werd niet gezongen. Met een twintigtal kinderen begon hij in de week zijn catechisaties. In de stad kwam grote opwinding; men noemde de aanhangers van Kohlbrugge de „koolboeren.” Zelf schreef hij aan een Nederlandse vriend: „Van Elberfeld zou ik moeten schrijven: *kom en zie!* Een algemene ontvlaming in het dal en op de bergen, een machtige oprakeling van onder de as. De mensen spreken over die twaalf jaar, dat ik weg was, alsof zij mij gisteren nog gezien hadden. Ik spreek des zondags tweemaal, begin deze week de catechisatie met circa twintig kinderen, en word overlopen van visites.”

Spoedig kwamen er meerderen die hem beluisteren wilden. We lezen van Kohlbrugges hand: „Men betwist elkander de ingang. Honderden worden weggezonden. Men komt van verre....” in de zaal van zijn huis zaten wel 140 mensen, behalve zij, die op de trap en in de gang zaten. „Wie eens geweest was, kwam terug.” Elke opzettelijke afzondering werd door Kohlbrugge vermeden. Ieder mocht binnen komen, zodat zelfs wel de predikanten der Hervormde Gemeente kwamen luisteren. Hij had dan ook met hen een goed, broederlijk contact. Ook heeft hij zeer beslist uitgesproken, dat hij het als zijn taak beschouwde, de bezwaarden tot de gemeente terug te voeren. Van kerkelijke zijde verklaarde men dan ook, geen bezwaren tegen de godsdienstoefeningen in zijn huis te hebben. Op aandrang van de predikanten stelde Kohlbrugge zelfs de aanvangstijden van zijn godsdienstoefeningen van 10 op 11 uur, en 's avonds van 6 op 7 uur, als de andere kerk uit was. Men huurde een grote zaal

met meer dan 400 zitplaatsen. „Deze staat in de morgenpreken vol, en de aandacht waarmede alles aangehoord wordt, gaat boven alle beschrijving. Van dag tot dag hoor ik van overwonnen vijandschap.” Met een enkel lied er tussen door, werden weer de oude Psalmen gezongen. Ook in Berlijn scheen men zeer welwillend tegenover Kohlbrugge te staan. De Von der Heydts waren aan het hof zeer gezien en hadden daar goede relaties.

Dat Kohlbrugge beslist niet aan afscheiding dacht, blijkt overtuigend uit zijn verzoek, gedaan op 2 november 1846 aan het eerwaardig presbyterium te Elberfeld, om in de Hervormde Gemeente te mogen worden opgenomen. Hij schreef:

„Genade, barmhartigheid, vrede van God de Vader en van Jezus Christus, de Zoon des Vaders. Aangezien de ondergetekende niet alleen uit overtuiging, maar ook door onderwijzing van God de Hervormde leer, volgens haar belijdenisgeschriften, van harte toegedaan is, ook geen andere leer wil of leert, spreekt hij hierdoor, onder voorbehoud dat de intrede in de gemeente hem aan niets bindt wat in de eredienst of kerkorde in strijd is met de Hervormde belijdenis, met name niet aan de Landsagenda, de wens uit, dat het een eerwaardig presbyterium moge behagen, hem in broederlijke liefde op te nemen onder het getal van haar gemeenteleden. Met broederlijke groet in de gemeenschap van Jezus Christus, de dienstwillige dienaar van een eerwaardig presbyterium, H. F. Kohlbrugge, theologiae doctor.”

Het presbyterium ging op deze aanvraag in. Men nodigde Kohlbrugge uit tot een samenspreking in het armenhuis der gemeente, waar twee predikanten en twee ouderlingen een nader gesprek met Kohlbrugge zouden hebben over zijn leer. De volgende dag wensten ook de andere (twee) predikanten bij het onderhoud aanwezig te zijn, waarin Kohlbrugge toestemde. Aanwezig waren met Kohlbrugge de predikanten Ds. Bali, Kohl, Friedrich Wilhelm Krummacher en Künzel en de ouderlingen P. J. Hoeker en Karl vom Dorp.

Men begon samen te lezen Johannes 17, het hogepriesterlijk gebed, waarin Christus bidt voor de eenheid van Zijn kinderen. Daarop werd gebeden. „In ons gebed begeerden wij vurig ons met de te voltrekken handeling te stellen voor het aangezicht van onze allerheiligste Hogepriester, het enig Hoofd en Opziener van Zijn gemeenten, en vooral onder de zegen van Zijn hogepriesterlijk gebed.”

Hierna begon het gesprek. Men verlangde van Kohlbrugge eerst instemming met de belijdenis van de Evangelisch Reformierte Gemeinde, dat is de Heidelbergse Catechismus. Daarna begon een gesprek over de leer van Kohlbrugge.

In de eerste plaats sprak men, nadat Kohlbrugge zich gaarne bereid verklaarde alle verkeerde opvattingen van zijn leer de wortel af te snijden door een onomwonden getuigenis over de leer aangaande de wet en haar betrekking tot het nieuwe leven der wedergeborene, dit om alle antinomiaanse dwaling af te weren.

Uit het verslag van het godsdienstgesprek blijkt, „*dat Dr. Kohlbrugge de wet niet alleen erkende als tuchtmeester tot Christus, maar ook als de door God Zelf door de Heilige Geest in de harten der gelovigen gegeven wet, en derhalve als richtsnoer van het nieuwe leven der wedergeborenen. Hij erkende het genadewerk van God niet alleen in een verandering van de verhouding van God tot de zondaar en van de zondaar tot God, maar eveneens in de verandering, die in de met de rechtvaardiging van de zondaar door het geloof onafscheidelijke wedergeboorte in het hart van de begenadigde plaats heeft.*”

Ook het derde deel van de Catechismus nam Kohlbrugge volledig voor zijn rekening, vooral ook de vragen 86 en 114.

Het tweede punt ging over de heilige, zondeloze mensheid van Christus. De discussie

werd hier zeer fel.

Kohlbrugge zegt: „Driemaal brak het gesprek af, maar God knoopte het weer aan.” Klugkist Hesse beschrijft het aldus: „Kohlbrugge verklaarde, dat hij het vlees, waarin de Zoon van God was gekomen, erkende als de ware menselijke natuur, gelijk wij die thans deelachtig zijn; echter zo, dat Christus niet alleen zonder dadelijke zonde in gedachte, woord of werk, maar ook eenvoudig zonder de geringste kiem of de verborgenste beweging van afval van God was.

„Kohlbrugge is dus beslist tegen de opvatting dat Zijn mensheid geen heilige mensheid zou zijn. Natuurlijk kwam toen een opmerking over zijn boek Mattheus 1. Waarschijnlijk afkomstig van de jonge Krummacher die Kohlbrugge ook hierin niet begrepen heeft m.i. Kohlbrugge heeft alle misvattingen dienaangaande bestreden. Aan alle onduidelijkheid werd een einde gemaakt en hij zegde toe alle aanleiding te zullen benutten om aanstoot, die hij gegeven zou kunnen hebben, weg te nemen.

Klugkist Hesse merkt op: *„Heeft Kohlbrugge zich tot deze tegemoetkomende verklaring over zijn leer, die hij zelf met zijn handtekening bekrachtigd heeft, laten brengen onder invloed van gehaalde stemmingen? Zou hij ze onder andere omstandigheden niet van enkele beperkingen hebben voorzien? Wij kunnen dat niet uitmaken. Ook hij heeft geweten dat het geen gemakkelijke taak is aan de inhoud van het Evangelie met ons nadenken recht te laten wedervaren. Onze taal is al te arm om de heilige geheimenissen der Schrift zó onder woorden te brengen, dat nooit ofte nimmer een misverstand ontstaat. Wij dragen ook de schat van de leer onzes Gods in aarden vaten en ook de beste theologie blijft blootgesteld aan dwalingen en gebreken.... Het blijft een werken en worstelen, een levenslang zich inspannen over God en Jezus Christus en de openbaring zonder gebrek en dwaling te spreken. Dat heeft ook Kohlbrugge geweten, en ook hij heeft zich ingespannen de zuivere leer zo zuiver mogelijk tot uitdrukking te brengen.”*

(Kerkbladje LII, 17, blz. 132)

Om de eenheid der gemeente te bewaren is Kohlbrugge zo veel mogelijk aan alle bezwaren tegemoet gekomen. Over de kerk en de sacramenten en het goed recht van de kinderdoop was men het spoedig eens. Kohlbrugge vertelde over zijn moeilijkheden in Nederland. Hij was van de kerk vervreemd, maar buiten zijn toedoen. Daarom had hij ook verzocht in de gemeente te mogen worden opgenomen. Zijn tweede huwelijk had hij kerkelijk willen laten inzegenen, maar een bij de voltrekking van het huwelijk aanwezig predikant had op zijn dringende uitnodiging niet eens een zegenend gebed willen houden, Hij had toen met een bedroefd hart zich genoodzaakt gezien zelf een zegen van de Heere over zijn huwelijk af te smeken.

De slotwoorden van het door Ds. Bali geschreven verslag luiden dan ook:

„Na deze in hartelijke, broederlijke liefde gevoerde besprekingen verklaarden de aanwezige predikanten en ouderlingen der gemeente eenstemmig, dat bij hen ook niet het minste bezwaar meer bestond, de hartelijk geliefde, in de gemeenschap van Jezus Christus met hen innig verbonden broeder in de gemeenschap van onze gemeente op te nemen. Daarom werden hem voor het aangezicht des Heeren de vragen voorgelegd, die voorgeschreven zijn in het formulier voor de opnamen van volwassenen in de gemeente, en op de bevestigende beantwoording daarvan werd hij in de Naam des Heeren, de enige Opziener en Hoofd van Zijn gemeente, opgenomen in de gemeenschap van de christelijke, naar Gods Woord hervormde kerk. Toen hem de hand der gemeenschap werd toegereikt, brak hij in de diepe bewogenheid zijns harten uit in een vurig gebed, dat door ons aller amen bezegeld werd. De Heere was in ons midden, daarvan zijn wij getuigen.”

Ook zijn vrouw, die een attestatie kon overleggen van de kerkenraad der Hervormde gemeente te Nijmegen, werd als lidmate opgenomen in de gemeente van Elberfeld. In Elberfeld heerste grote blijdschap. Volgens mededelingen van Kohlbrugge zelf, was de volgende zondag bij Friedrich Wilhelm Krummacher de kerk propvol en deze predikant zei: „*Geliefde gemeente, verblijd u, gij hebt een goed werk gedaan. Gij hebt de man Gods, die 17 jaar werd onderdrukt en vervolgd, deze week in uw huis opgenomen.*”

Dan komt echter een zeer verwarde tijd. Wat er precies gebeurt, zal wel nooit opgehelderd worden. De predikanten schijnen beloofd te hebben te proberen zich met hem van de Agenda los te maken, eventueel met losmaking van het kerkverband, en Kohlbrugge een vijfde predikantsplaats te geven. Dan zouden ook alle bezwaren van de vrienden Von der Heydt en anderen volkomen zijn opgelost. Nu ging het ministerie (de predikanten dus) van hem eisen, dat hij de Agenda zou aanvaarden en zijn bijeenkomsten zou staken. De kerkenraad besloot dan ook op 11 december Kohlbrugge aan te zeggen, dat hij zijn godsdienstoefeningen moest staken. Maar waarom heeft men dan iemand als Kohlbrugge als lidmaat aangenomen? Logisch dat hij op zijn minst hulpprediker werd. Voor mijn gevoel zit er achter al dit gedoe toch een politiek spel van althans sommige predikanten daar. Het heeft in elk geval Kohlbrugge veel verdriet gedaan.

Kohlbrugge schreef reeds de volgende dag dus 12 december aan het eerwaardig presbyterium de volgende brief:

„In ootmoedig antwoord op uw geëerd schrijven van 11 december jl. meen ik als bekend te mogen veronderstellen, onder welke omstandigheden ik mij hier bevind, aangezien ik meer dan eens gelegenheid had mij dienaangaande tegenover de praeses en diens collega's openhartig en vertrouwelijk uit te spreken.

Hierheen geroepen door die lidmaten der Hervormde Gemeente, die in het jaar 1834 hadden geprotesteerd tegen Invoering van de agenda en de kerkorde en de jaren daarna de stem van hun geweten in het vervullen van een moeilijke plicht volgend, zich hadden onttrokken aan de openbare godsdienstoefeningen en aan het waarnemen van de gemeentelijke aangelegenheden; hierheen geroepen om hen, die zo lang de prediking des Woords en der sacramenten hadden ontbeerd, en het Woord Gods te onderwijzen, waartoe ik volgens bestaande kerkelijke orde bevoegd ben, bracht ik zó weinig oppositionele en separatistische tendensen mee, dat veeleer van het begin van mijn verblijf alhier mijn oogmerk daarop gericht was, de in deze gemeente bestaande kloof, indien maar enigszins mogelijk, uit de weg te ruimen en te helen. Zo heb ik mij dan ook bijzonder verblijd, bij de heren predikanten dezelfde gevoelens aan te treffen, en wat mijn samenkomsten betreft, waarover ik van hen slechts instemming te horen kreeg, ik heb de uren overeenkomstig uw wens gaarne zó gesteld, dat zij met de openbare godsdienstoefeningen niet samenvielen, waarvoor, terloops opgemerkt, niet alleen aan de wettelijke voorschriften is voldaan, maar waarvan ook aan het hoge ministerie van geestelijke enz. aangelegenheden kennis gegeven is.

Toen ik vervolgens mij er van overtuigen kon hoe verscheiden van de heren predikanten en leden van de kerkenraad over de gebeurtenissen van 1834 denken, mocht ik mij met de hoop vleien, dat een hereniging van hen, die, wat de belijdenis betreft, in geen enkel belangrijk punt uiteengaan, mettertijd te bereiken zou zijn. Deze hereniging kwam mij des te wenselijker voor, naarmate niet alleen van de kant van de „lichtvrienden” voor de kerk gevaren dreigen, maar allermeeft sindsdien door hen, die men gewoon was te beschouwen als steunpilaren der kerk, onder de schijn van

geleerdheid en kritiek openlijk de fundamentele waarheden der christelijke kerk in twijfel worden getrokken.

Toen ik nu onder de indruk van deze gevaren, van de kant van enkele der heren predikanten broederlijk en dringend werd uitgenodigd mij bij hen aan te sluiten tot de gemeenschappelijke strijd tegen het ongeloof, beschouwde ik het als heilige plicht mijn welwillendheid te laten blijken door te verzoeken om opname in de gemeente, evenwel met uitdrukkelijk protest tegen al wat in de liturgie of kerkorde met de hervormde belijdenis in strijd is, en voornamelijk tegen de landsagenda.

Terwijl het eerwaardig presbyterium deze opname voltrok, heeft het noch de bedoeling kunnen hebben, mij te scheiden van hen, bij wiens protest tegen kerkorde en agenda ik mij aangesloten heb, noch de mening kunnen koesteren, dat ik de verplichting, die ik zoals het presbyterium bekend is, tegenover hen op mij genomen heb, trouweloos zou schenden. Daar deze dingen alzo zijn, mag ik gerust het eerwaardig presbyterium zelf laten oordelen, of ik aan zijn dringend verzoek gevolg kan of mag geven."

Volgens mededelingen, ons door Zalm overgeleverd, moet F. W. Krummacher in een persoonlijk bezoek, dat hij Kohlbrugge bracht, zelfs gedreigd hebben dat hij het land uitgezet kon worden.

Opgestoot door enige predikanten, verbiedt de burgemeester van Elberfeld zelfs de bijeenkomsten. Het bevel kwam 's zaterdags, maar mevrouw Kohlbrugge had de moed het achter te houden en het pas 's maandags aan Kohlbrugge door te geven. Er kwamen zoveel mensen, dat men de zaak toch niet meer keren kon. De kerkenraad besloot met 9 tegen 8 stemmen de zaak aan de superintendent in handen te geven.

Kohlbrugge schreef naar een officiële instantie in Berlijn met - en dat terecht - de opmerking: „Ik ben niet gekomen om de scheur in de gemeente te vergroten, maar om ze veeleer indien mogelijk te helen."

In een antwoord wordt Kohlbrugge aangeraden rustig met zijn godsdienstoefeningen voort te gaan, omdat binnenkort bij een Koninklijk Besluit vrijheid gegeven zal worden gemeenten te stichten zonder door de staat voorgeschreven Agenda en kerkorde. Dit koninklijk „Religionspatent" verscheen dan ook op 30 maart 1847.

Ondertussen nam de toeloop, die hij al had, nog steeds toe. In de Kersttijd waren er zoveel mensen, dat Kohlbrugge soms moeite had op de preekstoel te komen en de toehoorders waren tot tranen toe geroerd; Kohlbrugge moet getuigen: „Allerlei wonderen heeft God in deze laatste dagen gedaan. Ik dacht aan het woord: *De sterren van de hemel streden tegen Sisera*. Welk een jaar is dit - nog in Godesberg tot april - het afscheid van mijn land, het verlaten van mijn huis - het afscheid van u - vrees en beven toen ik hier aankwam - de maand november - nu in alles ruimte - allen dankbaar en jubelend over mijn kerstpreken, en wij zitten er stil bij en zien het alles aan. God is groot en goed."

Op 28 april 1847 constitueert zich de zelfstandige gemeente in Elberfeld met de volgende akte, die aan het presbyterium der Hervormde gemeente van Elberfeld werd toegezonden:

Eerwaardig presbyterium!

Op grond van het allerhoogst patent van 30 maart j.l. hebben de ondergetekenden een eigen, van de Landskerk en van de staat onafhankelijke Hervormde Gemeente alhier gesticht. Het protest, dat enigen der ondertekenaars in december 1835 bij het eerwaardig presbyterium hebben ingediend, bevat de beweegredenen voor het

constitueren van een eigen gemeente en voor het uittreden uit het parochiale verband van de gemeente, waartoe zij tot dusver hebben behoord. Terwijl zij hierdoor van hun uittreden kennis geven, tegelijk ook uitdrukkelijk afstand doen van ieder aandeel in het beheer zowel als in het tijdelijk vermogen der gemeente, verzoeken zij het eerwaardig presbyterium hun door een ontslagbrief van hun uittreden akte te geven. Tenslotte veroorloven zij zich het verzoek uit te spreken, dat hun het recht moge worden toegestaan hun doden op het bestaande kerkhof te begraven....”

Als eerste tekende Daniël von der Heydt, „voor zichzelf, zijn echtgenote en zijn kinderen.” Ook Kohlbrugge tekende voor zichzelf en zijn echtgenote.

De koning stelde voor dat de gemeente de naam „Niederländisch Reformierte Gemeinde” zou aannemen. De gemeente heeft inderdaad deze naam aangenomen, mede om de invloed der Nederlandse kerken op de kerken aan te geven, vooral ook vanwege de besluiten van Wezel in 1568 en de synode van Embden van 1571. Verder ook omdat de predikant een Nederlander was.

Een moeilijkheid nu werd de bevestiging van Kohlbrugge.

Deze was wel proponent geweest in de Lutherse Kerk, maar nooit door handoplegging tot wettig predikant geordend. Men heeft vele predikanten uitgenodigd, totaal twaalf in getal, tot in Engeland en Schotland toe, maar allen weigerden. Kohlbrugge kwam toen tot de ontdekking, dat in de Gereformeerde Kerken de handoplegging niet vereist was. Calvijn en Voetius zijn nooit als prediker „bevestigd.”

Op dinsdag 9 mei 1848 kwamen alle manslidmaten bijeen. Daniël von der Heydt, die de bijeenkomst leidde, stelde de volgende drie vragen:

1. Wilt ge u als zelfstandige Nederlands- Gereformeerde Gemeente constitueren?
2. Begeert ge Kohlbrugge als herder en leraar?
3. Stemt ge er in toe, dat Kohlbrugge van de ouderlingen de handoplegging ontvangt?

Op deze drie vragen klonk een volmondig *ja*.

Eén der ouderlingen las nu het oude bevestigingsformulier en na het bevestigend antwoord van Kohlbrugge, werden hem de handen opgelegd en was hij dus wettig herder en leraar van deze gemeente. Nadat de ouderling het formuliergebed had uitgesproken, hield Kohlbrugge een korte toespraak. Daarna bevestigde Kohlbrugge de kerkenraad. „Wij eindigden met het zingen van het laatste vers uit Psalm 147. Mijn leven lang - schreef Kohlbrugge - heb ik zó niet horen zingen. De gemeente was dronken van blijdschap. Vrijdag en zaterdag weende ik aldoor van dank jegens de Heere.”

De volgende zondag werden dertig kinderen gedoopt.

Zo heeft langs een wonderlijke weg Kohlbrugge toch van de Heere de predikstoel gekregen.

In 1856 heeft men nog eens geprobeerd Kohlbrugge terug te krijgen in de Evangelisch Gereformeerde Gemeente van Elberfeld. Een deel van de leden wilde in een vakature Kohlbrugge beroepen zien. De kerkenraad liet het niet tot een stemming komen en beriep een ander. Kohlbrugge schreef aan zijn vrienden: „Zo ben ik met ere en gelukkig van iets af, dat nog al wat te bedenken zou hebben gegeven.”

Wel heeft hij altijd verlangd dat een hereniging met de Landskerk zou plaats hebben. Bij zijn 25-jarig ambtsjubileum in 1871 getuigde hij: „Ik heb mij waarlijk niet willen afzonderen, zo weinig, dat ik thans nog niet de evangelisch gereformeerde kerk kan voorbijgaan, zonder in mijn hart het gevoel te hebben: daar heb ik ook eens gepreekt

in het jaar 1833, daar behoor ik eigenlijk thuis. Maar de Heere heeft het anders geleid en ik ben er mede tevreden. De Heere heeft gezegd: „gij zult Mijn prediker zijn, laat hen tot u wederkeren, gij zult tot hen niet wederkeren.”

8. DE PASTOR VAN ELBERFELD

Het is altijd voor mij iets tragisch geweest, dat Kohlbrugge, de vriend van de Hervormde Kerk in Nederland en van de landskerk in het Rijnland, uiteindelijk predikant is geworden van een zelfstandige gemeente. Tegen één van zijn gemeenteleden, die de vrije Gereformeerde Kerk van Genève kende en die vergeleek met de gemeente te Elberfeld, zei Kohlbrugge eens: „Weet gij wel wat het verschil is tussen de kerk te Genève en de onze? Zij zijn blijde, dat zij niet tot de staatskerk behoren, maar ik betreur het en zou gaarne tot deze zijn overgegaan, zo ik maar kon.”

Een schitterend kanselredenaar is Kohlbrugge ook niet geweest. Vooral in het begin had hij nogal moeilijkheden met het Duits. Dr. A. Zalm, die nauw aan hem verbonden was, beschrijft de indruk, die Kohlbrugges verschijning op hem maakte aldus:

„Een hoog voorhoofd, prachtige hooggebogen wenkbrauwen, donkere wimpers boven blauwe oogappels, een krachtige spitse neus, een fijn gesloten mond, gaven aan het merkwaardige, ernstige gezicht iets zeer betekenisvol. Zijn blik had iets dat de mens doorzag, doorgrondde en rustte met volle kracht en scherppte op hem, wie deze gold. Men kon zich niet aan hem onttrekken, maar moest hem rekenschap geven. Zoals in zijn preken zo ook in zijn verschijning werd hij voor mij de merkwaardigste man, die ik leerde kennen: in alles origineel, een door en door bijzondere, gewijde en zich van anderen onderscheidende persoonlijkheid Een man, die zo zou ik willen zeggen, een omheining om zich had, iemand in eerbied en vrees van zich afhield en toch weer met tederheid, die echter nooit vleierig was, aan zich bond - met dat bekoorlijke, dat steeds bijzonder geestelijk levende mensen hebben. Men kan hem moeilijk beschrijven. Hij was heel anders dan anderen. In elke gewaarwording, uiting en opvatting van hen verschillend: altijd fijner voelend en van teerder gevoelens. Nooit zag ik iemand, die zo teergevoelig was, die lichamelijk en geestelijk zo diep en machtig door alle smart, door alle onrechtvaardigheid, door alle onbetamelijke en verkeerdheid werd aangegrepen: een heldere waterspiegel, waarin zich alles weldra vertoonde, wat hem nabij kwam.”

Voor zijn preken studeerde hij veel. Graag preekte hij over grote gedeelten van de Bijbel achter elkaar, zodat de gemeente goede schriftuitleg te horen kreeg. Nauwkeurig ging hij de grondtekst na; hij haalt altijd de Duitse vertaling van Luther aan, maar geeft vaak daar naast een eigen vertaling. In zijn gedrukte preken staat deze dan ook meest apart aangegeven.

Hij kwam in de kerk onder het zingen, sprak daarna het votum uit, dan kwamen gebed en predicatie, afgewisseld met gezang Men zong de Psalmen, in rijm gebracht door Matthias Jorissen en de 224 liederen van het gezangboek der Gereformeerde Kerken van Kleef-Jelich- Berg en Mark. Driemaal in de week, meest voormiddags hield Kohlbrugge catechisatie. De doop werd gewoonlijk om de zeven weken bediend en avondmaal werd na een voorbereidingspredicatie vier maal per jaar gevierd. Viermaal per jaar werden (en worden nog) alle leden bezocht, waarbij men meteen de kerkelijke bijdragen inzamelt. Plaatsen worden niet verhuurd en men heeft geen aparte banken voor „notabelen.” De gemeente onderhield, wat voor Duitsland een grote zeldzaamheid was, haar eigen armen.

De kerk kreeg haar eigen begraafplaats omdat andere kerken bezwaar maakten tegen het begraven van leden der gemeente op haar kerkhoven. Kohlbrugge zag in een droom waar het kerkhof moest komen. Het perceel ligt tegen een berghelling op één

van de mooiste plaatsen van het Wuppertal. Alle graven zijn gelijk, want toen daar in de kerkeradsvergadering waar dit beslist werd, bezwaren tegen kwamen, en men verschil wilde maken tussen arm en rijk, zei Kohlbrugge: „*Begraaft mij dan bij de allerarmsten.*”

De begrafenis geschiedt op eenvoudige wijze. De lijkstoet wordt door predikant en kerkenraad ontvangen bij de ingang van het kerkhof. De kerkenraad neemt de baar over, de predikant gaat voor en de rouwenden volgen hem. Bij het graf wordt een toespraak gehouden, gebeden en gezongen. Bij slecht weer gebeurde dat in een apart gebouw op het kerkhof. Op het ogenblik is dit de vergaderzaal der gemeente, omdat in de laatste oorlog haar kerkgebouw en pastorie verloren gingen. Nog wordt het kerkhof keurig onderhouden; het is een sieraad voor de gemeente en een heerlijke rustige plaats midden in het drukke woelige Elberfeld.

Huwelijken werden doorgaans zondags in de avonddienst bevestigd. Eens maakte ik dit mee en het was veel plechtiger zo, midden in de gemeente, dan in een bijna lege kerk midden in de week.

Origineel was hij in zijn omgang met de mensen. Zalm vertelt, dat hij eens bij een wandeling door het bos midden in een gesprek onder een boom ging staan, zich bukte en zijn vriend verzocht in de boom te klauteren. Wel, zei Kohlbrugge toen, „zo doen de mensen met de genade, ze gebruiken ze om omhoog te komen, wat te bereiken en iets klaar te spelen, en zijn ze in de boom, dan zeggen ze de genade vaarwel.”

Op huisbezoek eens bij een jong moedertje, die aan de haard zat, breide, toezag op een pot die op het vuur stond en haar baby de borst gaf, riep hij uit: „Wel, wel, pap koken, kousen breien, de borst geven en onderwijl nog uit Gods Woord vertellen, die vrouw doet meer goede werken dan ik van mijn leven gezien heb, meer dan allen, wier lof in de wereld verkondigd wordt.”

Toen de cholera Elberfeld teisterde, bleef hij getrouw op zijn post. „Waarom zouden wij vrezen? Ons leven is Christus en ons sterven is ons gewin, wij zijn immers reeds lang dood en wachten alleen op de Elias-wagen, die ons ter bruiloft des Lams brengt en al onze zaken zijn in de hand eens getrouwen Gods, Die het tot hiertoe welgemaakt heeft.”

Maar vatten we eerst de loop van ons verhaal weer op. Op 14 mei 1848 hield Kohlbrugge zoiets als een Intredepreek over Psalm 84 : 13: *Heere der heirscharen, welgelukzalig is de mens, die op U vertrouwt.*

Op het Pinksterfeest 1848 werd voor het eerst het Heilig Avondmaal gevierd. Ook vele vrienden uit Nederland waren aanwezig. Kohlbrugge voerde de vorm van viering in, die wij in Nederland gewend zijn, maar in Duitsland iets bijzonders was. Men deelt daar brood en wijn uit, terwijl men aan de tafel voorbij wandelt. Hier had men acht tafels gedekt waarom heen de Avondmaalgangers zaten. Bij iedere tafel - er waren 260 avondmaalsgasten - las Kohlbrugge een gedeelte uit de Schrift, en bij het heengaan om plaats te maken voor anderen zong de gemeente een lied. De tekst van de prediking was Hooglied 4 : 16: „Ontwaak, noordenwind; en kom, gij zuidenwind, doorwaai mijn hof, dat mijn specerijen uitvloeien.”

De gemeente groeide tot ongeveer 700 leden toen, zodat men al spoedig plannen ging maken voor een eigen kerkgebouw. Kohlbrugge wilde eerst een houten noodkerk, omdat hij vreesde dat een stenen gebouw de draagkracht van de gemeente te boven zou gaan. Dit is niet gebeurd, maar in 1849 verrees in de De Weerthstrasse een eenvoudig, ruim kerkgebouw. Het was van Zwitsers-Frans model, met een uurwerk vóór in de gevel en zonder toren. Tegenover de kerk verrees de pastorie, die een

geschenk van mevrouw Kohlbrugge voor haar man was. 30 september 1849 hield Kohlbrugge de eerste predicatie in het nieuwe kerkgebouw over Handelingen 4 : 12: „En de zaligheid is in geen Andere, want er is ook onder de hemel geen andere Naam, Die onder de mensen gegeven is, door Welke wij moeten zalig worden.”

In 1856 maakte de gemeente een crisis door wegens de uitoefening der kerkelijke tucht over een lid van het huisgezin van Carl von der Heydt. Enige families zijn toen weer teruggekeerd naar de Evangelisch Reformierte Kirche. Maar de meesten, ook Daniël von der Heydt en de zijnen, bleven Kohlbrugge trouw. De invloed van Kohlbrugge wordt dan steeds groter.

In de eerste plaats moet ik noemen zijn vriendschap met Johannes Wichelhaus. Deze jonge man studeerde theologie in Duitsland en werd door zijn ooms, de Von der Heydts in aanraking gebracht met de preken van Kohlbrugge. Hij schrijft hierover: „In de tijd, toen ik theologie studeerde en in de ongehoorzaamheid, tegenspraak en moedeloosheid van mijn hart doodziek lag, is het Woord des Heeren tot mij gekomen in de prediking en het woord van een getrouwe en waarachtige getuige der Waarheid, en heeft mij in het stof gelegd, mij overmocht en gezond gemaakt. Ik moest echter spoedig ervaren, dat hetgeen om mij heen geleerd werd, dit woord niet is. En hoe ik mijzelf ook wilde helpen om een uitweg te vinden, een weg was er niet. Ik moest het éne haten en het andere lief hebben, of aan het ene mij vastklemmen en het andere verachten.”

Na een bezoek in 1843 aan Kohlbrugge in Utrecht gebracht, ontstaat tussen beiden een drukke en levendige briefwisseling. Meermalen moest Kohlbrugge zijn jongere vriend moed inspreken, want gemakkelijk had deze het niet. In Bonn probeerde hij de graad van Licentiaat te verwerven, waarna men dan in Duitsland aan de universiteit kolleges mag geven. Hier was echter voorgeschreven, dat men dan een eed moest afleggen, dat men de „Union” erkende, dus het samengaan van Luthers en hervormden in één kerkverband. Wichelhaus probeerde het daarna in Halle, maar ook daar mislukte het, omdat men vond, dat zijn wetenschappelijk werkstuk, dat hij moest inleveren, te weinig inging op de Schriftkritiek. Eindelijk is het Wichelhaus toch gelukt, maar zijn kolleges werden slecht bezocht. Kohlbrugge schrijft dan ook: „Zijn slechts twee, slechts twee studenten door de dienst van Wichelhaus bekeerd, dan zijn twee gemeenten bekeerd”, en weet hem zo te troosten. Voor een professoraat werd Wichelhaus gepasseerd en van terzijde gaf men hem te kennen, dat hij sneller vooruit zou komen, als hij Kohlbrugge en de gemeente te Elberfeld maar zou opgeven. Later wordt dan Wichelhaus benoemd tot buitengewoon hoogleraar in de theologie.

Op 38-jarige leeftijd wordt Johannes Wichelhaus zeer ernstig ziek. Hij lijdt aan griep, en zijn vrouw, waarmee hij drie jaar daarvoor getrouwd is, vraagt aan Kohlbrugge om enige regels. Deze schrijft dan o.m.: „Wij christenen verdrinken, als niet de hoop ons het hoofd omhoog houdt. Laat ons niet bezorgd zijn voor de dag van morgen. Morgen zal Christus niet dood of zwak zijn, en vandaag is hij sterk in de zwakken. Hij leeft, ja Hij leeft; als de palmboom groeit Hij.”

Enkele weken later stierf Wichelhaus. Zijn vrouw las Psalm 48, waar in de Lutherse Bijbel staat: „Heere, wij wachten op Uw goedheid in de tempel”, waarop de stervende zei: „Dat is ingeslagen.”

In hetzelfde jaar 1858 na de dood van zijn vriend bezocht Kohlbrugge Halle en leidde daar een dienst op verzoek van superintendent Neuenhaus. Dit gebeurde op zondag 25 april in de Domkerk aldaar. Onder de kerkgangers waren veel professoren en studenten. In de kathedraal heerste een merkwaardige rust. Liep men onder andere

diensten wel eerder weg, nu bleef ieder rustig zitten. Voor velen was de preek moeilijk te begrijpen, vooral ook omdat men de eenvoudige prediking van de genade Gods ontwend was, maar allen waren diep onder de indruk van de waardige verschijning van de man op de kansel. Kohlbrugge schreef:

“... In herinnering aan onze Johannes gevoelde ik bij de preek, dat er een Naam is hoog boven alle namen en een Woord dat machtiger is dan alle verstand met zijn kritiek en filosofie.”

Later preekte Neuenhaus ook in de gemeente van Kohlbrugge, zo de kloof met de landskerk overbruggend.

Door bemiddeling van Wichelhaus waren ook jonge theologische studenten naar Elberfeld gekomen om bij Kohlbrugge praktische vorming te krijgen. Ook dit is een merkwaardigheid van de Nederlandse Gereformeerde Gemeente aldaar geweest. Hoewel men geheel alleen en apart leek te staan, in de praktijk had men vele banden met andere Hervormde Kerken. Zo kwam in 1858 ook Eduard Böhl in het huis van Kohlbrugge aan. De familie had toen juist een ernstig verlies geleden. De tweede zoon van Kohlbrugge, Jakob, was juist in Indië aan de pestpokken overleden. Natuurlijk was men diep bedroefd. De jonge Böhl deed Kohlbrugge steeds weer aan zijn zoon denken. Hij schrijft hem dan ook als antwoord op een betuigen van medeleven: „Ik dank je voor het meevoelen in mijn diepe droefheid, waarvan je blijk gegeven hebt. Je hebt zo buitengewoon veel, waardoor je op mijn gestorven Jakob lijkt. Daarom had ik je ook zo graag om mij heen en kan ik niet anders dan met voortdurende liefde aan je denken, ja, je in mijn hart dragen.”

In 1860 verloofde hij zich met Anna, de dochter van Kohlbrugge uit diens tweede huwelijk. Böhl werd privatdocent in Bazel en in 1864 hoogleraar in de gereformeerde dogmatiek te Wenen. Met Böhl heeft Kohlbrugge in 1864 een rondreis gemaakt langs de kerken in Bohemen en Moravië. Hij heeft ze geholpen aan de formulieren van á Lasco en er zijn lange tijd, ook na de dood van Kohlbrugge, betrekkingen geweest van deze kerken met de gemeente te Elberfeld en de vrienden van Kohlbrugge in Nederland. Voor deze arme kerken werd gecollecteerd en ook op andere wijzen steunde men hen.

Tot zelfs in Amerika was een kring van vrienden van Kohlbrugge, waarover Dr. K. de Groot de volgende bijzonderheden vertelt:

„Uit aantekeningen van Prof. J. H. F. Kohlbrugge is mij gebleken, dat in 1893 in Iowa een periodiek werd gesticht: „Der Wächter; Blätter für reformierte Lehre und Wehre”, door de Duits- Amerikaanse predikant J. H. Stark, na diens dood ongeveer 1900 geredigeerd door Reverend H. Treick, dat zeer bepaald voor Kohlbrugges theologische visie opkwam. Dit blad schijnt tot ongeveer 1932 bestaan te hebben.

Interessant is te vernemen, hoe de hoofdredakteur Stark met de geschriften en preken van Dr. Kohlbrugge in Amerika in contact is gekomen. Op zekere dag keerde Ds. Stark van een reis huiswaarts. In zijn woonplaats aangekomen zag hij een jonge man, die op hetzelfde station uit de trein gestapt was, in de richting van de stad voortstropelen. Het scheen, dat deze elk ogenblik ineem kon zakken. Stark ging naar hem toe en vernam, dat het een Duits-Amerikaans theologisch student was, die voor studie naar Duitsland gegaan was en nu vandaar terugkeerde. Hij had zich te ziek gevoeld om de reis voort te zetten, was daarom uitgestapt en wilde in de stad een hotel zoeken. Stark nam hem mee naar huis en verpleegde hem. Na korte tijd stierf de student. Voor zijn dood verzocht hij Stark alle boeken, die hij in zijn koffer bij zich had, als geschenk te willen aannemen. Die boeken bleken uitsluitend werken van Dr.

Kohlbrugge en Dr. A. Zalm te zijn. Door het lezen en bestuderen ervan werd Stark geheel voor de Bijbelse boodschap, zoals Kohlbrugge ze zag gewonnen, en sedert die tijd verbreidde hij diens geschriften en trad in eigen publicaties als pleitbezorger van de Elberfeldse leraar op. Hij was het ook, die de Amerikaanse uitgave van de verhandeling over Mattheüs 1 verzorgde.”
(Kerkblaadje, 51e jrg., blz. 103)

Maar bovenal hadden Kohlbrugge en zijn gemeente veel contacten met Nederland. In het begin van zijn ambtsperiode in Elberfeld heeft Kohlbrugge gemeend na enkele jaren naar Nederland te kunnen terug keren. God heeft het echter anders beschikt en Kohlbrugge zag ook spoedig het belang van zijn prediking in den vreemde in. Wel hoopte hij nog eens op een Nederlandse kansel het Evangelie te mogen verkondigen. Maar dan in een rechte weg, dus na een officiële aanvraag - van een predikant en een wettige kerkenraad. Zelf wilde hij daarom niet verzoeken als een gunst, want Kohlbrugge was ervan overtuigd, dat God hem recht zou doen wedervaren. Wel zijn enige vrienden hiermee bezig geweest, waaronder vooral de heer en mevrouw Boissevain te Amsterdam, maar mevrouw Kohlbrugge schrijft hen:

„Beste vrienden. Wat zal ik op uw vragen antwoorden? Stille zitten, uw behoeften de almachtige God voordragen, vasthouden bij en aan Zijn Woord. Gij hebt in mijn papieren en in hetgeen sedert gebeurd is de sterkste bewijzen, dat Hij hoort en boven bidden en verstaan doen kan, evenwel alles naar Zijn wil, raad en welbehagen, op Zijn eigen tijd. Ik geloof dat er nog een tijd der genade, nog een einde aan Kohlbrugges geschiedenis komen zal. Maar dat zal vanzelf komen, dat zal God Zelf doen. Verder is alles voor onze ogen tot hertoe verborgen; is het onze plicht om op het heden der genade te achten en te zorgen dat wij binnen zijn, geborgen voor de toorn des Lams, aangedaan met het bruiloftskleed, dat Wij de wereld overwonnen hebben door het bloed des Lams. Dat zijn onze zaken, waartoe middelen voor ons en onze kinderen voorhanden zijn.”

Ook een schrijven naar de synode der Hervormde Kerk haalde niets uit. Pogingen in 1851 om in Delft en later in Amsterdam een aparte gereformeerde gemeente in het leven te roepen om Kohlbrugge zo predikant te doen worden in Nederland werden door hem bij monde van zijn vrouw scherp afgewezen:

„Onder het lezen van uw lief schrijven dacht ik onwillekeurig terug aan die avond, toen Kohlbrugge u de hoogste beduiding der Nederlandse Gereformeerde Kerk te Elberfeld uitlegde, daarbij voegende, dat haar bestemming zo vaak miskend en niet verstaan werd. Waarom zo gewurmd? Waarom zo weinig begrepen of ter harte genomen wat Kohlbrugge toen bedoelde? Waarom u niet onderworpen aan Gods raad, Die de kerk uit Nederland op vreemde bodem overvoerde, de gemeente des waren Gods in de woestijn leidde, totdat haar tijd vervuld zou zijn? Wat spraken wij toen onderling? De bezwaren niet te ontzien, de aangeboden middelen te gebruiken en hier ter plaatse te genieten, wat Gods genade hier gegeven heeft. Begrijpt gij niet, beste vrienden, dat een kerk te Amsterdam bouwen een onding is, in welke Kohlbrugge, de raad Gods vernietigende, preken zou, dus dit nimmer zou kunnen doen zonder de Gereformeerde Kerk tot een sekte te maken, en zichzelf recht te verschaffen, dat toch alleen zake des levenden Gods is. De miserabele vleespotten van Delft herinner ik mij zeer goed. Het zou op een haar gedaan geweest zijn, indien de Heere in Zijn onuitdenkbare barmhartigheid de strikken des duivels niet verbroken had. Laat oude en jonge advokaten rusten: roepen tot Hem, Die sluit en alleen opent, wachten tot Zijn tijd daar is, en niets meer.”

Sinds 1855 woonde Kohlbrugges oudste zoon Gerrit als zaakwaarnemer in Vianen. Kohlbrugges schoondochter Mathilde von Bode weet de predikant Ds van Duyl te overtuigen dat haar schoonvader in Nederland door de Hervormde Kerk groot onrecht is aangedaan. Als Kohlbrugge een keer in Vianen logeert, vraagt deze oude predikant, die helemaal geen aanhanger van Kohlbrugge was, hem zondagavond een dienst te willen waarnemen. Intieme vrienden van Kohlbrugge weet men te berichten en zo bestijgt Kohlbrugge op zondagavond 29 juni 1856 de kansel van de grote kerk te Vianen.

Zijn voorafsprak was aldus:

„Gemeente Gods vergaderd te Vianen, en gij allen die mij te dezer ure hoort. Genade en vrede van Hem, Die is en Die was en Die komen zal.

Dit is de hoofdzaak, waarop alles aankomt, dat het hart het Goddelijke ondervonden hebbe van die liefdedaad, dat God Zijn eniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat wij door Hem het leven hebben. Dat wij dit zingen of zeggen, zal ons niet zalig maken. Kunt u allen, die hier ter kerke zijt, het voor een alwetend God met blijdschap betuigen: Ja, zo is het, dat ondervond ook mijn hart? Daarop zal het toch aankomen in de ure des doods, voor een onherroepelijke eeuwigheid. Neen, u kunt niet allen betuigen, dat u het ervaren hebt, of dat die ervaring een doorgaande, een blijvende is. En toch, u hebt het ter harte te nemen, wat ook uw eerwaarde herder en leraar in deze morgenure u toeriep: Wij hebben antwoord te geven op de gewichtige vraag: heb ook ik daaraan deel, is het ook voor mij, voor mij ? Al het andere is ijdelheid. - Het baat ons niet of wij het al weten, de kennis maakt opgeblazen en zorgeloos. Maar de liefde sticht. Dat de liefde Gods en des naastens in ons wone, en zo door ons beoefend worde, dat is de hoofdzaak. Waar alleen kennis is, is voortdurend twijfel, of Gods Woord wel Gods Woord is; daar onttrekt men zich bij elke gelegenheid, als het op de proef komt, aan het geloof en aan de gehoorzaamheid, die men Gode schuldig is; daar hoort en spreekt men van het Evangelie, maar men doet met Gods wet naar eigen zondig overleg, en zet in goddeloos opzet zijn lust, eigen zin en wil door, lichaam en ziel ten verderve. Eerst dan, als de liefde Gods wordt uitgestort in ons hart, door de Heilige Geest, Die ons gegeven is, onderwerpt men verstand, wil en weg aan de gehoorzaamheid Christi; eerst dan, als er waarachtige bekering komt tot God en geloof in God, houdt men Gods wet voor Gods wet, en acht men zichzelf aan die wet schuldig en in haar gebonden, neemt Gods Woord geheel aan voor Gods Woord, en heeft van de werking van de gehele raad Gods ter zaligheid, van Zijn vrijmachtige genade, een ondervinding welke zaligmakend is.

Opdat wij evenwel tot zulke zaligmakende ondervinding komen of daarin versterkt en bevestigd en daarbij bewaard worden, heeft de Heere gegeven, en zal Hij het geven, zo lang er nog één ziel is, die binnen gebracht moet worden - en geeft Hij het ook heden, dat Zijn heilig Woord verkondigd wordt. Bij die verkondiging - waar, wanneer en zoveel Hij wil - werkt Hij door Zijn Geest mede, zodat de mens bij ervaring kennis krijgt van deze drie stukken: *Hoe groot zijn zonde en ellende is, hoe hij van zijn zonde en ellende verlost wordt en hoe het gelegen is met het leven des geloofs en der heiligmaking en met de waarachtige dankbaarheid.*

Aangezien de uit ervaring verkregen kennis dezer drie stukken tot zaligheid volstrekt noodzakelijk is, daar zij in het geestelijk leven elkander de hand reiken, en zal het geloof oprecht zijn en de ervaring waar zijn, nooit van elkander gescheiden mogen worden, zo heb ik mij voorgenomen deze drie stukken met u kortelijk te behandelen.”

Kohlbrugge geeft dan ook in deze preek, geladen met een diepe inhoud, een korte samenvatting van zijn prediking aan de hand van Genesis 3. Na het gebed en het zingen van Psalm 65 : 2 handelde Kohlbrugge over de volgende zeven punten:

1. Des mensen diepe val en moedwillige overtreding. Dit gedeelte handelt over de eerste zeven vetten. Zonde is volgens hem, dat Eva „zich het gebod uit de hand liet spelen, en vergat dat daarin al haar heil lag.” „Zij vergat dat het geluk haars levens in het houden van Gods gebod en de dood in de overtreding van dat gebod zat, en dacht dat het in de boom zat.”

2. Gods opzoekende liefde, vers 8- 10. God is altijd de eerste. „Adam, waar zijt gij? zegt de Heere. De Heere God deed toen niets anders dan Hij nog doet. Hij arresteert met Zijn Woord.” Van ons is er niets bij.

3. Gods heilig gebod en des mensen onvatbaarheid daarvoor, vers 11- 13. Het gaat hier niet om een algemene belijdenis van dat wij zondaren zijn van de hoofdschedel af tot de voetzool toe, maar om die éne zonde, waar het in dit speciale geval om gaat. „Gij noemt duizend zonden om de ene hoofdzonde te bedekken, en zo die aan de hand te houden.”

4. Het eeuwig Evangelie, vers 14, 15. Hierin staat de hoofdzaak van de gehele preek. Dit Evangelie wordt gesproken, niet tot de mens, maar tot de slang. „De straf, die het zichtbare schepsel opgelegd is, moest voor de mens een vertroostend beeld zijn van de straf, waarmee God Zijn onzichtbare vijand gestraft heeft.”

„De woorden: ik zal vijandschap stellen, bevatten alles wat de apostelen heiligmaking des Geestes noemen. Het is de scheiding, de onheelbare breuk, die God Zelf gemaakt heeft tussen duisternis en licht, tussen zonde en heiligheid. Het is de onverzoenlijke strijd tussen vlees en Geest.... Zodra iemand een onderdaan wordt van Koning Jezus, wordt de haat in zijn hart geplant tegen alles wat de duivel wil, en de duivel zal niet ophouden Ieder te haten, die zijn onzalige dienst verlaat....

Het zaad der slang is alle vlees. Al wat van Adam komt, al wat door de wil van een man geboren wordt is van nature een kind des toorns, een kind van duivel en dood; het bevindt zich onder de heerschappij van duivel en zonde, en is aan de eeuwige verdoemenis onderworpen. Hetgeen uit vlees geboren is, is vlees, en als zodanig een vijand en Inter van God. Dit zaad wil Christus niet laten leven, wil niet, dat Hij Koning is.

Daarentegen kan Christus de duivel en zijn zaad, dat aan Zijn Evangelie niet gehoorzaam wil zijn en onder Zijn genadige scepter niet wil leven, ook niet zijn wil laten. Hij, de Christus Gods, de alleen Heilige, is dit Zaad der vrouw, dat met Geest, water en bloed midden onder Zijn vijanden de ene overwinning na de andere behaalt, dat uit vijanden vrienden, gewillige en gelukkige onderdanen maakt, maar ook allen, die in hun tegenstand volharden, met een ijzeren scepter verplettert.

Hij is het zaad der vrouw, niet van een man. En al was Eva niet onmiddellijk Zijn moeder, toch is zij het naar Gods bedoeling. De man is met zijn kracht buitengesloten, en de zwakke vrouw staat bovenaan in dat Koninkrijk, waar het zwakke ontferming vindt, en waar geen welgevallen kan zijn aan het willen en lopen van een man.

Wanneer de slang deze Immanuël in de hiel steekt, dan lijdt en sterft Hij, maar als Hij met een doorstoken hiel de slang de kop vertrappt, dan overwint Hij de slang en de dood in Zijn dood, dan staat Hij op uit deze dood, en al wat aan list in deze kop der slang zit om tot ongeloof en ongehoorzaamheid aan de wil van een Vader in de hemel te verleiden, is mede vertrappt in de dood van dit Zaad aan het kruis en in Zijn zitten op Zijn eeuwige troon

U zegt: Het is niet tot Adam gezegd. Als het tot Adam gezegd was, dan zoudt gij komen met uw „maar het is niet tot mij gezegd.” Hoor, wat God zegt: *Vrede door het bloed des kruises*. Hoor wat er op de grote worstelplaats Golgotha gebeurt. Wie midden in de dood ligt, die zoeken zijn leven buiten zichzelf, door te zien op hetgeen Christus doet en zegge tot zijn vijand: God de Heere heeft u vervloekt en verdoemd,

en Christus heeft u de kop verpletterd, ga weg van mij. Hier is Zijn bloed. Of moet er nog een nadere bevestiging komen, opdat de mens geen lust meer zal hebben tot geloof aan de verleiding van de duivel tot ongeloof, maar van honger en kommer der ziel wel zal moeten geloven en zal worstelen om te geloven, waar hij met geen mogelijkheid kan geloven, ja, het blindelings zal wagen op grond van het Woord des Heeren? Welnu, God de Heere heeft er wel wegen en middelen toe, en deze zijn:

5. Gods vaderlijke kastijding”, vers 16- 19. Deze brengt de mens op Golgotha en bij het kruis.

6. Het geloof en de gerechtigheid die aan het geloof wordt toegerekend, vers 20, 21. „Wij lezen niet, dat Adam zegt, dat hij gelooft; maar wij lezen, hoe hij met zijn doen zijn geloof belijdt en bewijst. Opeens is er de liefde tot de naaste. Hij, die nog kort tevoren alle schuld op de vrouw geworpen heeft, ziet en kent en bemint zichzelf niet meer met eigenliefde. Hij handelt als één, die zelf overschiet. Hij ziet zijn vrouw aan als degene, in wier Zaad het leven en het recht ten leven en de erfenis des levens ook voor hem is. Hij is met haar mede- erfgenaam van de genade des levens. Hij geeft haar door de Geest des geloofs een naam, die zij nog niet droeg, een nieuwe naam. Zo is de huwelijksband opnieuw gelegd in genade, en alles wordt geleden, gedragen, geloofd, gehoopt in uitzicht op de Man, de Heere, de Enige, in Wie het leven is, Die komt zonder toedoen Van een man en het leven geeft aan allen, die het beërven zullen

Wanneer een des doods en der verdoemenis schuldige, een radeloze en reddeloze, het Evangelie hoort, de blijde boodschap, dat er genade is door voldoening en een te niet doen Van hem, die de oorzaak is van zijn dood, dan is alles wat hij hoort, Christus; dan hoort hij God op het hoogst verheerlijken, maar zo wordt hij zelf ook op het diepst vernederd. Hij krijgt een welgevallen aan de kastijding, ziet over de dood heen, zoekt het leven buiten zichzelf, wordt enerzijds verlegen over zijn diepe ellende, juicht anderzijds in de zaligheid, die hem wordt voorgehouden, en gelooft hetgeen hij gehoord heeft, omdat hij niet anders kan noch wil. En aan dit geloof wordt hem de gerechtigheid toegerekend, die geheel buiten de mens ligt, maar die hem geschonken wordt, als ware zij zijn eigen gerechtigheid.

7. Het leven des geloofs, of hoe het met de voortzetting der heiligmaking en met de waarachtige dankbaarheid gelegen is, vers 22- 24.

Adam moet uit het paradijs weg, anders zou het steeds weer geweest zijn een zoeken van eigen heiligheid en volmaaktheid, een nemen van het leven in eigen hand. God beschermt hem tegen zichzelf. Heiligmaking kan alleen buiten het paradijs gebeuren. De cherub hanteert het vlammend zwaard der wet om ons af te schrikken en tegen te houden, opdat wij in het genadeverbond, in het geloof alleen blijven. Er is geen zichtbare heerschappij van Christus op aarde, want de mens zal door het geloof alleen leven zonder te zien. Jezus zegt tegen de moordenaar: “Heden zult gij met Mij in het Paradijs zijn.”

En Kohlbrugge besluit zijn preek aldus: „Dat antwoord geeft stervenstroost, en nog een weinig geduld, lieve ziel, al worden de beenderen ook verbroken, de laatste slag, de laatste snik, en Adam is binnen eer hij het weet, hij is er, en hij had niet gedacht dat hij er komen zou. Zalig zijn zij, die de geboden doen van Hem, Die is de Alfa en de Omega, opdat hun macht zij aan de boom des levens, en zij door de poorten mogen ingaan in de stad. Amen.”

Bijna twee uren had de dienst geduurd en ieder had ingespannen geluisterd. Twee predikanten en de gehele kerkenraad stonden klaar toen Kohlbrugge de kansel verliet, om hem de hand te drukken. Ds. van Duyl hield een kort toespraakje, dat door Kohlbrugge kort beantwoord werd. De collecte, die anders één gulden bedroeg, bracht

nu f 600,- op. Over eigen omstandigheden, over het onrecht hem aangedaan, sprak hij niet, hij bracht alleen het Evangelie aan zijn landgenoten.

Vele malen heeft Kohlbrugge nog daarna in Nederland gepreekt. In 1865 kreeg Kohlbrugge zelfs een beroep, en wel van de Hervormde Kerk in Zoutelande. Het beroep geschiedde met aggreatie en approbatie van zijne majesteit koning Willem III. Wel mocht Kohlbrugge zeggen: „Nu zie ik, dat God trouw houdt, want toen, in de tijd mijner vervolging, men mij raadde aan de afscheiding deel te nemen, zei ik: God zal mij recht doen, al was het in het kleinste dorpje aan de zee.”

Consulent van Zoutelande was toen Ds. Gobijs du Sart van Arnemuïden, die een vriend van Kohlbrugge was. Kohlbrugge heeft voor het beroep bedankt. Teveel bond hem aan. Elberfeld, veel liefde, maar ook veel leed.

Op 25 maart 1866 stierf zijn tweede vrouw, die erg veel voor hem betekend heeft. Ze werd bijgezet op het kerkhof van de gemeente, naast de plaats, waar men ook de grijze prediker zelf zou begraven. Kohlbrugge heeft zich de laatste jaren zeker erg eenzaam gevoeld.

In 1867 en 1868 moest hij een oogoperatie ondergaan in Berlijn. Daniël von der Heydt vergezelde hem op deze weg. Het heeft me altijd weer getroffen hoe zeer men toen in alles met elkaar meeleeft en probeerde elkaar in de meest letterlijke zin te helpen en te steunen. Wat dat aangaat, kan men in onze materialistische tijd, daar nog heel wat van leren. Men denkt klaar te zijn, als iemand geldelijk maar verzorgd is, maar liefde en vriendschap betekent veel meer dan dat.

Op 7 juni 1871 werd het 25- jarig jubileum van de gemeente te Elberfeld gevierd. Daniël von der Heydt hield een lange rede, waarin alles gememoreerd werd. Kohlbrugge kreeg een prachtige Bijbel in zuiver goud gebonden. Zeker, Kohlbrugge had Bijbels genoeg. In zijn studeerkamer lag altijd een Parijse polyglotte opgeslagen, zodat hij wel zeven vertalingen tegelijk kon raadplegen. Maar ook dit is kenmerkend voor de liefde en de achting, die de Elberfeldse gemeente voor hem had.

In 1871 heeft Kohlbrugge voor het laatst gepredikt in ons land. Hij was toen in Amsterdam op verzoek van Dr. Kuyper, waar hij logeerde en voor wie hij een avonddienst waarnam. Hij preekte in de Zuiderkerk, vlak tegenover de kerk der Lutherse gemeente, die hem 41 jaar geleden had uitgestoten. Hoewel de dienst eerst om 5.30 uur begon kon er om 4 uur al niemand meer in, en zo preekte Kohlbrugge wel voor 3000 mensen over Psalm 68 : 20 en 21.

Hij schreef aan zijn kinderen in Wenen een week later: „En zo stond ik dan voor het eerst in mijn leven op de Amsterdamse gereformeerde kansel. Aandoening kwam er niet bij mij op, wel een sterk gevoel van liefde. Ik overzag de schare voor mij en rechts en links met een vriendelijke blik, het was mij niets vreemd, maar ik gevoelde mij dadelijk als onder de mijnen. En toen ik in de Zuiderkerk van de preekstoel ging zei ik: *Heere, mag ik hetgeen Gij heden aan mij voor Uw arm volk gedaan hebt, aannemen als een onderpand, dat ik zo ook eens uitkomsten bij U zal vinden tegen de dood.*”

In 1873 stierf zijn geliefde dochter Anna en in juli 1874 zijn ouderling Daniël von der Heydt.

Steeds eenzamer werd het om Kohlbrugge heen. Om zijn ogen te sparen mocht hij maar weinig studeren en lezen. Meestal lag hij geheel uitgeput op zijn rustbank.

Op 29 november 1874 preekte hij voor het laatst over Psalm 28 : 6 en 7: *Geloofd zij de*

Heere, want Hij heeft de stem mijner smerkingen gehoord. De Heere is mijn Sterkte en mijn Schild; op Hem heeft mijn hart vertrouwd en ik ben geholpen; dies springt mijn hart van vreugde, en ik zal Hem met mijn gezang loven.

Voor het laatst mocht Kohlbrugge getuigen van Zijn getrouwe Heiland. „Hoe ben ik dan geholpen? Wel, juist door de verzekering, dat Hij komen zal, daardoor ben ik geholpen, met de verzekering, dat Hij niet wegblijven zal, dat Hij doen zal, zoals Hij gezegd heeft, dat Hij woord en trouwe houdt, dat Hij Zijn verbond nooit en nimmer vergeten kan, ook niet de gezworen eed, dat dus alles zeker en vast staat, niet in het zichtbare, maar in de Verbondsborg, in de Heere Jezus Christus, en dat het in Hem is, dat de Heere gezegd heeft: Waarlijk zegenende zal ik u zegenen, dat wil dus zeggen: Gij zult geen vervloeking zien, bevend kind, gij zult niet in het gericht komen.”

Ds. J. Künzi, zijn hulpprediker en opvolger vertelde over zijn laatste dagen het volgende: „Na de laatste predicatie doopte hij nog enige kinderen en de volgende dag overhoorde hij op de kindercatechisatie de jongens de catechismus. Dinsdags kwam hij nog op de meisjescatechisatie, maar dat was al teveel voor hem. Zijn laatste huisbezoek gold een stervende, maar daarna stortte hij in. Op zijn ziekbed, dat zijn sterfbed zou worden, hoorde Künzli hem uitroepen: „De eenvoudige Heidelberger. Houdt daaraan vast, kinderen. Gij kunt uit uzelf niet een enige waarheid verstaan, maar het is alles vervat in het ene woord van de catechismus, zoals ik het u geleerd heb.”

Bij aanvechtingen riep hij eens: „Ach ja, ach ja, wat is toch de mens, een dor geraamte. Wat is het toch, wat de mens wil, wat de mens denkt, wat de mens tot stand brengt.”

Bij het overdenken van Psalm 130 riep hij uit: „Uit de diepten roep ik tot U. Ach God, grote Ontfermer, ontferm U mijner.”

„Verschrikkelijke twijfel, geen oorzaak, geen oorzaak, moeilijk vast te houden.”

En toen de Heere hem met Zijn Woord had vertroost riep hij uit: „De Zoon Gods is het, Die mij verlost en gekocht heeft. Ik heb niets te zeggen.”

Zijn laatste woorden waren: „Hoe zoet is mij het sterven” en: „Dit weet ik, dat ik in Gods hand gegrift ben.”

En tenslotte: „Een grote dag van feestvreugde en van juichen.”

In de armen van Ds. Künzli is hij naar diens woorden op 5 maart 1875 heengegaan en wel „zo vredig, zacht en rustig, als men niet vrediger, niet rustiger, niet zachter inslapen kan.”

Op zondag 7 maart preekte Ds. Künzli in Elberfeld over Hebrëen 13 : 7 en 8: Gedenkt uwer voorgangeren, die u het Woord Gods gesproken hebben; en volgt hun geloof na, aanschouwende de uitkomst hunner wandeling. Jezus Christus is gisteren en heden Dezelfde en in der eeuwigheid.”

Op de avond van deze zondag preekte Dr. A. Zalm uit Halle over Handelingen 8:2 „En enige godvruchtige mannen droegen Stefanus tezamen ten grave, en maakten grote rouw over hem.”

Op dinsdag 9 maart werd Kohlbrugge op het kerkhof van zijn gemeente begraven. Bij de aankomst van de lijkstoet zong men Psalm 116. Daarna hield Ds. Künzli een toespraak, waarna men het vers zong, dat Kohlbrugge in zijn laatste dagen tot steun en troost was geweest:

Zo heb ik dan de Rots bereikt

waarop ‘t gelove rusten moet!

Een Rots, die voor geen stormen wijkt,

een Rots, waarop de wilde vloed -
al was 't het heir der helle machten -
terug moet deinzen, zonder krachten,
biedt m' in zijn spleten veilig zijn.
Mijn hart, verban uw bang benauwen!
Op deze Rots kunt gij vertrouwen;
hier zult gij eeuwig zeker zijn.

Na een toespraak van Ds. Wolfensberger van Zollikon in Zwitserland werd de kist met het stoffelijk omhulsel van de geliefde leraar in het graf neergelaten. De leerlingen van Kohlbrugge, die het predikambt bekleedden, wierpen een handvol aarde in het graf, waarbij ieder een tekst zeide. Daarna werd naar de wil van de ontslapene gezongen de acht verzen van het:

*Christus is mij het leven,
en 't sterven mij gewin.
Hem heb ik mij gegeven:
met vrede ga ik in.*

Nadat Ds. Huber van Hiittlingen het gebed uitgesproken had, zong men tenslotte Psalm 89 : 1, waarop na de apostolische zegen de gemeente het kerkhof verliet. Gelukkig mogen we instemmen met het woord van Dr. Zalm, *dat wel de profeten stenen, maar hun woorden blijven.*

9 KOHLBRUGGE EN DE BEVINDING

Terwijl ik deze titel opschrijf, wete ik tevens, dat ik me op glad ijs begeef. Wat de één namelijk ware bevinding noemt, zal de ander valse mystiek noemen. Kohlbrugge preekte bevindelijk, zegt de één, en een ander zal misschien zeggen, dat hij niet genoegzaam „onderscheidt” en maar wijst op het geloof, en dat gaat toch maar zo niet. Is bevinding een grond van onze heilszekerheid, dan moet Kohlbrugge daar niets van hebben, want de enige heilszekerheid is Christus, en bij hem moet de bevinding slechts dienen om nóg meer op Christus te zien. Ook bij het werk van de Heilige Geest gaat het er om om Christus werkelijk te kennen.

Kohlbrugge predikte zeer zeker bevindelijk dus, maar als men van de bevinding gronden maakt voor de eeuwigheid, dan wijst Kohlbrugge dit scherp af en van zo'n prediking moet hij niets hebben. Hij gelooft aan de noodzakelijkheid van wedergeboorte, hij gelooft in de uitverkiezing, maar dit worden nooit dorre leergeraamten bij hem, maar als hij het daarover heeft in zijn prediking, dan tintelt het van leven, van het leven dat gewekt en gewerkt wordt door de Heilige Geest.

In zijn leerrede over Romeinen 6 : 6 wijst hij de valse mystiek af: „Daar moogt ook gij voor uzelf toezien, gij, die met allerlei mystieke spitsvondigheid, met eigengerechte en zelfgekozen werken, en met de leer van het lichaam niet te sparen daarheen treedt in dingen, die gij niet gezien hebt, en die ook volstrekt geen wezen hebben, maar slechts een schijn van godzaligheid...”

En als hij het heeft over de woorden van de apostel: „Uw leven is verborgen met Christus in God”, zegt hij het nog nadrukkelijker:

„Wat bedoelt de apostel daarmee? Bedoelt hij daarmee het verborgen leven met God, waarvan velen uwer gelezen hebben in de geschriften van Tersteegen en in andere boeken van Mystieken, - dan zeg ik u vrij uit, dat zodanig een mystiek verborgen leven met God een hersenschimmig, een ingebeeld leven is...”

En na een scherpe aanval op Tersteegen zegt hij dan, wat deze tekst naar zijn mening wel betekent: „De apostel wil zeggen: Gij moogt uzelf daarvoor houden, dat gij met Christus der zonde gestorven zijt, gij moogt geloven, dat gij Gode leeft in Christus Jezus. Het is enkel zaak des geloofs!”

Toch vindt Kohlbrugge bevindelijke kennis noodzakelijk. We hebben hiervan in voorafgaande citaten kunnen lezen, maar we willen dat hier nog eens opzettelijk doen.

In een aantekening op Matth. 2 : 4, waar Herodes raad vraagt, schrijft hij:

„Grote Synode, waar men alles wist (behalve het feit zelf) en niets deed; genoeg tot haar verdoemenis. Het opslaan der Heilige Schrift verhardt en verstokt als men blote waarheid of letterkennis zoekt, maar Jezus niet zoekt tot vergeving zijner zonde.”

En in een predicatie over Lukas 2 : 1- 14 lezen we:

„Gelukkig is hij, die het uit genade gegeven is, van des Heeren geboorte niet als blote geschiedenis te horen. De vraag is: wat nuttigheid hebt gij daarvan? Wat troost u dezelve? De natuurlijke mens zal op de vraag: wat hebt gij er voor uzelf aan? Moeten bekennen: ik heb er niets aan; want duivel en wereld hebben zijn hart zo ingenomen, dat hij alleen wat meent te hebben aan het opvolgen zijner lusten. Of de natuurlijke mens vraagt het in het geheel niet; hij hoort de geschiedenis aan als was hij een christen, en blijft in zijn dood en in zijn lust tot de zonde, afkerig van elke toepassing op zichzelf, die hem tot bekering roept. Hij gaat óf onverschillig, óf voor een ogenblik treurig weer terug tot zijn eigen weg en werk, dat, hoewel bestraft, de zonde aan de hand houdt.

“ Daarna gaat Kohlbrugge nader in op de blijdschap voor des Heeren volk. Hier is dus

wel degelijk separatie gepreekt.

Zeker preekt Kohlbrugge de noodzakelijkheid der wedergeboorte! Want niet alle kerkgangers zijn wedergeboren. En het verschil is weer typerend voor Kohlbrugge: de wedergeborene heeft het niet in zichzelf. Leest u maar:

„Als wij nu de geschiedenis van het lijden en sterven van onze dierbare Heere en Zaligmaker betrachten, moeten wij dan daarbij niet iets voor onszelf hebben? Niet, dat men zegt: wat was dat een schone preek! wel, wat was dat treffend! Neen, maar dat men dit er aan heeft, dat men Hem gevonden hebbe, Die verhoogd is ter rechterhand des Vaders, en Zijn eeuwige liefde wil verheerlijken bij arme, verloren zondaren. Denkt toch niet dat u allen Hem gezocht, allen Hem gevonden hebt. Het is geheel iets anders, waarheid gevonden te hebben en be horen, en Hem gevonden te hebben. De mens stelt zich zo licht tevreden, wanneer hij in deze zichtbare dingen zijn houvast heeft; daar kan hij ook christelijk en gelovig zijn, kan hij bij tijden liefhebben, maar het blijft toch alles bij het oude; het hart is niet verbrijzeld en verbroken voor God; men houdt eigen weg en eigen wil in zijn hand, en is verkeerd, terwijl men denkt dat men bekeerd is.

Dagelijks sterven er, en ook ons stervensuur komt, en wij zijn niet meer hier. Kan men zich nu iets gelukkigers, iets troostrijkers denken dan dit ik heb een Heiland, mijn Heiland, Hij is de mijne, voor eeuwig de mijne.

Onbekeerden zijn spoedig daarmede gereed, die kunnen dat spoedig zeggen, het staat bij hen onwankelbaar vast, daar mag volstrekt geen bedenken tegen opkomen. Maar wie waarachtig naar genade hongert en dorst, bij die ligt het diep in de ziel: ‘Zou het waar kunnen zijn? zou Hij mijn Heiland zijn? Zijt Gij, Heere, ook mijn Jezus?’ Ziet, daar liggen zoveel zonden voor zijn rekening, en hij schreit: *Ach mijn God, als ik dat bedenk, wat ik gedurende mijn leven gedaan heb, en wat ik nog ben, dan weet ik niet waarheen mij te wenden.* De onbekeerden, die weten het beter, maar de bekeerden, de begenadigden, die weten niets; ja, zij weten: de Heiland geneest, maar kan ken mijn Heiland? Kan Hij *mij* genadig zijn? Kan Hij waarlijk *mijn* zonde op Zich genomen, gedragen en verzoend hebben? Is het waarheid? Wil Hij ook *mij* reinigen van *mijn* zonden? Daar kruipt men dan zo de Heiland na, het koningskind kruipt Hem na als een bedelkind, en bedelt om genade, genade.

Ach, voordat wij sterven, moeten wij het weten, persoonlijk weten waar onze zonden gebleven zijn; voordat wij sterven, moeten wij toch weten, een iegelijk voor zichzelf, of de grote schuld is uitgedelgd, of deze rekening, die gij en ik met ons eigen bloed moeten onderschrijven, dat wij tengevolge van onze zonden de eeuwige dood hebben verdiend, of deze rekening met Zijn bloed betaald is. Ja, ik moet dat maar niet alleen zo zingen, maar wanneer ik het gezongen heb en zing, moet het ook in mijn hart gezonken zijn: *de kwijtbrief is geschreven, dat alles is betaald.*’

Dit staat vast: Waar waarachtige bekering, waarachtige wedergeboorte is, daar kan men in de zonde niet leven, daar kan men het in de zonde niet uithouden, ja, daar wordt men vreselijk door de zonde geplaagd en gekweld, het is daar voor die mens een hel in zijn binnenste, en zijn geweten klaagt hem aan; er is echter berouw, waarachtig, oprecht berouw, en hoe meer het hart is gebroken en over de zonde weent, des te droger zijn de ogen naar het gevoel, en hoe meer het zuchten in het verborgene toeneemt, het roepen in de nacht tot de Heere om genade, des te meer is het voor het gevoel alsof er een steen op het hart lag, om elke zucht ten onder te houden; men moet echter doorbreken; men kan in de zonde niet blijven, er is waarachtig berouw, de scheiding is gemaakt, waarvan de Heere in het paradijs heeft gesproken: *Ik zal vijandschap zetten tussen u en tussen deze vrouw.*’ Als er dat is, als er ware verlorenheid is, zal men rust noch vrede hebben voordat men weet, waar de zonde is

gebleven.

In bespiegeling voortdurend het in de mond te hebben, daarin bestaat het niet, maar dat men van de vergeving zijner zonden verzekerd is aan de voeten van de Heere Jezus! Dit echter heeft niemand gezien; dat is tussen u en Hem alleen voorgevallen.

Of het nu bij alle mensen op dezelfde wijze toegaat, is hier niet de vraag; het is echter de mens heilzamer eenmaal te worden wakker geschud, dan dat hij in zijn slaap blijft liggen, en de duivel hem in slaap sust, door tot hem te zeggen: “gij zijt een kind Gods.”

(Amsterdamsen Zondagsblad, V jrg., blz. 96)

En ook hier denkt Kohlbrugge niet lichtvaardig over de zonde. Terwijl ik dit las, dacht ik nog, hoe of het mogelijk kan zijn, dat als men zulke woorden van hem leest, men hem nog voor Antinomiaan durft uit te maken?

Kohlbrugge schreef eens zes preken over de eerste vraag en het antwoord van de Heidelbergse Catechismus.

In de derde leerrede heeft hij het over: „Hij heeft voor al mijn zonden volkomenlijk betaald.” U moet deze zes preken beslist alle zes lezen. Ze zijn van het begin tot het eind praktisch. Hier geen dorre leerstelling. En op het eind van de derde predicatie vat hij het zo samen: „Moge zich ook deze of gene met een gestolen troost tevreden stellen, de rechtvaardige God zal hem geen rust, in zijn geweten geen rust laten. „Gij liegt! heet het daarbinnen. En met kracht, zodat het tot een besluit komt, wordt in de ziel geworpen: Het moet in orde voor God; de zonde moet verzoend zijn, er moet betaling geschieden; Gods eer, Zijn Naam, Zijn gerechtigheid, die ik geschonden heb, eisen het. Eerder ik in de hel, dan dat deze gekrenkt worden. Gods Naam, Zijn eer, Zijn wet zullen volkomen en ongekrenkt blijven, en geen tittel of jota daarvan zal vallen. De waarachtig berouwhebbende zondaar onderschrijft zijn leven lang met zijn bloed: Heere, de eeuwige dood heb ik verdiend; Gij evenwel zijt mijn leven en mijn gerechtigheid!”

In de tweede jaargang van het Amsterdams Zondagsblad vond ik een preek over Hand. 26 : 18. Paulus spreekt daar tot Agrippa en zegt dan: „...Om hun ogen te openen, en hen te bekeren van de duisternis tot het licht, en van de macht des satans tot God; opdat zij vergeving der zonden ontvangen, en een erfdeel onder de geheiligden, door het geloof in Mij.”

Ook deze preek is zeer geschikt om na te gaan wat Kohlbrugges gedachten over de bekering zijn. Hij schrijft allereerst:

De mens, wie hij ook zij, kan, wat zijn zaligheid, wat God, zijn hoogste goed aangaat, met al zijn wilskracht niets willen; hij heeft geen wil, die iets uitrichten kan, hij is in de macht des satans, dus in genen dele vrij om te kiezen, maar een slaaf, lijfeigene en gebondene des satans, die hem vasthoudt in zijn wil, en als satan hem ook opzet in vijandschap tegen God, zodat hij zich tot God niet wenden kan en ook niet wenden wil. Hij heeft dus bij alle wil en wilskrachten in het natuurlijke, volstrekt geen wil tot Gods wil, en kan die niet willen. Elk mens, hij zij wie hij zij, moet eerst geopende ogen ontvangen om te zien, dat hij niet ziet, om te zien dat hij zich in de duisternis en in de onzaligste onwetendheid bevindt aangaande de kennis Gods en zijner ziele zaligheid. Uit die duisternis kan hij, al heeft hij geopende ogen ontvangen, niet uitkomen; hij weet nog niets van het licht, en moet door des Hoeren Woord en Geest tot het licht gebracht worden

Als hij tot het licht gebracht wordt, dan begint hij God te zien, maar hij wordt nu eerst zijn onwil en zijn onmacht, zijn volslagen machteloosheid gewaar, hij ziet zich in des

satans macht, banden en boeien, en kan er niet uit; de vijandschap tegen vrije genade moet in hem gebroken worden, een ander dan hij zelf moet hem vrijmaken van des satans boeien, en hem tot God brengen.

Elk mens, hij zij wie hij zij, die niet van de duisternis tot het licht, van de macht des satans tot God bekeerd is, heeft geen vergeving van zonden, neen, maar zijn zonde en schuld liggen voor zijn eigen rekening, hij ziet hoe hij genoegdoening en betaling brenge! hij heeft geen erfdeel met degenen, die zalig worden, er is voor hem niet aan te denken, dat hij in de hemel zal komen, waar God woont; veelmeer kan hij er van verzekerd zijn, dat zijn deel zal wezen eeuwige rampzaligheid met de satan in de eeuwige duisternis.”

Maar wat nu volgt, is nu weer echt Kohlbrugge ten voeten uit. Let u goed op, wat hij onder bekering verstaat, want ook de bekering maakt ons voor God niet verdienstelijk: „Niet daardoor, dat men geopende ogen ontvangt, tot het licht komt, of tot God bekeerd wordt, komt de vergeving der zonden, het eeuwig erfdeel onder alle geheiligden van de Heere Jezus. Vergeving van zonden en het erfdeel komt van God, de bekering is het gebracht worden tot God; en als men tot God gebracht is, dan is de vergeving van zonden en het erfdeel een geschenk van vrije goedheid, dat wordt door ons komen tot God niet verdiend, ook daardoor niet, dat wij de duisternis verlaten en satan de dienst opzeggen.

Er is hier geen sprake van zelfbekering, van het zich vormen naar een godsdienstig model, van het uitoefenen van godsdienstige plichten of wetten en regelen, die de mens zichzelf oplegt, maar er is hiervan sprake dat een mens door de dienst van een ander, die de Heere zendt, krachtadig bekeerd wordt tegen des menschen natuurlijke verstand en aangeboren vijandschap en onwil in.”

Want hoe vindt nu de bekering plaats?

„Het Woord des Evangelies doet het, hetwelk een zondaar, maar van de Heere begenadigd en gezonden, zijn medezondaren verkondigt dat Woord, dat niet weder ledig terugkeert tot de Heere, maar uitwerkt waartoe Hij het zendt; als de Heere en Zijn Geest zenden, zo opent de Heere, dat is de Heilige Geest, blazende in wie Hij wil, zo wordt in het hart acht gegeven wordt op hetgeen door des dienaars mond verkondigd wordt. Opening der ogen, licht en bekering verheerlijken de mens niet, maar maken hem ootmoedig; hij leert zijn blindheid, zijn onmacht en zijn onwil, dat hij uit zichzelf nimmer zou gekomen zijn, en hij leert Gods vrije ontferming roemen en prijzen, en God op het hoogst verheffen.

Verder zegt de Heere van de mens, dat hij bij God geen vergeving van zonden, geen erfdeel der zaligheid, geen heiligheid, geen eeuwig wonen onder des Heeren geheiligden vindt, dan door het geloof in de Heere.

Wie dan tot God bekeerd wordt, vindt als eeuwige oorzaak zijner vrije rechtvaardigmaking: onverdiende goedheid, zuivere liefde Gods, eeuwige ontferming - als verdienende oorzaak de Heere Jezus en Zijn genoegdoening, gerechtigheid en heiligheid; als een goddeloze ontvangt hij de gave der rechtvaardiging, en de Geest, die hem door het Evangelie tot God gebracht heeft, wordt in hem een Geest des gebeds en des geloofs, om op des Heeren Woord te pleiten, ontsteekt kennis Gods in het aangezicht Jezus Christi, geeft vertrouwen, hetwelk alleen berust op des Heeren Jezus offer aan het kruis, zet een ziel zo in Christus over, en eigent de mens alle weldaden van Christus, de beloften en het beloofde toe. Dat is het wat de Heere Jezus zegt: door het geloof in Mij - dus door niets anders.”

Ik sla nu een vrij groot gedeelte van de preek over. Belangrijk is echter nog een stuk waaruit we kunnen lezen, welke waarde Kohlbrugge aan het geloof hecht.

Is dat dan misschien het goede werk, dat we moeten doen om tot God te kunnen komen? Nee, zelfs het geloof niet. Want nadat Kohlbrugge opgemerkt heeft, dat de genade niet verdiend kan worden zelfs niet door een zucht of een traan, vraagt hij: „Verdiend het geloof dan niets, het geloof in de Heere Jezus? Nee, de Heere Jezus heeft het alleen verdiend door Zijn volmaakte gehoorzaamheid. Het geloof is de hand, welke ontvangt wat van Godswege toegerekend en geschonken wordt, namelijk de volkomen gerechtigheid Christi. Maar zo het slechts de hand is, waarom hangt de Heere Jezus dan alles daaraan? Daarom, om ons in Zijn bloed een vaste grond te geven van hetgeen wij van God hopen, al is het tegen hope, en ons in Zijn volmaakte offerande alleen te doen berusten met afzien van alle werk, wijsheid, kracht en gerechtigheid des vleses. God wil, dat wij voor Zijn rechterstoel de Naam Jezus oproepen, en met dat vlekkeloze Lam tevreden zijn voor onze consciëntie; als Hij dat in ons heeft en ziet, zo spreekt Hij ons als Rechter vrij, eens voor altijd, en zo dikwerf als wij komen om genade in de nood onzer ziel.”

Ook in het stuk van de toepassing des heils dus, is de prediking van Kohlbrugge niets anders dan een lofzang op de genade Gods. Ook nu weer geen mensenwerk, ook geen vrome, bevindelijke werken, dat alles snijdt Kohlbrugge af, het gaat alleen om het geloof in Christus, dat gewerkt wordt door de Heilige Geest. En dat geloof is geen doel, maar middel.

Zeer belangrijk vindt Kohlbrugge Gods Woord. Alle dopers ten spijt, houdt hij vol, dat de Geest nooit buiten het Woord om werkt. En de Schrift is op zichzelf niet krachteloos en dood.

„De gehele wereld komt daartegen op; de leer der vroegere Wederdopers, dat het Woord dood is, en dat wij alleen dan er wat aan hebben, als God zulks eerst levendig maakt, deze leer heeft haast alles met zich voortgesleept; vandaar vooral die grote woorden dergenen, die opgeblazen zijn, maar wanneer de kracht gezocht wordt, zo wordt die niet gevonden. Ik ken de teleurstelling bij ondervinding, waarbij men voor het Woord neerzit en daar niets aan heeft, hoe gaarne men ook een woord van troost daarin zou wensen te vinden; dan beeldt men zich in, zelf levendig te zijn, maar dat het Woord dood is, in plaats van de gevolgtrekking om te keren en te denken: daar ik voor het Woord neerzit, en niet getroost word, zo ben ik dood, en gelijk een lijk, dat niet inwendig warm zal worden, al zou men het ook voor het heetste vuur houden. Daarentegen ken ik ook bij ondervinding, dat God de Heere nu en dan het hart met zulk een macht opent, dat men acht geeft op het Woord, en het gehele Woord er in gaat; ook ken ik het onbedrieglijke der ondervinding, dat, wanneer men, hoe ook de ganse hel brult, dat men het niet doen zal, en hart en handen beven uit vrees van bedrogen uit te komen, hoe men ook een peilloze afgrond onder zich en alleen toorn en grimmigheid boven zich ziet, hoe men ook de dood om zich heen en op de lippen heeft, en uit angst en nood der ziel niet meer horen of zien kan, alsdan het Woord aangrijpt, men juist dan de Heere bij de zoom Zijns kleed aangegrepen heeft, en opeens is de dodende vloed des bloeds gestelpt.” En in een preek over de herders bij Bethlehem, zegt hij dan ook: „Wie de Heere zoekt op het woord af, dat hij gehoord heeft, die vindt Hem en met Hem al de kentekenen, dat Hij het is. Zo vinden de herders en zij zagen, wat hun het eerst in de ogen komen moest; Maria en Jozef, die daar zo eenzaam zaten, zo verlaten, zo zonder toespraak; zij vonden het Kindeke, liggende in de kribbe, alles zoals de Heere het hun had verkondigd.

Geloofsverlangen, gij zult ontvangen! Eerst geloofden de herders, en zij geloofden het woord; zij maakten zich op de weg daarheen, waar het te vinden was. Toen zagen zij het. Velen willen eerst zien, en dan geloven, zijn te vasthoudend aan gevoelen en

bevinden, om alles alleen op Gods Woord te bouwen. Geloof het Woord en werpt de afgoden weg. Werpt die voor de vleermuizen, of werpt die in het vuur, en dan met het Woord er doorheen; en op het Woord des Heeren worstelingen Gods geworsteld, en zie dan of de Heere Zich niet wendt tot het gebed desgenen, die gans ontbloot is, en of Hij Zich niet zal laten zien in uw armoede en ellende, en in Zijn grote, machtige daden. Hij, Die verlossing gebiedt Zijnen Jakobs. Waren er maar meer, die alleen de Heere zochten, wie het alleen om de Heere ging, en niet om het verdoemelijk eigen en om het zichtbare en vergankelijke, daar alleen is de Heere hun goed genoeg voor; maar die de Heere zoeken, zoeken de Heere, en de inwendige toestand en de uiterlijke omstandigheden werken wel mee, doch alzo, dat de Heere hun hoogste goed wordt, uit Wiens hand en macht en trouw zij alleen verder dat verwachten, wat in Zijn ogen voor hen goed zal zijn. Het hoogste en kostelijkste is: zij hebben gevonden de Messias, de Redder hunner zielen, en wie Die gevonden heeft, doet gelijk de herders: hij maakt het alom bekend. Wat maakt hij bekend? Merk op, opdat gij op de weg blijft, waarop zelfs de blinden niet dwalen kunnen, dat maakten zij bekend, wat hun van dit Kindeke gezegd was.

*“Als ge om uw zonde hebt getreurd,
Vertelt gij, wat u is gebeurd,
Dan zeg toch vrij, wie Jezus is,
Dat maakt een weif'lend hart gewis.
Rust heeft hij, die zich nederlegt
Op 't geen het Woord van Jezus zegt.”*

En vraagt u nu: Maar hoe komt men aan dit geloof? Wel, dan antwoordt Kohlbrugge ons:

„Al wordt ook het lijden en sterven des Heeren ons allen voor ogen geschilderd, al worden rotsen gespleten en graven geopend, toch zijn er zeer velen in de gemeente, die het Woord horen en dood blijven; zij blijven dood, tenzij op hen nederdale de Heilige Geest. Zo min de mens iets tot zijn geboorte kan bijdragen, zo min zal hij iets bijdragen tot zijn wedergeboorte; geen mens komt uit zichzelf tot God en tot de Heere Jezus Christus; er is in het hart veel te veel vijandschap en wereldzin, lust tot de zonde en tot het eigen ik, dan dat een mens zou vallen voor de levende God, om aan te nemen genade, vrije genade. Als niet de Geest Gods van de hemel nederdaalt en het hart verbreekt, dan blijft het zo hard als een steen. De Geest Gods moet komen en het hart door de liefde en het bloed van Jezus verbreken en verbrijzelen.

Maar een mens kan toch bidden, en dat is toch reeds een begin van het christelijk leven.

Och wat bidden? Wie in waarheid bidden kan, kan hemel en aarde maken. Almachtige genade, de Heilige Geest is nodig, zal de mens het éne woordje „Abba” voor God uitspreken.”

En in een pinksterpreek: „Ach wat is de mens. Zo de Geest Gods hem niet bekeert, dan helpt alles niets; hij wordt niet bekeerd, maar blijft met Bijbel en gebedenboek en alle mogelijke goede werken toch in de kaken des duivels en spot met de Heilige Geest. Wie niet tot dezelve inkeert en zich bekeert, zal ondervinden wat het zegt te zondigen tegen de Heilige Geest.”

Maar dan gaat Kohlbrugge onmiddellijk evangelisch troostend verder:

„God vraagt echter niet naar verkeerdheid, zonde en verderf, vraagt niet of we komen uit het gruwelijke Egypte of Babylonië, uit het zwarte Ethiopië, het Morenland, of uit welke plaats ook; maar Hij zegt, dat het gedierte des velds, de draken en de jonge struisen Hem zullen eren. Dat nu is het werk des Heiligen Geestes. Er komt geen vuur

van de hemel om de goddelozen onder de mensen te verslinden, maar vuurvlammen worden gezien om te verkondigen uit de volheid van eeuwige genade en ontferming, en de ziel zingt: *Al ben ik zwart en van de zon verbrand, ik ben nochtans lieflijk*, de Heere heeft het gezegd.”

Want zegt Kohlbrugge, die Heilige Geest wordt uitgestort op vlees. En besluit hij zijn pinksterpreek: „Waar de prediking van het dierbare Evangelie komt, daar komt ook de kracht des Geestes, en al nemen in de gehele wereld ook maar tien het Woord aan, zo komt de wereld in rep en roer, en raast de duivel.”

Ook hier weer wil Kohlbrugge Woord en Geest wel onderscheiden, maar beslist niet scheiden.

Ergens anders zegt hij: „De Geest Gods bedient Zich van de door God verordende middelen. Hij verbindt Zich met het Woord Gods en keert daarmee tot onze harten in. Hij opent het hart door het Woord, komt zo binnen en is een licht in het hart. En het kind, zowel als de volwassene beginnen te geloven van God: dat Hij goed, dat Hij goedertieren is, en van de Heere Jezus, dat Hij een goede Herder is en Zijn leven voor de schapen stelt. Deze God nu en deze Jezus moet het kind evenals de volwassene tot zijn deel hebben.”

En uit een preek van 1859 citeer ik tenslotte nog over het werk van de Heilige Geest: „Zo lang een mens zich met zijn geloof, met zijn vroomheid en heiligheid, met zijn zedenleer, zijn werken en gerechtigheid, met zijn oordelen en zijn verstand kan helpen, behoort hij tot de wereld en de wereld wordt door deze Geest overtuigd. Ik behoef Rome niet te zeggen, wat haar zonde is; ik behoef het aan de christelijke wereld niet uiteen te zetten wat haar zonde is, zij weet het zelf; haar zonde is, dat zij half aan haar geloof, half aan haar werken vasthoudt. De Heilige Geest zegt het haar deze achttien eeuwen door, wat haar zonde is; Hij zegt: Dat gij monnik of non zijt, is meer zonde dan al uw wellustigheid.

Wat is zonde?

Dit is uw zonde, o mens, dat gij, zo melaats als gij zijt, u niet houdt aan de enige Hogepriester.”

Een belangrijke vraag is ook, hoe we de zekerheid des geloofs vinden. Welnu, dit zal u na alles wel duidelijk zijn. Kohlbrugge vindt de geloofszekerheid niet in de mens, want dan was het voor eeuwig verloren, maar hij vindt deze in het Woord.

„Is er dan geen zekerheid der zaligheid? Ongetwijfeld is zij er, maar de mens is zich haar niet altijd bewust; op de bodem der ziel, daar ligt zij, waar het zaad, het onvergankelijk zaad, in het hart is geworpen, wijl God in waarheid het hart heeft verbroken; maar in het bewustzijn is het zo: nu eens twijfel, dan weer geloof, zo gaat het op en af. Daarbij kan de ziel een spel der winden worden. Vanwaar komt nu ook voor het bewustzijn, trots alle twijfel, trots alle vrees, die nimmer zal ophouden, van waar komt nu ook voor het bewustzijn meer en meer de bevestiging of het gegrond zijn, het geworteld zijn in het geloof van Christus? Dat komt enkel en alleen van het Woord. Het bevestigd worden bestaat niet daarin, dat men soms eens weer een belofte voor zich vindt, maar de bevestiging, zo zij gegrond is, komt van het Woord van Christus, van het Evangelie, alzo, dat de mens door het Woord, door het Evangelie, meer en meer er van verzekerd wordt, dat de grond, die God gelegd heeft, de enige is. Wij mensen zoeken het voortdurend bij ons en in ons, wij zoeken of wij wel voor de grond deugen, en in plaats dat wij denken aan een grond van eeuwige genade, denken wij dan aan een grond van vergankelijke werken. Toch hebben wij meermalen gehoord, dat wij de grond niet moeten zoeken in ons, maar buiten ons in Christus

Jezus. Dit kunnen wij echter nooit genoeg ervaren, horen, leren verstaan, het kan ons nooit genoeg gepredikt worden, wij kunnen ons er nooit genoeg in oefenen, dat wij daarvan zeker zijn: de grond, die God in Christus gelegd heeft, die grond behaagt Gode alleen, die is alleen de ware, de alleen betrouwbare. Nu moet ik niet weten, of ik kan vasthouden, maar ik moet weten, of de grond, tot welke ik mijn toevlucht mag nemen, houdt. Houdt deze grond, en ben ik daarop gekomen, dan zal de grond mij houden. Altijd dus tot het Evangelie heen, altijd tot het Evangelie heen, als gij zekerheid wilt hebben van de zaligheid uwer ziel.”

En dan op het eind van de preek, zegt Kohlbrugge het nog eens overduidelijk, zoals altijd in zijn preken. We willen ze alleen niet altijd verstaan, want het Evangelie is nu eenmaal niet naar de mens en zo neemt Kohlbrugge ons alles af wat van ons is, om ons een betere weg te wijzen:

„Het Evangelie is het, waardoor God roept, en Hij roept u, en als Hij u roept, roept Hij u tot de genade van Christus. Dat is het Evangelie. En als Hij u roept, belooft Hij, ja wat?, de genade van Christus. Dit Evangelie is enig, dat wil zeggen: er is in waarheid geen Evangelie nevens dit, geen ander Evangelie. Men mag zich aanstellen, alsof men van de hemel kwam met de hoogste wijsheid en geestelijkheid, er is geen ander Evangelie dan dit eenvoudige: God roept in de genade van Christus. Het is gewis, dat daarbij verondersteld wordt, dat gij des doods zijt, en dat gij dus uw vonnis niet uw bloed wilt ondertekenen: ik ben des doods. Voorondersteld wordt, dat dit in uw leden en in uw hart gegrift staat: is het niet de genade van een Ander, dan ben ik reddeloos verloren. God roept u. Nog eens: waartoe roept Hij u! Tot de genade van Christus. Hoe kan ik dat weten? Ja, daar zit juist de knoop. Nu denkt u: Dat kan ik weten, als ik het hier in mijn hart gevoel en met mijn hand, met mijn geloofshand, kan vasthouden. Neen, dat kunt gij wetten van het Bijbelblad, uit het onvergankelijke Woord Gods. Als nu de duivelen u willen aangrijpen, om u van het Bijbelblad los te scheuren, houdt u er dan toch aan vast, of u ook alles toeroept: Gij zijt verloren. U vindt het niet in uw lege kisten en kasten, niet in uw verstand of hart, niet in uw vlees en bloed, tot het Woord heen, daar staat het geschreven: dit is het Evangelie; God roept, Hij heeft geroepen, Hij zal roepen tot de genade of de genade van Christus. Christus heeft dus de genade verdiend en verwonen, Hij schenkt haar ook en eigent haar toe. Christus is u zondaar, u vervloekte, genegen, en God ook. En nu, daar Christus alles heeft bereid, roept God u in deze genade.”

Kohlbrugge gelooft in de praedestinatatie, zelden we al.

In een preek over de herders en de engelenzang, zegt bij: „Maar is dit geschenk voor alle mensen zonder onderscheid? Als de engelen zeggen. In de mensen een welbehagen, menen zij dan alle mensen, hoofd voor hoofd? Heilzame vraag om wakker te schudden uit de droom van het zelfbedrog met de leer van algemene genade. Volgens het Grieks zeggen de engelen niet „in de mensen” maar „in mensen” een welbehagen. Zij menen het soort van schepselen, waarin God een welbehagen heeft, en niet een menselijk geslacht zo geheel, dat er niet mensen zouden zijn, die van dat welbehagen zijn uitgesloten.”

En daarom zegt Kohlbrugge, wat verder in dezelfde preek: „Onderzoekte zich een iegelijk of hij van dat welbehagen persoonlijk ondervinding heeft. Eerst dan wordt Gode in de hoogste hemelen van alles de eer gegeven, eerst dan ondervindt men dat er op aarde vrede besteld is door die Held, Die heerst midden onder Zijn vijanden, en Die Zijn Koninkrijk, het Koninkrijk van genade, vergeving van zonde en eeuwig leven staande houdt tegen alle tegenstand

En aan het slot van een preek over de arbeiders in de wijngaard, gehouden op 20

februari 1859 lezen we over de uitverkiezing:

„Wij komen nu als vanzelf aan de leer der praedestinatatie. Daarbij gaat het naar het woord: „Ik zal genadig zijn, wie ik genadig ben, en ik zal Mij ontfermen over wie ik Mij ontferm.” Velen zijn geroepen, ja, en zij mogen zitten op tronen als apostelen en veel zegen van God ondervinden, velen zijn geroepen, maar uitverkoren zijn zij niet, dat zijn weinige n. Waar ligt dat aan? Uitverkoren, wat is dat? Is dat, heilig, Gode welbehaaglijk of zo iets? Neen, uitverkoren wil zeggen: *van eeuwigheid door God uitverkoren, in Zijn eeuwig verkiezing*. Maar de Heere Jezus spreekt hier niet van hetgeen voor alle eeuwigheid door ons is geschied, maar Hij spreekt er van hoe de mensen zich gedragen. De eeuwig verkiezing leren wij uit de Heilige Schrift; van de praedestinatatie ter zaligheid en die ter verdoemenis weten wij niets dan alleen uit de Heilige Schrift. Het is geen verborgen waarheid, zodat men zou moeten denken: ‘Och, het helpt mij toch alles niets; ben ik uitverkoren, dan kom ik in de hemel, en ben ik nu eenmaal niet uitverkoren, dan kom ik in de hel, daar kan ik niets aan veranderen.’ Neen, het is een geopenbaarde leer, geopenbaard in de letters van het Woord Gods.

Ik zou hier willen vragen: Gij knaap, hoe komt gij op een kantoor? Gij man, hoe komt gij aan dit of dat werk? Wat zijn daartoe de wegen en middelen? Het Woord Gods, dat ons de praedestinatatie ter zaligheid en die ter verdoemenis, dat ons de eeuwig verkiezing ten leven leert, datzelfde Woord Gods leert ons ook de wegen en middelen, om ons in deze verkiezing ingezet te vinden en er zeker van te zijn: ik ben uitverkoren. Middelen en wegen daartoe zijn: waarachtig berouw, waarachtige bekering; wij komen tot God met onze zonde en schuld, wij rechtvaardigen onszelf niet, wij verlangen naar een Middelaar. De Middelaar wordt ons voorgehouden en gepredikt en, schoon aarzelend, toch wordt de toevlucht tot Hem genomen, en wij zijn in waarheid tevreden met Zijn betaling; wij zijn voor onszelf arm, doodarm; wij ondertekenen het met ons bloed, dat wij de eeuwig dood hebben verdiend, en zien in Christus alleen heil en leven. De zodanigen zijn uitverkoren.

Nu weet u de weg: berouw en bekering, niet zichzelf rechtvaardigen, maar God gelijk geven, de toevlucht nemen tot de Heere Jezus Christus, in Hem geloven, dat is de weg. Maar nu komt de proef op de som Het moet blijken, wat men heeft gezocht en waar het om ging. Er zijn er, die zeggen: “ik zoek niets voor mijzelf, het gaat mij alleen om God en Zijn eer.” Maar bij de uitverkoorne, daar geeft men nauwlettend acht op zijn hart, en het boze dat zoekt door te breken, wordt gevangen geleid: de vervloekte gierigheid, de eigenliefde, het verlangen naar het zichtbare, doch daarbij zinkt men neer aan de voeten van de Heere Jezus, anders kan men het niet uithouden. Zij kunnen alleen van vrije genade leven, dat is hun adem, daarom bidden en smeken zij.

De vraag komt tot de mens: Wat zoekt gij?

De eersten zeggen: ik zoek God. De laatsten zeggen: Ach, dat het zo ware. De eersten zeggen: ik dien God om niet. Ik help de broederen om niet. De laatsten zeggen: Ach, ware het zo. De eersten zetten zich op de troon en willen rechter zijn, zij danken God, dat zij meer zijn dan andere mensen, zij worden pausen; in plaats van huizen, akkers, enz. te verlaten, verlaten zij de gemeente Gods; de anderen echter vinden in zichzelf altijd zonde en schuld, en terwijl zij zich also bevinden, en dus de laatsten in alles de laatsten zijn, zijn zij voor God de eersten. Zoals wij van de heer des huizes opmerkten, was hij gelukkig, dat hij de lediggangers aan het werk had gezet, zodat zij wat konden verdienen; nog gelukkiger was hij, toen hij later nog meer mannen vond, die hij gelukkig kon maken; en zijn geluk steeg ten top, toen hij ter elfder ure nog enigen vond. Zo ook God. Van degenen, die Hij ter elfder ure vindt, zegt Hij: „Die zullen ook in Mijn hemel.”

En zo verkondigt ons het Evangelie: „Is het verloren, dan zijt ge gered; hebt ge zonde, zo hebt ge ze niet; beeft ge voor het gericht, zo komt ge niet in het gericht; zijt ge dood, zo hebt ge Mij tot uw leven; zijt ge arm, Ik ben uw rijkdom; klaagt gij uzelf aan, zo zijt ge vrij gesproken.”

(Kreck, Die Lehre von der Heiligung bei H. F. Kohlbrugge).

Een belangrijke vraag voor velen in dit verband is ook: *Wie mag aan het Avondmaal gaan?* Of met andere woorden: Hoe nodigt de prediker? Ook hierover vinden wij bij Kohlbrugge wel enige uitspraken. Uitvoerig schrijft hij hierover in het geschriftje: *Beproeft uzelfven* (zie bibliografie). Ik wil me hier beperken tot een paar stukken uit twee preken over het Heilig Avondmaal. Na de betekenis van het sacrament van het Heilig Avondmaal verklaard te hebben, besluit hij:

“Wanneer dus iemand denkt: Ach, ik arme zondaar zou zo gaarne verzekerd zijn, dat ook mij, ja ook mij, al mijn zonden genadiglijk vergeven en bedekt zijn, en dat ook ik, ook ik deel hebbe aan mijn lieve Heere Jezus, en ook ik, ik hem waarlijk ingelijfd ben en tot het verbond Zijner genade behoer, en dat Hij ook mij door Zijn Geest regere, ook mij een zalig uiteinde verlene en hiernamaals in heerlijkheid opwekken zal, zo trede hij toe tot des Heeren dis en zie op het brood en zie op de drinkbeker, en als hij dan het brood in de hand neemt en in de mond steekt, zo wete hij en bedenke: het brood geeft u de Heere tot een onderpand en zegel daarvan wat gij gaarne weten en voor uzelf voor waar en waarachtig houden moogt, en evenzo doe hij met de drinkbeker; hij verwachtte niet iets bijzonders van de hemel, maar hij zie aan het teken wat de Heere hem zegt, wat Hij hem bekrachtigt en verzegelt, en heffe also hart en ogen hemelwaarts, en zij niet ongelovig, maar gelovig op grond van het woord en de belofte van Christus: ‘Ik geef u en heb u gegeven Mijn vlees te eten ten eeuwigen leven, Mijn bloed te drinken tot vergeving van alle zonden; gij zijt eeuwig Mijn, zoals gij zijt, en Ik ben eeuwig de uwe als uw getrouwe Borg des Verbonds en almachtige Verbondsgod; gij hebt in brood en wijn pand en zegel daarvan van Mijn hand.’

Dewijl het bovengenoemde alzo de ware leer en betekenis des heiligen Avondmaals is, zo verzoek ik allen, die met hun belijdenis en openbaar en verborgen leven zich als goddelozen aanstellen, het wel te bedenken, hoe nodig hun allereerst de bekering huns levens is, opdat Gods verbond niet veracht en Zijn toorn over de gehele gemeente verwekt worde, en zij mitsdien zich niet een oordeel eten en drinken. Wat echter de ware betering des levens is, dat moet ook allen voorgehouden en gezegd worden. Zij is deze, welke ons waardig maakt tot de dis des Heeren te komen; zij is deze:

Dat wij eerstelijk onszelf vanwege onze zonden mishagen en nochtans vertrouwen, dat die zonden vergeven zijn, en onze overige zwakheid met het lijden en sterven van Christus bedekt is.

Ten andere, dat wij ook begeren, hoe langer hoe meer ons geloof te versterken en ons leven te beteren.

Ten derde, dat wij voorts ons verstand en twijfel en bedenken en allerlei ‚ja maar‘, daartoe elke verdienste en elk werk en elke gezindheid met één woord alles uit ons prijsgeven, en daarnaar niet vragen, maar alleen ons vertrouwen stellen op Christus ter rechterhand des Vaders, en neme - in eenvoudigheid des harten de tekenen en zegelen van Zijn handen, zodat wij bij het zien der zichtbare tekenen de onzichtbare genade voor waar en zeker houden.”

Bij een korte uitleg van de catechismus over het Avondmaal uit het jaar 1871, dus op het einde van Kohlbrugges leven, hebben zijn gedachten hierover zich nog niet veranderd.

„Nu kom ik tenslotte nog met een vraag uit de catechismus, en deze vraag is: *Mag ik tot het Heilig Avondmaal gaan?* Het antwoord op deze vraag heeft ieder kind reeds geleerd: Christus heeft aan mij en alle gelovigen, tot Zijner gedachtenis, van dit gebroken brood te eten en van deze drinkbeten te drinken bevolen. Dus mag ik niet eens vragen: Mag ik? Ik heb dit bevel, en daarom zeg ik: wee degene, die dit bevel, waarmee de Koning tot ons komt, veracht en niet begrijpt, dat alleen van deze Koning zijn leven, en dat zijn ongenade de dood is.

Maar nu komt een andere vraag: *wie moeten tot de tafel des Heeren komen?* En daar luidt dan het antwoord op de 81e vraag: Degenen, die zichzelf vanwege hun zonden mishagen; wij arme mensen hebben aan ons doemwaardig ik een welgevallen; wij zijn er altijd op uit om onze wegen te rechtvaardigen en alle schuld op de naaste te werpen. Dus wie moeten tot het Avondmaal des Heeren komen? Die zichzelf uitspuwen en verwerpen, die een walg aan zichzelf hebben, vanwege hun zonden Zij komen dus met de belijdenis: aan mijn leven is niets goeds, maar daar blijven zij, die het bevel des Heeren hebben, om tot de tafel des Heeren te komen, niet bij zitten, neen, zij begeren hun leven te beteren. Die dus belijden, dat aan hun leven, hun leven voor God, hun leven in de gemeente, in huis met de hunnen, hun leven in het algemeen, niets goeds is, maar die van harte begeren, dit leven te beteren, die mogen tot het Avondmaal des Heeren komen; want dat het leven gebeterd wordt, het zwakke geloof gesterkt, de mens hoe langer hoe meer verootmoedigd wordt voor zichzelf, dat alles werkt dit hemelbrood, deze beker des heils.”

En zo lazen we dus, dat Kohlbrugge goddelozen aan de tafel des Heeren nodigt.

In 1860 schreef Kohlbrugge een preek over de aanhef van de brief van Paulus aan de Kolossensen. Deze preek is van belang om eens na te gaan hoe Kohlbrugge de gemeente aanspreekt.

Deze brief is gericht tot: de heilige en gelovige broeders in Christus, die in Kolosse zijn. „In plaats van Kolosse schrijve een iegelijk, die deze brief hoort of leest, de naam van de stad of plaats waar hij woont. Dit heeft Kohlbrugge met Luther gemeen, die ook altijd in de Bijbel zijn eigen naam invulde. Zo spreekt de Bijbel namelijk veel meer tot ons. Na dit wat uitgewerkt te hebben, vervolgt Kohlbrugge: „Mitsdien, waar het Woord van Christus heenkomt, daar vormt het een heilige gemeente, en waar het heengekomen is en nog is, daar begroet het de gemeente in haar geheel en zo de enkele leden in het bijzonder, die toch slechts mensen, en wel zondige, kleingelovige mensen zijn, die evenwel uit de wet Gods hun ellende kennen of leren kennen, en in alle ootmoed belijden, dat zij van nature geneigd zijn God en hun naaste te haten, als gelovige en heilige broeders; maar daar ziet hen het Woord niet aan, zoals zij in zichzelf zijn, maar in Christus. Gelijk de Heere Jezus Zelf spreekt: Gijlieden zijt nu rein om het Woord, dat ik tot u gesproken heb. Blijft in Mij en ik in u, Joh. 15.”

Dan waarschuwt echter Kohlbrugge, want zo is de gemeente niet. En nadrukkelijk gaat hij verder: „Wachten wij ons voor zelfbedrog, als het Woord in zulk een macht der liefde tot ons komt, en bedenken wij het wel, wat de Kolossensen af te leggen en wat zij aan te doen hadden, wat wij ook af te leggen en aan te doen hebben. De heiligmaking ligt dus in de roeping. God heeft ons niet geroepen tot onreinheid, maar Hij heeft ons geroepen tot heiligmaking.”

En nu komt een belangrijk gedeelte uit deze preek, wat weer veel uit Kohlbrugges prediking duidelijk maakt. „Waar de apostelen optreden, daar beginnen zij nooit te schelden en te straffen, maar zij lokken en nodigen eerst vriendelijk om onder de wijnstok en de vijgenboom te komen, geven van de hemelse wijn te proeven en van de hemelse vruchten te smaken, opdat men de bittere wateren der zonde en de

sodomsappelen verafschuwe en wegwerpe. Ook komen zij, die wel weten hoe ledig de mens in zichzelf is, en hoe hij niets nemen kan, tenzij het hem van haven gegeven worde. Zij, met de ganse volheid der liefde Gods en van Christus, opdat daarmee vervuld worde wat niet ledig verschijnen mag voor God. Ook moet het Woord u, ongelovige, onreine, verkeerde, vooraf rein en gelovig verklaard en u als broeder begroet hebben, zodat gij u verbaast en verwondert en belijdt: „van waar komt mij zult een groetenis?” Indien n.l. uw innerlijk zijn en uw wandel heilig, gelovig en broederlijk zijn zullen.

Niet als de apostelen doen de valse apostelen; zij keren het om en leren: u zult uzelf eerst heilig, gelovig en tot een broeder maken, alsdan zullen wij u als zodanig groeten. Zo drijven en leren zij het wandelen naar het vlees en zien op het vlees; de apostelen leren evenwel het wandelen naar de Geest en zien enkel en alleen op het Lam Gods, op Christus en wat Zijn bloed, Zijn Woord en Zijn Geest vermogen, naar Gods Wil, verkiezing en voornemen.”

Op dezelfde wijze heb ik dat terug gevonden in zijn „De enige troost in leven en sterven.” Hierin heeft Kohlbrugge alleen over de vraag: *Welke is uw enige troost, beide in leven en sterven?*, de eerste preek geschreven. En dan betreft hij bij deze vraag de gehele gemeente. En hij zegt dus niet: Nu ja, onbekeerd mens, dit is niet voor u; hier hebt u niet mee te maken. Luistert u maar wat Kohlbrugge zegt:

„Zo begint dan dit boekje zeer eigenaardig, schier tegen alle kennis des mensen, tegen alle verstand in. Immers, waar deze vraag en dit antwoord komt, daar zegt men: „Ja, mijn kind is nog dood. Mijn kind verstaat daar nog niets van. Mijn jongen, ja, ik houd veel van hem en heb hem lief, maar er is nog geen leven in hem; en mijn dochter, ja, zij is een goed kind, maar zij is ook nog dood. Moet nu zo'n kind leren en opzeggen: „Welke is uw enige troost, beide in leven en sterven?”

Het verstand zegt: Nee. De dwaas de wederdoper zegt ook: Nee, om alles niet, voor niet nog zoveel. Het kind moet eerst levend gemaakt worden, en wanneer het levend gemaakt is, dan eerst mag het deze vraag en dit antwoord leren en opzeggen. Dat zou de duivel wel gaarne zo willen hebben. Dat is de remonstrantse duivel, die de leer van de vrije wil drijft; dat is de Bptistische duivel, dat is de Plagiaanse duivel, die helpen wil zonder middel. Het leven komt echter niet uit de mens - de mens maakt zich zelf niet levend - maar het leven komt van God, en wel komt het leven van God door Zijn Woord, door het Evangelie; en wanneer het leven in de mens, in de volwassene niet onderhouden werd, wanneer er niet voortdurend, zoals bij een lamp, olie bij kwam, zou het weldra uitsterven.

Dat het leven onderhouden wordt, dat de mens in het leven blijft, geschiedt door het Woord. Ja, zegt gij, maar de Heilige Geest moet er bij komen. Dat gaat mij, die u onderwijst thans niets aan; dat weet ik zeer goed, dat wil ik u ook leren, dat de Heilige Geest het doet; maar het moet niet komen van beneden naar boven, maar van boven naar beneden. Derhalve kom ik tot u, mijn kind, tot u, volwassene, met de vraag: Welke is uw enige troost, beide in leven en sterven. Het Evangelie sluit hier niet één uit. De vraag komt tot één, tot twee, tot vier, tot duizend, tot een gehele gemeente, tot een gehele stad, tot een geheel land. Maar die hebben het toch niet allen? Nee, niet één heeft het van zichzelf. Maar de vraag moet hun gedaan worden.... De vraag komt juist daarom, opdat de mens tot zichzelf inkere en wel overwege: Wat vraagt die man daar? Hij spreekt van troost. Wat is dat? Hij spreekt van troost, beide in leven en sterven. Hij vraagt mij: welke is u w troost? Hij vraagt: welke is uw *enige* troost? De zon heeft geschinen, de regen is gevallen; waar de vraag werkt, daar werkt zij. De vraag komt echter niet zo, dat zij zegt: dat gaat u wel aan, maar u niet. Maar zij komt, en laten we

wat nu komt eens dubbel gaan onderstrepen, want hier gaat het bij Kohlbrugge om: “maar zij komt, zoals de ware gereformeerde leer altijd komt, met de genade. En nu een vraag: wie kan zich bij aanvang of voortgang, met deze vraag voor ogen, op zijn leven beroemen? De vraag zelf zal bekeren, de vraag zal tuchtigen, straffen en troosten, de vraag doodt en maakt levend.”

En nu kom ik in de verzoeking deze preek nog verder aan te halen, want hij is zo mooi en praktisch, ontdekkend, bestraffend, en vertroostend, maar ik wil het hier bij laten. En voor de zoveelste maal moet ik zeggen: Leest u deze preek in zijn geheel.

Ik wil dit hoofdstuk besluiten met te verwijzen naar een preek van Kohlbrugge over vraag en antwoord 2 van de oude Heidelberger. Kohlbrugge zegt het dan nog eens, als in al zijn preken, dat ware, zaligmakende kennis van deze drie stukken nodig is tot een zalig leven en sterven in de troost van het Evangelie.

Ik ken geen prediker, die zo praktikaal predikt en zo bevindelijk predikt als juist Kohlbrugge. Maar ik ken ook geen prediker, die zo van de mens en zijn bevinding afwijst naar Christus en Zijn verdienste. Want Kohlbrugge is de prediker van de genade Gods. En hij predikt daarom zo diep over deze genade, omdat hij uit ervaring weet, dat in de mens geen goed woont. Alle goed is alleen in Hem. Onze rechtvaardiging en onze heiliging wordt in Hem gevonden. Als ik Kohlbrugge lees, denk ik wel eens aan dat mooie Schilderij van Matthias Grünewald, de „Kruisiging.” Het is gemaakt als deel van het altaar te Isenheim, in het begin der zestiende eeuw. Jezus hangt aan het kruis, en daarbij staan de vrouwen en Johannes, de discipel, maar daar staat ook Johannes de Doper. Het schilderij is dus als een gelijkenis bedoeld, want Johannes de Doper was allang onthoofd toen. Johannes de Doper, steekt een lange, magere vinger uit, en wijst op de *Man van smarten*. Want Christus was de inhoud van de prediking van Johannes de Doper. Zij was het ook van Kohlbrugge. Ook hij wijst in zijn prediking op Christus en Zijn Woord. Hij is immers de enige Weg, Die ons met God verzoenen kan. Slechts wie dat verstaat, kan Kohlbrugges prediking verstaan.

10. VRIENDEN VAN KOHLBRUGGE OF NEO- KOHLBRUGGIANEN ?

Als men spreekt over de invloed van Kohlbrugge, is het mogelijk drie kringen te trekken. De binnenste kring is die van de „Niederländisch Reformierte Gemeinde” in Elberfeld. Deze gemeente van Kohlbrugge bestaat nog steeds. Tijdens de oorlog is ze haar kerkgebouw en pastorie kwijt geraakt, maar nog steeds komt ze elke zondagmorgen bijeen in de kapel op haar begraafplaats. Wel is ze uit elkaar geslagen en ze telt ongeveer 500 á 600 leden, waarvan velen ver verwijderd wonen van het bedehuis. Vooral de oudere gemeenteleden weten nog zeer veel van Kohlbrugge af en er is nog veel van zijn prediking bewaard gebleven. De buitenste lijn omvat dan allen, die min of meer onder invloed van Kohlbrugge zijn gekomen en zijn gedachten of een enkele gedachte hebben verwerkt in hun theologie, maar overigens eigen paden hebben bewandeld. Deze kring omvat vele theologen en ik zou er niet graag aan beginnen hier lijnen te gaan trekken en ideologieën te gaan bespreken, enz. Bovendien ligt dit buiten het bestek van dit boekje. In bijna alle kerkformaties van ons land wordt Kohlbrugge wel gelezen. Als men hem goed leest, zal men ook de kritiek zien, die hij op allen uitoefent, want hij roept allen op tot opnieuw luisteren naar Gods Woord. Dan begrijpt men ook zijn kerkstrijd.

Ik wil hier echter nog enige woorden wijden aan de middelste kring. Dat zijn predikanten en gemeenteleden, vooral in Nederland, die onder directe invloed van zijn prediking gekomen zijn. Men noemt ze wel „Kohlbruggianen” en Kohlbrugge zelf had tegen deze naam ernstige bezwaren. Hij schreef al in 1834 aan Jonkvrouwe van Verschuer, die later zijn tweede vrouw werd:

„Mijn geliefde vriendin!

Wat hebt gij toch al voor verwachtingen van mij, en wat is dat, dat broeder N.N. zegt: wij zijn Kohlbr. in leven en sterven. O slaat mij toch in ‘t geloof dood, en sterft mij af in uwe harten, gelijk gij der wet afgestorven zijt; mocht gij mij voor dood houden, zoals gij de Wet voor dood houdt, mocht ik u dood zijn, zoals de wet u dood is; heb ik, een arm en ellendig zondaar, de voornaamste van u allen, u enigszins de weg mogen wijzen naar onze overzoete, overschone en algenoegzame Heere Jezus, zo houdt mij als staande nu achter de troon, maar uzelfen als die er voor staat; wat heb ik van de kruier te praten, als ik voor mijn Weldoener sta. Het is een bewijs, dat men nog niet ten volle verzekerd is, als men zich gaat beroepen op een handvol stof.”

Daarom spreekt men liever van „Vrienden van Kohlbrugge”, die nog een kring hebben met een orgaan, het „Kerkblaadje” waarin in 1959 nog een predikant de naam Kohlbruggianen afwees en hij besloot zijn artikel:

„Er is nog nooit iemand zalig geworden omdat hij zich tot Kohlbrugge... bekeerde. Maar wij mogen dankbaar zijn, wanneer wij moede, hongerende en dorstende, en in Christus wonderbaar gesterkte, gespijsde en gelaafde zielen ontmoeten. Kohlbrugge zou ze blijde tot zijn vrienden rekenen, al zouden ze niets van hem weten. Hier mogen wij met de 103e Psalm zingen: „Hij is het, Die ons Zijne vriendschap biedt.” Dat slaat niet op een mens, maar op de Vader van onze Heere Jezus Christus.” Nu zou tegen de benaming Kohlbruggianen, hoe onjuist ook, niet meer - en terecht - in te brengen zijn dan tegen de evenzeer onjuiste benaming Calvinisten en Lutheranen. Armzalige kerken, die zich naar een mens moeten noemen. Daarom heeft de kerk, voortgekomen uit de reformatie van Calvijn, in ons land altijd Gereformeerd of Hervormd geheten. En Kohlbrugge heeft zich altijd bij de „Gereformeerden” gevoegd en nooit een andere benaming begeerd. En ook zij, die we zijn leerlingen mogen noemen, waren van

hetzelfde gevoelen.

Nu is het vanzelfsprekend, dat ieder van zijn leerlingen, hoe dicht men ook bij de prediking van Kohlbrugge bleef, die ieder op zijn manier verwerkte en ook beden nog verwerkt.

In hoofdzaak zijn zij echter allen van hetzelfde gevoelen. In het volgende stukje van Ds. H. J. de Groot, in leven predikant te Voorst, over de heiligmaking, lezen we toch in wezen hetzelfde als Kohlbrugge predikte. Ds. de Groot zegt dan:

„Blijkens de twaalf geloofsartikelen en hun indeling, gelijk de Catechismus die geeft, betreft de heiligmaking niet anders dan wat wij noemen: de toe-eigening des heils.

Wat Christus ons verworven heeft, dat past de Heilige Geest op ons toe. Hij zet ons in een kerk met al haar heilsordeningen. Doet ons broeders en zusters vinden, die met ons uit hetzelfde geloof leven. Dat geloof, het gemeenschappelijk geloof aller „heiligen“- geheiligden- gelovigen, richt zich op de schuldvergiffenis. Deze schuldvergiffenis herstelt zelfs de lichamen weer in hun oude staat. En zó komen we eindelijk uit bij het eeuwige leven, waar wij met lichaam en ziel Jezus eeuwiglijk danken voor Zijn grote liefde.

Wie hier echter verwacht, een mens langzamerhand zichtbaar en tastbaar tot heiligheid, gelijk de mens die verstaat, te zullen zien uitkomen, zal zich bedrogen vinden. Die heiligheid is er wel. Maar.... niet aan deze zijde van het graf. Men neme ook het werk der heiligmaking nooit, zelfs niet voor een deel, in eigen hand.

Zolang zondag 8 het werk der schepping aan God de Vader toeschrijft, en het werk der verlossing aan God de Zoon, en het werk der heiligmaking aan God de Heilige Geest; en zolang ieder mens erkennen moet, dat hij tot het werk der schepping geen aasje bijgedragen heeft, en tot het werk der verlossing geen spiertje aangebracht, zólang zullen wij toch óók boven het werk der heiligmaking dit opschrift ons moeten zien tegenblinken uit de wolken: handen af! Bij de schepping is het niet geweest: God wat en wij wat! Maar: God alleen! God alles! En bij de verlossing is het niet geweest: Jezus wat en wij wat! Maar: ik heb de pers alleen getreden! Wie geeft ons nu het recht om bij het werk des Heiligen Geestes de orde om te keren, God te bestelen in Zijn kroondomein en ineens te zeggen: Hier wil ik dan toch ook mijn handen in slaan! De Heilige Geest wat en ik wat! ik zal mijn best doen. Ik zal naar heiligmaking streven! Heet dat: uit het geloof te leven?

Men zal zichzelf en zijn theologie op dit punt hebben te herzien, alvorens de vrienden van Kohlbrugge doldriest van ketterij te beschuldigen. In dit opzicht kon de oude kerkelijke geschiedenisregel wel eens weer waarachtig blijken: dat bij de als ketteren uitgekretenen doorgaans méér waarheid is geweest dan bij hun tegenpartijders.”

(Kerkblaadje, jrg. LIII, no. 1)

En als we hier nu direct achter een stuk plaats en uit een brief van Kohlbrugge, uit de verzameling van Böhl, no. 47, dan lezen we principieel hetzelfde:

„De Heere wil geen zuivere gemeente, zoals dat woord theologisch genomen wordt, maar een gemeente van mensen, dat is van zondaren, want Zijn Koninkrijk is een Koninkrijk van genade, maar die zullen dan ook erkennen, dat zij mensen zijn, dat is zondaren, en die zullen dan ook in Zijn Woord blijven, want Zijn woorden zijn goede woorden, troostrijke woorden. Maar die in Zijn Woord blijven, zullen geen leer opstellen, zoals die nu 1800 jaar in alle zichtbare gemeenten gevigeerd heeft, een leer van zelfvergoding, van zelfveredeling, of met één woord, van al die afgoderij, die men vroeger achter het woord „heiligmaking”, later ook nog achter „zedeleer” of „werkdadig christendom” verborgen heeft; zij zullen overschieten met het één en

ander, van schaamte en schaamroodheid hun mond niet opendoen, daar de Heere hun alles heeft kwijtgescholden en zij zullen Zijn Naam verkondigen, verkondigen, dat Hij goed is en alleen rechtvaardig, en dat Hij hun een helper is en hun verwachting ziet. Wie zo in het Woord blijft, terwijl hij de beker der uitredding der zaligheid Gods opneemt en Zijn Naam prijst, zal daarin vrucht dragen, zijn vrucht zal blijven. Op zulk een fundament brachten de apostelen gemeenten samen, of liever, die kwamen tezamen in zulk een woord. Dat woord drong de quasi-apostelen terzijde en hun eigen pretenties en nevenevangeliën er in, en de vrucht van die pretenties is een bestendige verrotting.”

Nu kan het zijn, dat men het met deze leer niet eens is. Dat men op bepaalde punten een ander inzicht in de waarheid heeft dan Kohlbrugge. We zullen trouwens steeds onze meningen moeten toetsen aan Gods Woord en daarbij moeten bidden om de verlichting met de Heilige Geest. Hoe zouden we anders iets van deze dingen verstaan? Maar als men het over iemand heeft of hem eventueel bestrijdt, zal men hem toch recht moeten doen, d.w.z. zijn mening zo duidelijk mogelijk moeten weergeven. Dat is ook de bedoeling van dit boekje. Daarom heb ik zo veel van Kohlbrugge zelf geciteerd, want alleen door hem zelf te lezen en te trachten hem te begrijpen, kunnen we zijn mening recht laten wedervaren.

Nu neem ik het Kuyper, de grote Abraham Kuyper, de man van de doleantie, beslist niet kwalijk, dat hij het niet met Kohlbrugge eens was. Dat pleit m.i. voor Kohlbrugge, maar die laatste opmerking mag u ook doorschrappen, als u bijvoorbeeld een bewonderaar van Kuyper bent. Onjuist blijf ik vinden zijn bestrijding van Kohlbrugges leer. Het is met die verhouding tussen Kuyper en Kohlbrugge een wonderlijk geval. U moet hier beslist over lezen dat prachtige boek van Dr. K. de Groot: *Kohlbrugge en Kuyper, in hun wederzijds contact*. Die beschrijft dit zeer uitvoerig en ook overtuigend. Kort wil ik er slechts dit over zeggen. Kuyper heeft enkele malen Kohlbrugge ontmoet en bewonderde hem zeer. Hij heeft zelfs in het begin van zijn loopbaan als predikant op kritieke momenten Kohlbrugge om raad gevraagd. En als hij in 1871 tot lid van de Tweede Kamer gekozen wordt, dan vraagt hij nogmaals Kohlbrugge wat te doen.

Kohlbrugge zegt dan simpelweg, maar dan moet u zijn levensbeschrijving nog eens nalezen, om te begrijpen hoe moeilijk dit antwoord in wezen was: „U moet het zelf weten. Ik dank er God voor, dat ik bij de theologie gebleven ben.”

Kohlbrugge was het met Kuyper niet eens, heeft al aangevoeld waar bij hem de schoen wrong, maar Kuyper heeft toch iets van de grootte van de zielszorger, die Kohlbrugge was, beseft.

Kuyper heeft dan nog lang na Kohlbrugges dood deze verdedigd. Daargelaten of hij zodoende voor zijn politiek en kerkstrijd stemmen wilde winnen van de vrienden van Kohlbrugge, wat De Groot suggereert en wat me ook wel waarschijnlijk voorkomt, hij heeft in elk geval Kohlbrugge verdedigd.

Later gaat hij wel spreken over „gevaarlijke uitspraken” van Kohlbrugge, maar hij blijft hem verdedigen. Er komen dan echter scherpe aanvallen op de vrienden van Kohlbrugge, die Kuyper „Neo-Kohlbruggianen” noemt. Die hebben bepaalde eenzijdigheden van Kohlbrugges leerstellingen geaccentueerd en zijn daardoor van de gereformeerde leer afgeweken. En als Ds. Lültge te Amsterdam niet met de Doleantie mee kan gaan, stuurt Kuyper hem een portret van Kohlbrugge verfromfaaid terug met het volgende briefje:

„Weleerwaarde Heer,

Na uw optreden, om in uw ambt hulde te bieden voor de redding van diezelfde Synodale Hiërarchie, die wijlen Dr. Kohlbrugge kerkelijk vermoord heeft, mag het beeld van die getrouwe getuige niet langer, als geschenk van uw hand, onder mijn dak zijn. Het mij eertijds gezondene gaat daarom hierbij aan u terug. Het heeft u veel te zeggen.

Inmiddels heb ik de eer, enz

(w.g.) A. Kuyper”

Het zei inderdaad veel, maar van Kuyper.

In 1892 heet Kohlbrugge eenzijdig, maar toch beslist rechtzinnig. De Neo-Kohlbruggianen hebben echter deze eenzijdigheden tot een systeem gemaakt en zijn daardoor onrechtzinnig geworden

Erger werd het met de dissertatie van Dr. van Lonkhuijzen, die Kohlbrugge niet begreep. En nu heb ik eigenlijk hierom dit laatste hoofdstukje vooral geschreven. Men is daarna gaan begrijpen, dat wat Kohlbrugge leerde, op hetzelfde neerkwam als wat de „Neo- Kohlbruggianen” zeiden. Wel had Kohlbrugge vóór zijn dood een zwaai gemaakt richting Kuyper, enfin, dat is met Groen van Prinsterer ook gebeurd; maar het spijt me, het is beslist onjuist.

Tot het eind van zijn leven heeft Kohlbrugge niets herroepen van zijn prediking. Leest u nog eens het laatste hoofdstuk van zijn leven, daar staat het duidelijk genoeg aangetoond uit zijn geschriften. Maar men ging toch weer Kohlbrugge en zijn vrienden samen aanvallen. Op zichzelf eerlijker, ja, maar beslist onwetenschappelijk gebeurde dit, hoe grote eerbied ik ook voor hun kennis heb overigens, door alleen maar Lonkhuijzen etc. te lezen, maar Kohlbrugge zelf niet of nauwelijks. Tot in onze tijd toe gebeurt dit!

Hiertegen moeten we toch protesteren. Slechts een enkel voorbeeld wil ik geven:

Bavinck in zijn vierdelige „Gereformeerde Dogmatiek” heeft het in deel IV blz. 239 over Kohlbrugge. In noot 2 schrijft hij: „In hoeverre Kohlbrugge tot dit antinomiaans gevoelen overhelde, wordt breedvoerig en onpartijdig uiteengezet door J. van Lankhuijzen.” En ga dan maar door.

Zo eveneens in deel III blz. 277, 336 en 390. Kohlbrugges werken worden niet eens genoemd. Heeft Bavinck ze wel gelezen?

In 1956 nog schreef Dr. Impeta een stuk over Kohlbrugge. Hij zei zelf, dat hij voor het schrijven van dat artikel de dissertatie van Van Lonkhuijzen nog eens „doorgeworsteld” had. Maar natuurlijk weer niet bijvoorbeeld - bij gebrek aan tijd om wat meer van Kohlbrugge zelf te lezen - het boek van Dr. Locher: „Toelichting en Verweer”, dat hier toch beslist bij hoort. Ook hier weer het verhaal van de wijziging in Kohlbrugges denkbeelden op het eind van zijn leven.

Om over een geschrift van de Stichting 1618- 1619 maar te zwijgen. Het is afdoende bestreden in het „Kerkblaadje” (dubbel nummer, jrg. 1948, no. 14/15). Overal tweedehands kennis.

Of is het ten diepste toch wat anders? Is men in zijn hart bang voor de prediking van Kohlbrugge, die alle heilige huisjes omver gooit? Laat ze toch in elkaar storten. Is het toch ten diepste, omdat men zo graag de mens wat wil laten bijdragen tot zijn zaligheid?

Toen Kohlbrugge in Elberfeld was - vóór hij er predikant werd - kwam eens iemand buiten adem bij hem binnen lopen. Nog met stof en zweet van de lange reis bedekt,

vroeg hij, wat hij moest doen om zalig te worden. Kohlbrugge zei, ‘dat hij naar huis moest gaan, daar eerst wat uitrusten en het dan aan de levende God vragen. Deze zou hem leren, dat het niet is des lopenden, noch des vuillenden, maar des ontfermenden Gods.’

11. BOEKEN VAN EN OVER KOHLBRUGGE

Dit hoofdstuk kan u van dienst zijn als u wat meer van Dr. H. F. Kohlbrugge wilt weten. Het is tevens een verantwoording van de schrijver over de gebruikte literatuur. Kenners van deze stof zullen wel weten wat mijn bronnen geweest zijn. Voor de lezers, die niet zo hierin thuis zijn, leek het me dienstig hen in een apart hoofdstuk wat wegwijs te maken. Daar heeft men meer aan dan aan allerlei noten. Bovendien past dit meer in de opzet van deze serie.

Vele werken van en over Kohlbrugge zijn en worden uitgegeven door de „Vereniging tot Uitgave van Gereformeerde Geschriften.” Een catalogus (met prijsopgave) van de beschikbare geschriften wordt u gaarne door het secretariaat toegezonden. Het adres is: H Mulertstraat 7 te Ommen. Bovendien is er nog een „Kring van Vrienden van Dr. H. F. Kohlbrugge”, die een orgaan uitgeven, dat om de veertien dagen verschijnt met acht pagina's. Het „Kerkblaadje” kost f 5.- per jaar en proefnummers kunt u ook aan bovengenoemd adres aanvragen.

Vele preken van Kohlbrugge heb ik geciteerd uit het „Amsterdamsch Zondagsblad tot getuigenis der Waarheid”, dat van 1888 tot 1899 uitgegeven is onder redactie van Ds. H. A. J. Lütge en Ds. A. J. Eyckman. De meeste jaargangen zijn nog verkrijgbaar bij bovengenoemde Vereniging.

Op enkele werken van Kohlbrugge wil ik hier nog nader wijzen.

In de eerste plaats wel zijn 25 Leerredenen. Men heeft uit de jaren 1846-1851 25 van de belangrijkste preken van Kohlbrugge bijeen gebracht. Voor een eerste kennismaking zijn deze preken zeer goed dienstig. Vooraf gaat een levensschets van de hand van Prof. Wichelhaus, aangevuld door Prof. Böhl. Het is een keurig uitgegeven boekwerk van 622 bladzijden.

Een andere „bloemlezing” uit bekende preken van Kohlbrugge zijn de Feeststoffen. Dit boek bevat 5 Kerstpreken, 7 Paaspreken, 3 Hemelvaartspreken en 7 Pinksterpreken. Ook deze preken kunnen goed dienen om Kohlbrugge te leren kennen. Ook deze preken zijn uit de eerste tijd van zijn verblijf in Elberfeld, 1847- 1854. Ze zijn niet zo sterk geladen als in 1833, toen hij eigenlijk alles opeens wilde zeggen.

Onmisbaar voor verdere studie zijn:

„Hoogst belangrijke briefwisseling” tussen Dr. H. F. Kohlbrugge en Mr. I. da Costa over de leer der heiligmaking. In de druk van 1933 trof ik behalve de beide brieven, waar ik wat uitvoeriger op in gegaan ben, maar die u natuurlijk beter in hun gehele samenhang kunt lezen, ook de preek over Rom. 7 : 14 aan. En bovendien nog een uitvoerige toelichting van Dr. J. C. S. Locher.

Hierbij hoort „Romeinen VII” door Kohlbrugge geheel toegelicht. In de uitgave van 1932 is ook weer de preek over Romeinen 7 : 14 met de toelichting opgenomen.

Eén van de mooiste boeken van Kohlbrugge, die geen theoloog ongelezen mag laten, is zijn „Waartoe het Oude Testament.” Het is een boek van 138 bladzijden en ik heb dus slechts het begin besproken. Hierin zet Kohlbrugge kort zijn gedachtegang uiteen, om deze dan verder toe te lichten.

Mooi uit gegeven is ook „Mattheüs I.” De oorspronkelijke titel was „Overdenking van het eerste hoofdstuk van Mattheüs.” Behalve het geschrift zelf, vindt u er ook vele waardevolle aantekeningen bij. Voor de theoloog onmisbaar, maar ook voor andere lezers - waar ik mijzelf bij reken - zeer goed leesbaar en verhelderend. De Nederlandse uitgave van 1939 telt 168 bladzijden.

Hierbij sluit aan: „Over de Godheid van Christus.” Geschreven om misverstand te weerleggen; want wel legde Kohlbrugge sterk de nadruk op de mensheid van Christus, zodat hij zelfs van ketterij beschuldigd is, maar in dit werkje komt ook de andere zijde, de Godheid van Christus, volkomen tot zijn recht.

Natuurlijk noem ik dan ook nog de „Leer des Heils” in vragen en antwoorden, in het jaar 1846 opgesteld. Nogmaals - al staat het nadrukkelijk in dit boek vermeld - het diende niet om de Heidelbergse Catechismus te vervangen. Kohlbrugge heeft het dan ook nooit in druk willen laten verschijnen. In 1903 - dus honderd jaar na de geboorte van Kohlbrugge - werd het in Duitsland uitgegeven door Ds. B. Lütge van Elberfeld. Het bevat 415 vragen en antwoorden. Slechts enkele heb ik kunnen weergeven en ook dit boekje zou u in zijn geheel moeten lezen om een indruk van Kohlbrugges gedachten te krijgen.

Kohlbrugge heeft nooit een volledige catechismusverklaring uitgegeven. Zijn preken over de Catechismus zijn verzameld in een uitgave van Callenbach van 1941: „De eenvoudige Heidelberger.” Dit werk is helaas uitverkocht; misschien zou het nog eens herdrukt kunnen worden? In het Amsterdamsch Zondagsblad heb ik er enige terug gevonden, en dan is er gelukkig nog verkrijgbaar: „De enige troost in leven en sterven”, een zestal leerredenen over de eerste vraag en het antwoord van de Heidelbergse Catechismus. Ze zijn door toehoorders opgetekend, als vele van zijn latere preken, maar ik wil ze u graag aanbevelen. Het zijn zeer eenvoudige preken.

Op bladzijde 8 las ik nog het volgende, dat ik u niet onthouden wil, over het Formulier van de Heilige Doop: „Een formulier van zulk een gehalte, dat, ofschoon ik zeer goed weet Wie mij gezonden heeft, en Wie mij de prediking geeft, ik aan de andere kant toch alle leerredenen voor dit ene formulier zou geven.”

„Beproeft uzelf” geeft een uiteenzetting over de drie stukken van het Avondmaalsformulier en een 116 vragen met antwoorden „tot onderzoek en oefening van zichzelf of bij het doen van de belijdenis des geloofs.”

„Het ambt der ouderlingen” geeft in vijf overdenkingen n.a.v. 1 Petrus 5 : 1- 4 en een aanhangsel een waardevolle bijdrage over de ambten in de gemeente.

Over de Doop is een boekje met een viertal „Historisch-theologische gesprekken” tussen twee Gereformeerde predikanten. Het Doopformulier wordt hierin tegen allerlei aanvallen, vooral van moderne richting, verdedigd.

Geraadpleegd heb ik overigens:

„Zonde en genade”, preken over Psalm 51. Een uitgave van Van den Tol. Ook enkele brieven over de Afscheiding staan hierin. Dezelfde uitgever deed een Dagboek verschijnen, naar mij van bevriende zijde werd meegedeeld. Ik heb dit werk niet gezien.

Een bonte verzameling preken, gedrukt bij C. A. Spin & Zoon te Amsterdam van 1848-63.

Stiasny, Quellwasser. Een dagboek in het Duits van Kohlbrugge.

Erklärung der Stelle 1 Mose Cap. 1 : 27.

Gebeden.

Acht Predigten über Johannis 3 : 1- 21.

Nu enkele werken over Kohlbrugge.

Dr. E. Böhl: „Brieven van Dr. H. P. Kohlbrugge.” Het geeft een honderd brieven en is dus een mooie aanvulling bij de preken. Het werk is niet meer verkrijgbaar.

Evenmin Dr. Georg Helbig: „Door Zijn wonden is ons genezing geworden” Dit werk van 143 bladzijden geeft eveneens brieven van Kohlbrugge met een gedicht en de

preek over het Hooglied.

Wel verkrijgbaar is nog een mooie Duitse uitgave: „Lass dir an meiner Genade gentgen.” Het vertelt uit Kohlbrugges leven, geeft enkele brieven en een „Zeittafel.” Maar alles in het Duits natuurlijk.

„Ter herinnering aan H. F. Kohlbrugge” geeft zijn laatste preek met preken van Ds. Künzli en Dr. Zalm na het overlijden van de Elberfeldse prediker en de toespraken bij zijn begrafenis. Er staat een portret in van Kohlbrugge in zijn laatste levensjaar. Een mooi boekje, waaruit ik geput heb bij de beschrijving van het sterven en de begrafenis van Kohlbrugge.

Vaak genoemd en bestreden heb ik: Jan van Lonkhuijzen: „H. F. Kohlbrugge en zijn prediking in de lijst van zijn tijd.” Al heeft hij Kohlbrugge niet begrepen, toch geeft het een schat van bijzonderheden uit zijn leven. U moet er echter naast lezen: Dr. J. C. S. Locker: „Toelichting en Verweer.” Dit werk van 191 bladzijden is nog steeds voor slechts f 3.- verkrijgbaar in Ommen. De schrijver gaat uitvoerig op allerlei aantijgingen van Van Lonkhuijzen in en geeft een rijke keur van citaten uit de werken van Kohlbrugge. Het is onmisbaar voor wie een nadere studie van Kohlbrugge wil maken.

Hierbij horen dan voor de theologen de werken van Böhl. Zijn Dogmatik is nog steeds - in het Duits - verkrijgbaar. Dezen kunnen echter in het boekje van J. H. Grolle: „De boodschap van Kohlbrugge nu!” een uitvoerige literatuurlijst vinden. Ik noem dit volledigheidshalve. Het is in elk geval beter eerst wat eenvoudiger werken te bestuderen. Het boekje van Grolle is geschreven in zijn gijzelaartijd te St. Michielsgestel. Van Kohlbrugge is Ds. Grolle gekomen tot zijn werk voor Israël, en ik mag daarvoor verwijzen naar mijn „Israël en de volkeren.”

Eén van de mooiste levensbeschrijvingen van Kohlbrugge vind ik persoonlijk het Duitse werk van H. Klugkist Hesse: „H. F. Kohlbrugge.” Enkele stukken vond ik in het Kerkbladje terug. Klugkist Hesse heeft een grote bewondering voor Kohlbrugge, maar moet van de Elberfeldse gemeente minder hebben. Zijn boek van 416 bladzijden geeft een duidelijk beeld van Kohlbrugge. Hij begint met de opmerking van Kohlbrugge, die gezegd heeft: „Die me begrepen heeft, schrijft geen boek over mij.” U weet dus nu wat u van al die schrijvers moet denken.

Theologisch zijn de werken van Stiasny en Krecek over de leer van Kohlbrugge. Allebei ook in het Duits:

Th. Stiasny. Die Theologie Kohlbrugges, en

Walter Kreek: Die Lehre von der Heiligung bei H. F. Kohlbrugge. Vooral het laatste is erg mooi en diepgaand.

Een uitstekend werk is ook: J. Loos: De theologie van Kohlbrugge”, dat een overzicht van zijn leven en zijn leer geeft. Bij de tweede druk moest de schrijver erkennen, dat zijn waardering van deze theologie aanzienlijk gewijzigd was, maar „van de beschrijving van Kohlbrugges leer behoeft niets teruggenomen te worden.” Gelukkig is het dan ook ongewijzigd herdrukt en ondanks het feit, dat de schrijver Rooms geworden is, kan ik het van harte aanbevelen. Het boek is zeer objectief en met een grote kennis geschreven.

In dit verband wil ik even opmerken, dat ik een buitengewoon goede weergave - zij het uit de aard der zaak zeer beknopt - van Kohlbrugge en zijn theologie vond in „Het Schild” (jrg. XXIX, no 1 en 2). Vreemd, dat een Rooms geleerde vele protestanten wat objectiviteit betreft beschaamd moet maken. Men heeft Kohlbrugge zelfs wel van Roomse neigingen en zuurdesem beschuldigd, maar de schrijver, F. B. Kooijmans, merkt terecht op: „K. staat wel zeer ver af van het katholieke heiligheidstreven, wanneer hij schrijft: Omdat God heilig is en wij als mensen zondaars, is dan ook alle

begeerte om heiligheid in zich te hebben zonde, ja de grootste aller zonden.”

In „Wapenveld” VII, no. 4, vond ik - om even bij enkele artikelen te blijven nu - een goed stuk over Kohlbrugge van Ds. S. Gerssen te Huizen.

Verder wil ik hier nog twee werken noemen van Dr. K. de Groot. Beide uitstekend. Genoemd heb ik al „Kohlbrugge en Kuyper in hun wederzijds contact.” Wat een rijkdom van gegevens. Een belangrijk werk op het gebied van onze vaderlandse kerkgeschiedenis.

Dezelfde schrijver gaf ook uit: „Kohlbrugge in en uit zijn gedichten.” Een groot dichter was Kohlbrugge niet, evenmin als Ledebouer bijvoorbeeld. Toch geven ook zijn gedichten een bredere kijk op hem als mens.

Geraadpleegd heb ik voorts een artikel van Dr. K. de Groot in Kerk en Theologie, VII, over „Kohlbrugge eindelijk op de kansel van de Ned. Herv Kerk.”

Fritz Horn: H. F. Kohlbrugge. Een artikel in Zwischen den Zeiten, Heft VI, blz. 47-62.

Prof. Dr. J. H. F. Kohlbrugge: Dr. H. F. Kohlbrugge en zijn archief in de universiteitsbibliotheek. In: Opstellen, aangeboden aan G. A. Evers.

O. Noordman: Geestelijke Perspectieven.

Idem: K. Festpredigten in het verzamelwerk: Kerkelijke Klassieken.

Dr. G. Oorthuys: Kruispunten op den weg der kerk. Over de tijd van het Reveil:

M. E. Kluit: Het Réveil in Nederland.

L. Wagenaar: Het Réveil en de Afscheiding. Een mooi boek, maar zelfs Kuyper was het met zijn bestrijding van Kohlbrugge niet eens.

A. Pierson: Willem de Clercq naar zijn dagboek.

Verberne: Geschiedenis van Nederland.

O. Noordenbos: Romantiek en Reveil.

C. E. te Lintum: Willem de Clercq. De mensch en zijn strijd.

Algra: Dispereert niet, VIIIa.

K. H. Ruessingh: Het modernisme in Nederland.